

Luigi Giussani

**Életünket adni valaki
Más művéért**

Julián Carrón előszavával

© 2022 Fraternità di Comunione e Liberazione

Fordította: Domokos György

ELŐSZÓ

„Ő ÉLETEM ÉLETE: KRISZTUS”

Mi határozza meg a történelmi valóságot, amely körülvesz minket? Az a tény, hogy az etika az ontológia fölé kerekedett.¹ Ezt a vélekedést fogalmazta meg Giussani atya a kilencvenes évek elején. Véleménye szerint ebben csúcspontot érte el az az évszázadokkal ezelőtti, a modern kor hajnalán a racionalizmus befolyásának erősödésével jellemezhető folyamat, amely meghatározta a kultúra és az állam viszonyulását a kereszténységhez és az Egyházhoz. Innen kezdve kerekedett az etika az ontológia fölé. Amikor elkülönült egymástól a matematikai-tudományos megismerés a filozófiai (és vallásos) megismeréstől és az előbbinek nagyobbá vált a presztízse, az emberek felfogását a valóságról és a létezésről egyre inkább a viselkedés és bizonyos „preferenciák” határozták meg, vagyis nem az emberi értelem és nem maga a valóság, ahogyan tapasztalatunkban megjelenik, tehát nem az ontológia, hanem az etikai megközelítés, egy olyan magatartásforma, amely az értelem használatát is befolyásolja.² „Maga az Egyház is elkövette ezt, amennyiben a racionalizmusra épített, a nép tanításában és a teológiában az etikai kérdést emelte ki, magától értetődőnek véve az ontológiai kérdést, szinte semmibe véve a tényt, hogy eredendően ebben rejlik ereje” (ld. e kötetben, 20.o.).

Érzékelvén az állam és a domináns kultúra szembenállását, az Egyház nagy része is igazodott, amiben osztozhatott másokkal, közte saját ellenségeivel: ez volna az alapvető etika, az erkölcsi értékek, a keresztény dogmatika, az ontológia háttérbe szorításával, kevésbé hangsúlyozva az emberré lett Isten hirdetését és jelenléte megmaradását a történelemben egy emberi valóságon (az Egyházon, „Krisztus megtapintható testén” (92.o.)) keresztül, amely konkrét személyekből áll. Ezek az emberek mutatják fel saját életükön keresztül azt a teljességet, amit Krisztus megad azoknak, akik felismerik és követik őt. Ennek következményeképpen az Egyház igehirdetése főként az etikai figyelmeztetésekre korlátozódott és az a mód, ahogyan a kereszténységet hirdette inkább a kötelességeket hangsúlyozta és nem vált vonzóvá. Ha pedig ez történik, akkor a hit elveszíti ésszerű voltát és nem képes életet adni a keresztény nép számára.

Nyilvánvalóan és egyszerűbbnek tűnt, ha az Egyház a keresztény erkölcsre hivatkozik, hogy megmaradjon a hatása az emberekre. Nem tűnt szükségesnek, hogy megindokolják az emberek felé, miért is kövessék az Egyházat. Úgy tűnt, elég lesz, ha néhány alapvető magatartási normára hivatkozik, s akkor majd követni fogják. Ez elegendő lesz ahhoz, vélték sokan, hogy az Egyház változatlanul betöltse az erkölcsi világítótorny szerepét. Amíg a kulturális közeg megfelelően homogén volt, és ebben az Egyháznak főszerep jutott, a kereszténység kultúrkörében kialakult erkölcs megmaradt, noha egyre kevesebben voltak, akik egyetértettek vele. Amikor azonban a társadalmi közeg összetettebbé, multikulturális jellegűvé vált, minden megváltozott. Az erózió folyamata váratlanul felgyorsult. Megdöbbenő volt számomra, amikor diszkóvá, mozivá, tenispályává és uszodává átalakított templomokat láttam. Azáltal, hogy az (alapjaiban mégoly helyes) erkölcs védelmezőjének szerepébe sáncolta el magát az Egyház, nem védte meg a vele szembenálló, mindent átítató gondolkodásmód támadásától, s az így egyre inkább fölé kerekedett és új értékeket és új jogokat kényszerített ki.

Azáltal, hogy nem az ontológiára alapozva állt elő, mint az élet olyan eseménye, amely képes választ adni az ember legmélyebb vágyaira, a kereszténység önmagát szűkítette le az erkölcs területére és fokról fokra elvesztet-

¹ Vö. főként L. Giussani, *Luomo e il suo destino. In cammino*, Marietti 1820, Genova, 1999, 63–74. o.

² Vö. uo., 67.

te vonzerejét. Ezért van, hogy számos kortársunk úgy születik meg és úgy éli le az életét, hogy közömbös a hit iránt. Valahogyan elidegenedett az Egyház az emberi dolgoktól, elvontan gondolkozott arról, hogy „mi képes végül megindítani az embert bensőjében”:³ elhanyagolta a legmélyebb emberi vágyakat az igazság, a szépség, az igazságosság és a boldogság iránt, és ezért úgy tűnt, egyre messzebb sodródik az élettől, s a hit végeredményben valami érthetetlen dologgá alakult át.

Hogyan jutottunk el idáig? Giussani erre a kérdésre olyan választ fogalmaz meg, amely megvilágítja a jelenünket is, nem csupán a múltunkat. A folyamat úgy kezdődött el, állítja ő, hogy „senki sem vette észre”, amikor „különvált egymástól az élet értelme és az ember tapasztalat”. Istenre úgy tekintünk, mint olyasvalakire, akinek nincsen köze az életünk tapasztalatához, nincsen hatása az életünkre. „Az élet értelmének innentől nincsen semmi kapcsolata, vagy nagyon nehezen felfogható a kapcsolata a létezés jelenével, amelyben az ember életét éli.” (47.o.) Ez azonban egy olyan dolgokból következik (és itt Giussani nagyon fontos következtetést von le), amely már hamarabb megtörtént. „A kérdés lényegére fényt vet az a küzdelem, amit *az értelem és a tapasztalat közötti kapcsolat* értelmezése kapcsán vívunk.” (47.o.) Isten és az emberi tapasztalat különválasztása mögött ezek szerint a megismerésünk beszűkülése áll, amellyel az értelem és a tapasztalat közötti kapcsolatot megközelítjük.

Mit ért Giussani tapasztalat alatt? „A tapasztalat nem más, mint a valóság előtérbe állítása az ember tudatában, vagyis amikor láthatóvá válik a számunkra a valóság. Így a valóság olyasvalami, amibe beleütközünk, adott és az értelem a teremtsnek az a szintje, amely önmaga tudatára ébred.” (48.o.) A valóság tehát a tapasztalatunkban tárul fel a számunkra, méghozzá adott dologként, amit nem mi magunk alkotunk meg és így utal valami másra, amiből ered. Az értelem pedig az a pillantás, amelyben ez a felismerés megfogalmazódik, a valóságnak az a szintje, amelyben a valóság önnön tudatára ébred, felfogja, hogy máshonnan ered. Giussani megjegyzi: „Jean Guilton megerősített bennünket ebben a nyugtalanító érzésben, de egyben meg is vigasztalt, mivel helyesnek ítélte az alapállásunkat az értelem és az élet közötti kapcsolat vonatkozásában, amikor kijelentette: »az az ésszerű, ha az értelmünket alávetjük a tapasztalatunknak«”. (47.o.) Miért volna ésszerű, ha így alávetnénk az értelmet a tapasztalatnak? Mert a tapasztalat nem más, mint amikor a valóság áttetszővé válik, és az értelem ezt szolgálja, ennek az eszköze.

Amikor idáig eljutunk, már nem lepődünk meg Giussani következtetésén: „Ahhoz, hogy megvédjük az igazságot Istennel kapcsolatban, és megvédjük annak szükséges voltát, hogy az ember az életet Isten tulajdonának fogja fel, és ezért mindenben igyekezzen megfelelni a mindent teremtőnek és irányítóknak, elsősorban arra van szükség, hogy bátran újraértelmezzük az »értelem« fogalmát”. (48.o.) Ha ugyanis „nem megfelelően használjuk az értelmünket”, ha úgy tekintünk rá, mintha a valóság „mértéke” volna, azzal tönkretessük az emberi megismerés, az emberi tapasztalat teljességét.

„Ha rosszul használjuk az »értelem« fogalmát és úgy értelmezzük, mint a dolgok, a valóság »mértékét«, akkor valójában előítéllettel viszonyulunk a valósághoz; s ekkor három lehetséges módja is van ennek a súlyos leszűkítésnek”. (48.o.) Ezek nem csupán a múltra vonatkoznak, hanem meghatározzák jelenbeli magatartásunkat is. Lássuk ezeket.

a) „Az első leszűkítés az, ha *egy esemény helyett egy ideológiát követünk*. Ezzel a magatartásunk drámai és ellentmondásos kiindulópontját írrom le.” (48.o.) Mi következik ebből az alternatívából? Az ember viszonyulhat úgy a valósághoz, hogy a megtörténő eseményre ad választ, vagy úgy, hogy abból indul ki, amit benne ez az esemény kivált, de azt is teheti, hogy reakciója elfedi, nem veszi figyelembe a történeteket, csak olyasvalaminek engedelmeskedik, „ami nem a *saját* reakciójának a szüleménye, hanem csak úgy reagál a dolgokra, amelyekkel találkozik, hogy *előítéletei* határozzák meg” (48.o.).

³ Vö. XVI. Benedek, *Sacramentum caritatis* posztszinodális apostoli buzdítás, 2.

Kiindulópontként így „elsődleges a dolgokról szerzett benyomás és a róluk alkotott értékelés, amit a személy még azelőtt alakít ki, hogy szembenézett volna velük és ítéletet alkothatott volna róluk” (48.o.). Tegyük fel, hozza fel példaként Giussani, hogy bekövetkezik egy bányaszerencsétlenség vagy egy vasúti baleset: ahogyan ezekre az eseményekre reagálunk, az „nem az emberben keletkező visszhangból, érzésekből” indul ki. Olyan ez, mintha a dolgokról alkotott véleményünket befolyásolná valami, amit valahol hallottunk, egy előítélet: „Egy előítéletből indulunk ki, így aztán a republikánusok vagy a liberálisok újságja is meghatározott hangon ír róla, a kormánypárti lap pedig megint másképpen.” „Az előítélet pedig, vagyis az a pont, ahonnan kiindulunk, továbbgyűrűzik a történelemben, legyőzi az időt, utat tör magának az emberek gondolkodásában, a társadalmi megítélésben. A fejlődését az határozza meg, ahogyan egy érvelésből ideológia születik. Az érvelés pedig egy előítéleten alapul, ez táplálja és ez akarja mindenre vonatkoztatni: ez pedig nem más, mint az ideológia” (49.o.).

Ezt a harcot vívjuk többé vagy kevésbé tudatosan nap mint nap. A keresztény ember is egy meghatározott történelmi közegben éli életét, és nem menekülhet ez elől az alternatíva elől, ez elől a küzdelem elől: „Keresztény életünk, a hitünk és a konkrét erkölcsünk, életfelfogásunk vagy a mindenkori ideológiáktól függenek, vagy a tényektől, a létezés elsőségétől, a most történő dolgoktól, azoktól, amelyekkel mi találkozunk, amelyekre bizonyos módon reagálunk: így a dolgok eseményekké válnak” (49.o.). Mint amikor egy gyermek születik: ez mindenkire nézve kötelező érvényű, lefegyverző erejű a jelenlétének fogva; korábban nem volt, most pedig már itt van. Pontosan ilyen az esemény.

Hogyan lehet azonban állandó jelleggel, folyamatosan megélni a teljes kapcsolatot a valósággal, hogy az embert „a valóban megtörténő események” uralják? „Vannak nagy események és vannak olyanok, amelyeknek elhanyagolhatóan kicsiny a jelentése” (49.o.), véli Giussani. Ahhoz, hogy „intenzív módon éljük meg a valóságot”, ahhoz az kell, hogy megradaja az embert egy nagy esemény, eredetének jelene, „az egész emberi tapasztalat alkotó elve”. Az emberi tapasztalat nem alapulhat valami elmúlt dologon. Ez a megfigyelés segít megértenünk, mennyire fontos felfognunk a kereszténység természetét, hiszen folyamatosan ideológiára lehet azt leszűkíteni, és így éppen a lényegét lehet elfedni. „A kereszténység olyan esemény, amely jelenvaló, és az a jellegzetessége, hogy úgy van jelen, mint emlékezés – de nem valami elmúlt dolog, hanem a jelenlét újbóli megtörténése” (49.o.). A kereszténység az élő ember számára csak akkor lesz döntő fontosságú, ha esemény, és ekként ismerjük fel és ekként követjük, mert akkor képes megváltoztatni azt, ahogyan mindenre tekintünk. „Csak az gátolhatja meg, hogy egy ideológia rabjaivá váljunk, hogyha felismerjük ezt az eseményt” (49.o.).

b) Ezután az első figyelemfelhívó hangsúly után Giussani meghatározza, mi a második olyan leszűkítés, amely befolyásolja magatartásunkat. „Ha az ember enged az uralkodó ideológiáknak, amelyek a közgondolkodásból származnak, abból [...] szétválás keletkezik a jel és a látszat között. Ebből következik, hogy a *jel pusztán látszatra szűkül*. Minél inkább tudjuk, hogy a jel voltaképpen micsoda, annál inkább felfogjuk, mekkora csalás és ámitás, hogy a jel már csak egy látszat” (49.o.).

De mi a jel? Giussani így határozza meg: „A jel azt jelenti, hogy megtapasztalok egy jelenlévő tényezőt a valóságban, és ez elvezet engem valami máshoz. A jel egy olyan megtapasztalható valóság, amelynek az értelme egy másik valóság. Azáltal mutatja meg a jelentését, hogy elvezet egy másik valósághoz” (50.o.). Itt ismét az értelem megfelelő használata lép színre. „Ha kimerítjük a jel tapasztalatát a közvetlenül felfogható, látszat voltában”, az nem ésszerű, hiszen ez a látszat „nem felel meg az egész tapasztalatnak, ami a dolgokhoz fűz bennünket”. Ez mégis olyan kísértés, aminek könnyedén engedünk és szinte észre sem vesszük ezt: „Van olyan szellemi magatartás, amely ugyanígy tesz a világ és a létezés valóságával is (a körülményekkel, a dolgokhoz fűződő kapcsolattal, a családdal, amit vállalni kellene, a gyerekekkel, akiket fel kellene nevelni...): érzi ezeknek a súlyát, de megállítja emberként meglévő képességét arra, hogy beljebb lépjen a dolgok jelentésének a kutatásába, bármennyire is sürgeti erre az emberi értelem természetes lendülete” (50.o.). Amikor értelmünk képessége a dolgok értelmének kutatására falba ütközik, bekövetkezik az, amit Finkielkraut a látható dolgok „helyettesítésének”⁴ nevez, „kiüresíti azt, amit látunk,

⁴ A. Finkielkraut, *L'umanità perduta. Saggio sul XX secolo* [Az elveszett emberség. Tanulmány a 20. századról], Atlantide Editoriale, Roma, 1997, 88. o.; vö. H. Arendt, *Le origini del totalitarismo* [A totalitarizmus eredete], Edizioni Comunità, Milano, 1996, 645., 649. o.

tapintunk, érzékelünk”, és kijelenti: „ami történik, az »azért történik, mert történik«, s ezzel megkerüljük a szembenézést a jelennel, egy bizonyos jelennel és a jelen és a totalitás összefüggését” (50.o.).

Ezzel szemben, jegyzi meg éleslátóan Giussani, „a jel [...] szembesít bennünket a dolgok jelentésével”, elvezeti az értelmünket a valóság legmélyéig. Ezen a ponton Giussani bevezet egy bátor megfogalmazást: „A Misztérium (vagyis az Isten) és a jel (vagyis a jelenlévő valóság, ami mindig utal valami másra, még egy kis kavics is, amely létezik, utal a lét forrására), tehát a Misztérium és a jel bizonyos értelemben egybeesnek”. Mit akar ezzel mondani? „a Misztérium adja meg a jel mélységét, a jel pedig rámutat a Misztérium mélységére, a teremtő és megváltó Istenre, az Atyaistenre. A jel a mi szemünk számára megmutatja egy másik létező, a legmélyebb Misztérium jelenlétét, tudatja ezt velünk és mindennel a látásunkon, hallásunkon, tapintásunkon keresztül”. Ez pedig azt jelenti: „A Misztérium a jel által válik tapasztalatunkká” (50.o.).

Az értelem természetéhez tartozik, hogy a dolgokat a Misztérium jeleként fogjuk fel, minden dolognak abban látjuk az értékét, hogy utal valami másra. Az ideológia viszont csak a látszatot, a láthatót, a hallhatót, a megtapinthatót tekinti kézzelfoghatónak. Ez a magatartás marad fenn annak ellenére, hogy látványosan összeomlottak a 20. század hatalmas ideológiái.

c) Ezzel elérkeztünk a harmadik leszűkítéshez: „A jel értékének kiiktatása azzal jár, részint, mint ok, részint, mint következmény, *hogy a szívünket leszűkítjük érzelmekre*”. (51.o.) A szív többé már nem az ember cselekvésének végső, legmélyebb mozgatója, az értelem alkotta ítélet kritériuma, a rácsodálkozás és az érzelmi energia helye, amely a valóság megismerésének alkotó középpontja: a helyébe a pusztá érzelem lép. „A felelősségünk teljesen megszűnik, ha engedünk annak, hogy az érzések felváltsák a szívünket”, mivel a szív „az emberi személyiség alapvető tényezője, míg az érzések nem jelentik ezt. Önmagukban az érzések pusztán reakciót jelentenek, az állati szintet képviselik” (52.o.). Cesare Pavese azt írta ezzel kapcsolatban: „Még nem értettem meg, mi a tragikus a létezésben [...]. De annyi világos: nem szabad engednünk a kéjes elengedettségnek, és nem szabad, hogy a lelkiállapotunkat célként kezeljük” (52.o.).⁵

Giussani meglátása szerint „A szív ezzel szemben az érzések és az értelem egységét jelenti. Azt jelenti, hogy az értelem nincsen sorompók közé szorítva, hanem képes megnyílni teljes szélességében: az értelem nem tud anélkül cselekedni, amit szeretetnek nevezünk. A szív (mint értelem és mint érzelemgazdagság) a feltétele annak, hogy értelmünk egészségesen tudja végezni a feladatát. Annak feltétele, hogy az értelem valóban értelemként működjön a szeretet, amely átjárja és cselekvésre készíti az embert. Az értelem és az érzelem, az értelem és a szeretet: ebből áll az ember szíve” (52.o.). Giussani valóban az emberi lét valamennyi tényezőjét figyelembe veszi, erről tesz folyton tanúságot! Minden alkalommal megdöbbenek ezen, mert ha az írásait olvasom, a valóság felfogásának olyan bölcs formáját találom, amely nem áll meg a felszínnél, hanem mindennek a mélyére hatol. Nincsen olyan alkalom, amikor ne azzal foglalkozna, mi a kapcsolat az ember énje és a körülvevő világ között.

Hogyan léphetünk túl ezeken a leszűkítéseken? Elég, ha csak beszélünk ezekről? Törekedjünk arra, hogy a visszajukra fordítsuk ezeket a folyamatokat? Nem. Giussan válasza erre a kérdésre visszavezet bennünket egy olyan tapasztalathoz, ami mindannyiunknak osztályrészül jutott. Találkoznunk kell olyan jelenléttel, ami nem szűkíthető le ezekre a tényezőkre, amely megszabadítja az ént attól a kalitkától, amit magának épített, megtöri a látszat mércéjét, lerázza magáról a reaktivitás törvényét és segít benne, hogy „intenzíven éljük meg a valóságot”, hogy ismét azt a kifejezést használjuk, amit már *A vallásos érzék* tizedik fejezetéből ismerhetünk.⁶

Itt lép színre a kereszténység természete olyan módon, ahogyan kezdettől fogva nyilvánvaló volt: „Jézus olyan ember volt, mint mindenki más, semmilyen kivétel nem különböztette meg a többi embertől. Mégis, ez az ember olyan dolgokat állított önmagáról, amit senki más, másképpen beszélt és másképpen cselekedett, mint mindenki más. Ő volt minden jelnek a Jele. Ha valaki, akit megragadott a meghívása felismerte az ő valóságát,

⁵ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935-1950. Il taccuino segreto* [Az élet mestersége. Napló 1935-1950. A titkos notesz], BUR, Milano, 2021, 66. o.

⁶ L. Giussani, *Il senso religioso*, Rizzoli, Milano, 2010, 150. o. (Magyarul: *A vallásos érzék*, Vigilia, Budapest, 1999)

akkor átérezte, meglátta, felfogta, hogy ez más valaminek a jele. Ahogyan világosan kitűnik János evangéliumából, Jézus nem úgy fogta fel a saját vonzerejét, amit az emberekre gyakorolt, mint ami végső soron órá utal, hanem az Atyára, illetve csak annyiban órá, amennyiben ő vezethet el az Atyához ismeretben és engedelmisséggel. (57.o.) Az a végső jelentés, amire minden valóság (minden jel) utal, emberré lett: „Ő volt minden jelnek a Jele”, egy ember, aki járta az utcákat, akivel mások együtt ehettek, beszélhettek, akinek nyomába szegődtek. Ez a kereszténység eseménye, az a jó hír, amely megszólítja az ember szívét.

Ebben a könyvben vannak olyan részek, ahol Giussani arra szólít fel bennünket, hogy éljük bele magunkat az első keresztények hitébe, akik találkoztak ezzel a fiatalemberrel, aki különbözött mindenkitől: „A Krisztusba vetett hit, amint ez nyilvánvalóan látszik a kereszténység tényének felemelkedéséből, nem más, mint egy különleges jelenlét felismerése, az erre való rácsodálkozás és a csatlakozás ahhoz, amit ez önmagáról állít. Ez az a tény, amely lehetővé tette a kereszténység felemelkedését a világban. Nos, mi nem akarunk mást, mint megismerni és megélni azt, ami történt.” (57.o.)

A hit: felismerni ezt a különleges jelenlétet, az emberi valóságban jelenvaló isteni természetet. Ezért nem más, mint „olyan gesztus, amelynek kiindulópontja az értelem. [...] Az értelem itt abban játszik szerepet, hogy kijelenti: a Misztérium egy létező valóság, amely nélkül az ember nem tudja az ésszerűségnek megfelelően szemlélni a valóságot. Másképpen fogalmazva, a hit kiindulópontja az értelem, mint a valóság tudomásulvétele, az ember vallásos érzéke.” (57.o.)

A hit nem érzelem, „Nem egy változó érzés, amely tetszés szerint azonosítja valamivel Isten létezését és úgy éli meg a vallásosságot, ahogyan kedve tartja. A hit egy ésszerű döntés: kijelenti a valóságot, a jelenlévő misztériumot.” (57.o.) Giussani rendkívül találó szavakkal írja le a hit természetét: „A hit ésszerű dolog, amennyiben az értelem dinamikájának legvégső pontján születik meg, mint egy virág, amely a kegyelemből fakad, s amelyhez az ember szabadon csatlakozik.” (58.o.) De szabadságunk vajon hogyan tud csatlakozni ehhez a virághoz, „amelynek nem tudja felfogni eredetét és lényegét”? Olyan módon, hogy „egyszerűen elfogadja azt, amiről az értelem felfogja, hogy rendkívüli, azzal a közvetlen bizonyossággal, amit a valóság tényezőinek és momentumainak megkérdőjelezhetetlen, elpusztíthatatlan evidenciája megkíván, amikor felbuknának a személy vizsgálódásának látóhatárán.” (58.o.)

Fontos szemünk előtt tartani Giussaninak ezt a tanácsát: Krisztus eseménye ugyan rendkívüli, ám „ahhoz, hogy el is tudjuk fogadni, az kell, hogy értelmünk egyszerűséggel azonnal el is fogadja, fel is ismerje, ami történik, ami már megtörtént, azzal a közvetlenséggel, amelyet a valóság nyilvánvaló tényei megkövetelnek.” (58.o.) Krisztus felkínálja önmagát a szabadságunk számára, nem kényszeríti magát rá. Ugyanez történt a kezdetekkor is: „Ugyanis mindekelőtt, még mielőtt János véleményt alkotna erről az emberről vagy Péter véleményt alkotna erről az emberről, mielőtt ítéletet alkotnának róla és csatlakoznának hozzá, ott van bennük ez az egyszerűség, az egyszerű szív, az egyszerű pillantás, ez a kíváncsiság, ez az egyszerű vágy, amely nyitott a megismerésre, amely lehetőséget ad arra, hogy világosan megismerjük azt, amivel találkoztunk, azt a valóságot, amelybe beleütköztünk.” (58.o.) Ahhoz, hogy megérezzük, felismerjük és kövessük az igazságot, amely a másfajta, vonzó emberség jelében áll előttünk, nincsen szükség különleges képességekre, csupán a szívnek erre az egyszerűségére.

Joseph Ratzinger, aki ekkor még bíboros volt csak, a jelenlegi társadalmi közeggel kapcsolatban, amelyről az imént írtam, hogy számos templomot átalakítottak diszkóvá, mozivá, tenispályává vagy uszodává, feltette magának a kérdést: „Hogyan lehetséges, hogy még napjainkban is vonzó lehet a hit?” A hívő, kulturálisan is tájékozott fiatalokra gondolt. S a válasz: „Én azt mondanám: azért, mert megfelel az ember lényegének. [...] Az emberben kiolthatatlanul ott él a végtelen utáni vágy. Mindegyik válaszkíséret kielégítetlenül hagyja. Csak az az Isten válasz létünk kérdésére, aki maga is véglegessé vált, hogy végességünket felszakítsa, és a maga végtelenségének tágasságába vezessen.” (58.o.)⁷ Csak arra van szükség, hogy találkozni kell a kereszténység tényével, eredeti természetével, a jelenvaló eseménnyel, amelynek formája egy emberi találkozás. Ha a kereszténységet

⁷ J. Ratzinger, *La fede e la teologia ai giorni nostri* [A hit és a teológia napjainkban], in: *Enciclopedia del cristianesimo*, De Agostini, Novara, 1997, 30. o.

moralizmusra szűkítik le, vagy az igehirdetés pusztán bizonyos szavak ismétlésévé válik, az nem tud megfelelni eredeti vágyainknak. Ugyanúgy, ahogy nem felel meg ennek a racionalista leszűkítés a vallásos érzék valamelyik megnyilvánulására, vagy a vallásosság valamelyik meghatározott formájára sem.

„A modern korban a racionalizmus, amely elvetette az értelem valódi természetét, rendszeresen összekeveri a vallásos érzéket a hittel, és ezáltal a hit valódi természetét is kiüresíti.” (58.o.) Ez nem játszódhatott le anélkül, hogy ne okozott volna negatív következményeket a modern emberben, nem csupán a keresztényekben. „Ha összekeverjük a vallásos érzéket és a hitet, akkor minden összezavarodik. Amikor összeomlott a hit valódi természete, amit a hagyományunk, az Egyház élete állít, vagyis ha szem elől tévesztjük azt a kijelentést, hogy »Krisztus minden mindenkiben«, vagyis Krisztus elfogadását és követését, megszületett a modern kor zavarodottsága, aminek sok összetevőjét láthatjuk megvalósulni.” (58.o.)

1998-ban Giussani leírja a modern zavarodottság jellegzetes jegyeit, amelyeket megtalálhatunk a magunk és a minket körülvevő emberek életében. A kereszténység tényét, azt a jelenléte, amelyet a hit felismer, le lehet szűkíteni, ki lehet üresíteni történetiségéből és konkrét voltából. Ám ezáltal a keresztény hit önmaga karikatúrájává válik: értelmetlen, érthetetlen lesz, mert meg van fosztva valóságos alapjától. Ez annak a következménye, amit Giussani az „öt hiánynak” nevez a modern racionalizmusban. Tekintsük át ezeket röviden.

a) „A racionalizmus első következményét ezzel foglalhatjuk össze: *Isten Krisztus nélkül*. Ez annak a tagadását jelenti, hogy egyedül Krisztuson keresztül lehetséges, hogy Isten, a misztérium megmutatkozzon a számunkra akként, amilyen valójában.” (59.o.) Krisztus nélkül azonban a hit elveszti ésszerű voltát, és pusztá fideizmussá válik: odalesz a keresztény tapasztalat, mint alap, és az erkölcsi elkötelezettségnek nincsen valós mozgatórugója. Isten ekkor pusztán a képzeletünk, a gondolataink szüleménye, különféle etnikai és kulturális színezetekkel.

b) A racionalizmus második következménye: „*Krisztus Egyház nélkül*”, vagyis Krisztus a teste nélkül, a húsa nélkül. Ez a gnózis, vagyis a gnoszticizmus, bármilyen változatban. „Ha kiiktatjuk Krisztusból a tény, hogy ember, valóságos, történelmi személy volt, valójában megszüntetjük a keresztény tapasztalat lehetőségét. A kereszténység tapasztalata emberi tapasztalat, tehát térhez és időhöz kötődik, mint minden anyagi valóság. Az anyagi létnek e dimenziói nélkül az ember Krisztusról szóló tapasztalata nem lesz igazolható a jelenben, vagyis nem lesz ellenőrizhető, hogy mennyire igaz, amit magáról állított.” (59.o.) A racionalista alapállás nem engedi meg, hogy a valóság egy része, meghatározott időben és helyen, azonos legyen az ember létének forrásával és végső értelmével, vagyis „az ember végső céljának nincsen köze hétköznapi tapasztalatahoz.” (59.o.)

Krisztus, hangsúlyozza folyamatosan Giussani, nem pusztá elképzelés, hanem valós jelenlét, hallható, látható, megtapintható. Hol? Egy meghatározott történelmi tényben, az Egyház életében. „Krisztusra nem lehet nem konkrétan tekintenünk, mert azzal leszűkítenénk, átalakítanánk azt, amit önmagáról állított, amit Krisztus nyilvánított Isten kezében. Tertullianus mondja: *caro cardo salutis* (»a test az üdvösségünk tengelye«).” (59.o.)

c) A racionalista gondolkodásmód harmadik következménye az egyházi életre nézve az „*Egyház világ nélkül*”, amelynek következményei „a *klerikalizmus* és a *spiritualizmus*, az Egyháznak, mint Krisztus testének e kétszeres lecsökkentése.” (60.o.)

d) Giussani egy újabb lépést tesz innen, és bevezeti a negyedik „hiányt” is: „ha az Egyház híján van a világnak, akkor a világból hiányozni fog az »én« jelenléte, ez pedig az »elidegenedés« jelensége. Ennek a világnak ez lesz a jellemzője vagy inkább következménye (előre látható vagy nem látható módon, akarva vagy akaratlanul) a hatalom illetve a hatalom pillanatnyi birtokosának szándéka szerint: az elidegenedés.” (62.o.)

Ha a hatalom kikényszeríti ezt az elidegenedést, annak következménye „hogy elvesztjük a szabadságunkat. A szabadságot vagy figyelmen kívül hagyják, vagy eltörlik, s ezt az eltörlést alkalmasint elméletben nem vallják be, de a gyakorlatban végbeviszik.” Ám minthogy a szabadság, bárhogyan közelítjük is meg, „az emberi én arca, tehát az emberi személyiség elvesztéséről van szó.” (62.o.)

e) Ennek a folyamatosan lefelé tartó pályának a végén „az emberi én, az elidegenedett én az *Isten nélküli én*”. Ám az Isten nélküli én „nem kerülheti el az unalmat és a megcsömörlést. Innen két út vezet csak tovább az életben: vagy úgy érzi az ember, hogy a mindenség kicsiny részecskéje csupán (panteizmus) vagy a kétségbeesés áldozata lesz (felülkerekedik a gonosz és a semmi: ez a nihilizmus).” (63.o.)

Vajon lehetséges-e megfordítani ezt a folyamatot? Hogyan lehet elejét venni ennek az „öt hiánynak”, valamint a fentebb leírt háromféle leszűkítésnek, amelyek belülről üresítik ki a hitéletet és a beteljesedés lehetőségét az ember élete szempontjából? Egyetlen út kínálkozik erre: a kereszténységet újra a maga természete szerint, eseményként kell felfognunk.

„Tehát *Jézus Krisztus jelenléte egy esemény*, amint erre rámutat, érzékennyé tesz a karizma, amit kaptunk, és erről meg is vagyunk győződve. Olyan esemény ez, amellyel találkozunk a jelenben, azokban az időkben és körülmények között [...]itt kitapinthatóvá válik az Egyház, Krisztus titokzatos testének misztériuma.” Giussani hangsúlyozza: „az az emberi, természetes valóság természetfeletti, amelyben jelen van Krisztus misztériuma (vagyis ahol megmutatkozik, azonosul emberi arcokkal). Ez az Egyház, amely körülvesz engem.” Ezt azután tovább részletezi, személyes példájából kiindulva: „Meghatározott körülmények között, apámtól és anyámtól, azután a szemináriumban, majd azokon az embereken keresztül, akik odafigyeltek rám és barátaim lettek azok miatt a dolgok miatt, amiket megfogalmaztak, s végül egy közösség folyójában, amely megfoghatóvá tette és teszi számomra az Egyház misztériumát – így mutatkozott meg a számomra Krisztus teste. Ez a »hívásomnak megfelelő« társaság, az a közösség, amely meghatároz minket, mert itt születik meg a tapasztalatom és amelyet az a tapasztalat hoz létre, amelyben a karizma megérintett bennünket.” (41.o.)

Szent Ágostont idézi: *In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta*.⁸ –, s ezzel igyekszik megvilágítani a karizma jelenségét: „*In manibus nostris sunt codices*, vagyis kezünkben vannak a kódexek, az Evangéliumok, a Biblia, amelyeket olvasunk, de nem tudnánk, hogyan kell ezeket olvasni, ha nem tenné hozzá ezt is: *in oculis nostris facta*, ahogyan a mi szemünk előtt történik. Jézus jelenlétét táplálja, megerősíti, megmutatja az Evangéliumok és a Biblia olvasása, ám a bizonyosságot egy közöttünk jelenlévő tény, egy jelenlét, emberek jelenléte mutatja.” Ezek a tények különös súlyt nyernek azoknak az életében, akikkel megtörténik. „Mindnyájunk számára van egy esemény, amelynek jelentősége van, egy jelenlét, amely egész életünket befolyásolta, megvilágította azt a módot, ahogyan felfogjuk, átérezzük, tesszük a dolgokat. Ezt nevezzük eseménynek. Amibe így bevezetést nyerünk, az valóban élő marad, nap mint nap megújul. Minden nap a tudatára ébredünk, tudatára kell ébrednünk annak az eseménynek, találkozásnak, amely megtörtént velünk.” (41.o.).

Csak az olyan keresztény tapasztalat fog vonzerővel rendelkezni, amely teljes folytonosságot mutat a kezdetek hitével, egészen addig, hogy az ember beleütközzön Krisztus eseményébe, azon az emberi közeget keresztül, amely körülveszi, amely „megragadja”, ahogyan Jánost és Andrást is „megragadta” Jézus jelenléte kétezer évvel ezelőtt. Giussani arról tesz nyilvánvaló tanúságot, hogy ez ma lehetséges, és ezt ő a következőképpen írja le: „Krisztus az a név, amely megmutatja, meghatározza azt a valóságot, amellyel talákoztam az életemben. Talákoztam vele: először csak hallottam róla gyerekként, fiatalként, stb. Felnőhet úgy az ember, hogy ez a szó jól ismert a számára, mégis sokan vannak vele úgy, hogy nem válik valóra a találkozás, nem válik tapasztalattá a jelenben. Krisztus azért lépett be az életembe és az én életem azért lépett be Krisztusba, hogy megértsem: ő a középpontja mindennek, az egész életemnek. *Krisztus az én életem élete*. Benne összegződik minden, amire vágyakozom, mindaz, amit keresek, mindaz, amit feláldozok, mindaz, ami benne kifejlődik abból a szeretetből, amely azokhoz a személyekhez köt, amelyeket nekem adott.” (41.o.)

Ebből következik minden újdonság és minden operatív következmény: „Krisztus, az életem élete, a mindennapos életünk jó céljának bizonyossága és társa, a közeli és jobbá tevő barát: ezt jelenti az ő hatékonysága az életemben. Az erkölcs nem csupán innen indul ki, de az is kijelenthető, hogy az erkölcs vezérfonala csak ebben érhető tetten és csak ezáltal igazolható.” Ahhoz, hogy megmutassa, miképpen születik meg az erkölcs a

⁸ Szent Ágoston, *Sermo 360/B,20: Sermo sancti Augustini cum pagani ingrederentur*.

Krisztushoz tartozásból, Giussani Péter „igenjére” hivatkozik: „Szent Péter a Krisztus iránti szeretetének okát nem abban határozta meg, hogy sok hibáját és árulását megbocsátotta neki, Péter nem sorolta föl tévedéseit. Amikor ott állt vele szemben, feltámadása után, Jézus előtt, ő megkérdezte tőle: »Simon, szeretsz te engem?« és ő így válaszolt: »Igen«. Ez a kapcsolat az ő legemberibb és legistenibb szavával, amely hétköznapi életünkben mindent magához ölel.” (42.o.)

Ugyanúgy, ahogyan Péternek, nekünk is „minden nap emlékeznünk kell erre, minden nap merítenünk kell abból, hogy ő társunkul szegődik, örömmel kell élveznünk az ő társaságát, és a rá emlékezésnek is örömet kell szülnie bennünk bármilyen körülmények között, bármilyen állapotunkban, mivel benned testesül meg, Uram, az a szeretet, amellyel a Misztérium felém fordul. Innen meríthetjük a bizonyosságot, hogy boldogan elérhetjük a célunkat, és innen merítjük a reményt is egész életünk folyamán.” Milyen felszabadító érzés! Micsoda fellélegzés! Ezzel belép életünkben a mérték nélküli mérték, elámulunk. Giussani így fogalmaz: „»Igen, Uram, te tudod, hogy szeretlek.« Még ha harminc nap alatt ezerszer vétkeztem is, ezerszer elárultalak, ez akkor is megmarad, ennek meg kell maradnia! Én úgy gondolom, hogy ez nem valami hallatlan állítás, de meglepő, felfoghatatlan és kimondhatatlan kegyelem, ahogyan Michelangelo Buonarroti fogalmazott: »Mit tehetnék Uram, ha te nem jönnél hozzám /megszokott, kimondhatatlan kedvességeddel?«”(42.o.)

A keresztény élet egyszerű és egyszerűnek kell ahhoz lenni, hogy vállalkozzunk rá: „Krisztus és a rá kimondott igen: ez az, ami paradox módon emberileg a legkönnyebb, vagy legalábbis legelfogadhatóbb erkölcsi kötelességünk a világban – állítom kicsit túlozva, de nem kis lelkesedéssel. Hiszen Krisztus az a szó, amely mindent megmagyaráz: egy kétezer évvel ezelőtti ember neve, aki úgy élt, mint mindenki más, de azután feltámadt a halálból, a természetében lévő Misztérium erejével minden nap, minden órában, minden cselekedetünkben átjár bennünket.” (42.o.)

Ez az egyszerűség teszi lehetővé a számunkra, hogy tegezve megszólítsuk a Misztériumot, amelyet úgy ismertünk fel, mint baráti jelenlétet az életünkben: „A Misztérium, vagyis Krisztus, a názáreti Jézus, a Krisztus-sá lett Misztérium jelenlétének és életünkre vonatkozó következményének teljessége (»Isten minden mindenben«), az ő rendkívüli alakjának teljessége, Isten Igéjének jelenléte a szívünkben és az ajkunkon, ez a baráti, mindennapos és hatékony jelenlét, ez a furcsa és felülmúlhatatlan barátság, ez a teljesség magyarázza meg, hogy ki merjük mondani: »Te«. Istenhez fordulunk ezzel a szóval: »Te« vagyis Krisztus, így szólunk a názáreti Jézus-hoz, az emberhez.” (42.o.)

Az ezzel a „Tevel” létesített kapcsolatunkból származik a lehetőség, hogy új, emberibb módon viszonyuljunk mindenhez: „Ahogyan te az emberekre néztél, akikkel beszéltél, vagy akik válaszoltak neked, de még azokra is, akikkel nem jött létre párbeszéd (még Pilátusra és a főpapokra is), ha a kapcsolat, amely ezekhez fűzött téged, amint ez megmutatkozott kinszenvedésed során, telve volt aggódással, szeretettel a sorsuk iránt. Ha ezt ők elfogadták volna, ha átérezték volna ezt, akkor a barátság szó lett volna az egyetlen, amely képes lett volna leírni a hozzájuk fűződő kapcsolatodat. A barátság szó az egyetlen a számunkra is, amit használni tudunk a köztünk és Közte fennálló kapcsolatra.” (43.o.)

Ez a semmivel össze nem hasonlítható jelenlét átível a történelmen és eljut mihozzánk is, ebben a korban, soha meg nem szakadt folytonossággal: „A názáreti Jézus embersége, amely részt vett az isteni természet misztériumában, meghosszabbodik az időben, hogy végbemenjen az a mód, amit az Atya meghatározott, egy érezhető, látható, tapintható valóságon keresztül. Olyan nép ez, amelynek van intelligenciánkra, érzéseinkre vonatkozó vetülete. Ez Krisztus misztikus teste, vagyis Krisztus megtapintható teste, amelyben a láthatatlan istenség eljut azokra a területekre, amelyeket az Atya a Fiúnak ad. E szétáradás nyomán olyan személyek jönnek létre, akiknek új a gondolatmenete és új termékenységgel vannak megáldva.” (92.o.)

Giussani hangsúlyozza Krisztus jelenléte meghosszabbodásának „történelmi” és „tényszerű” voltát, amely elér és magához von bennünket: ez a *karizma*. „A karizma Krisztus Lelkének a fellépése a világban, hogy növekedjen a Krisztushoz csatlakozók száma a világban. Olyan tény a minket körülvevő történelemben, amellyel a

Szentlélek meglep bennünket, amit az Atya készített a számunkra. A mindennek eredetét alkotó misztérium, az Atya, meghatározott pályára helyezett bennünket az Egyházon belül, Krisztus tényén belül, ismeret és érzelem szintjén az ő részévé tett.” A karizma ezek szerint ajándék, „Krisztus szeretetének jele, amellyel a magáéivá tesz bennünket az ismeret és a szeretet szintjén, vagyis gondolkodásunk tekintetében és abban a módban, ahogyan az emberi szeretetet megéljük és gyakoroljuk.” (93.o.)

Ezzel az isteni jelenléttel elelve, az utolsó olyan lelkigyakorlat végén, amit még ő tartott személyesen 1999-ben, don Giussani a következő szavakkal fordult a jelenlévőkhöz: „Szeretnék rátok hagyni egy jókívánságot. Mindazonok után, amit itt hallottatok, lehet, hogy érthetetlen lesz, mégis megteszem, mert nem tudnék most mást vagy jobbat mondani.[...] Annál a kegyelemnél fogva, amelyben részesültünk ebben a találkozásban, van bennetek egy képesség, amit a Szentlélek helyezett belétek, hogy tanúságot tegyetek Krisztusról. Ez az egyetlen dolog, amit a világ valóban vár, hiszen ahol Krisztus van, ott a kapcsolatokban egység és béke uralkodik, éppen úgy a házastársak között (az egység és a béke kellene hogy legyen az a két szó, amely minden családot meghatároz, és mindenkire vonatkozik)... Bármi legyen is a hivatásotok formája, azt kívánom nektek, hogy ez a nagyszerű dolog, amit az Úrtól kaptatok, legyen egyre személyesebb a számotokra, vagyis tudjatok egyre engedelmesebbek lenni (hiszen a személyesebbé válás nem más, mint az okosan vállalt engedelmesség), s találkozzatok egy atyával s ti magatok is éljétek át az atyaság tapasztalatát. [...] Azt kívánom, hogy mindnyájan valóban újra fel tudjátok fedezni ezt a szerepeteket, ami nem is igazán szerep: ez a feltétel, amely szerint az ember Istenre néz és látja az Istent és Isten rábízta azt, amit gondol. Az apaság és az anyaság, ami egy és ugyanaz, nem két lelkileg különálló funkció, csak anyagi tekintetben van eltérés, mert mindkettőnek megvannak a maga korlátai. [...] Éljétek meg az apaság és az anyaság tapasztalatát: ezt kíván közösségeitek vezetőinek, de mindnyájatoknak is, és ebben nem valami felsőbbrendűséget akarok kifejezni, csak a valódi szeretetemet közlöm felétek. Senki sem érezheti magát ugyanis olyan szerencsésnek, mint az a férfi és az a nő, akiket az Úr apává és anyává tesz. Apjává és anyjává lesznek mindenkinek, akivel csak találkoznak”. (101.o.)

„Tegyen az Úr benneteket apákká és anyákká...” Látjuk, hogy ez a vágy növekszik bennünk és kiterjed mindenkire, akivel csak találkozunk, minden embertársunkra, akik ugyanolyan sebzettek, mint mi vagyunk, ám mégis telve vannak a boldogság iránti ellenállhatatlan vágygal. Mi találkozhattunk egy ilyen atyával, aki bevezetett minket a mennyei Atyával való kapcsolatba aszerint, ahogyan ezt Krisztus megélte. Hálát érünk emiatt és ezért vágyunk rá, hogy osztozzunk mindenkivel a kegyelemben, amit kaptunk, és szeretnénk odaadni életünket egy Másik művéért.

JULIÁN CARRÓN

2021. szeptember

Életünket adni valaki Más művéért

KIADÓI JEGYZET

Don Luigi Giussani egész élete során fáradhatatlanul végezte a nevelés munkáját. Gondolatainak nagy részét ezért a szóbeli megnyilvánulások gazdagsága és ritmusa adta át, s így is maradt ránk hang- és videófelvételek formájában, amelyeket a CL milánói levéltára őriz.

A jelen kötet néhány ilyen felvétel átiratából jött létre. A szövegeket azok szerint a szempontok szerint dolgoztuk fel, amelyeket még annak idején maga don Giussani határozott meg.

1. Hűek voltunk az elhangzott beszédekhez abban a formában, ahogyan ezek elhangzottak. Az átiratokat úgy készítettük el, hogy a lehető legjobban ragaszkodjunk a szóbeli közlés sajátosságaihoz, hangsúlyaihoz, mivel ezek a szerző kifejezőmódjához tartoznak, szándéka és a tartalom közlése szempontjából.

2. Tiszteletben tartottuk a beszédek természetét. Don Giussani egymástól igen eltérő alkalmakon beszélt (tartott előadásokat, egyetemi órákat, vezetői megbeszéléseket, összejöveteleket, lelkigyakorlatokat, prédikációkat) és mindig ügyelt rá, hogy az adott helyzethez illeszkedjen a stílusa. Megszólalásainak lejegyzésekor nem egységesítettük ezeket és nem szerkesztettük át a tartalmakat formális vagy szerkezeti kritériumok alapján. Ezen kívül, minthogy a hallgatóság kifejezett vagy hallgatólagos formában don Giussani beszédeinek, azok dinamikájának és felépítésének is részese volt, a hozzászólásokat is beépítettük, ahol párbeszéd vagy beszélgetés jött létre.

3. A szóbeliről az írásbeli formára való áttérés nem értelmezendő a kifejező eszközök átalakításaként, csupán a szóban elhangzottak egyszerű leirataként. Ahol szükséges volt, a beszéd mechanikus átírásából fakadó megérzési nehézségeket elkerülendő, kiiktattuk a puszta szóismétléseket, megisméltető kifejezéseket illetve azokat az alkalmi megjegyzéseket, felesleges betoldásokat, amelyek nem kapcsolódtak a tartalomhoz, és kiigazítottuk az egyeztetési és mondat szerkesztési tökéletlenségeket, hogy a szöveget könnyebben olvashatóvá tegyük.

4. Ahol lehetett, igyekeztünk tisztázni a kifejezett vagy rejtett utalásokat személyekre, eseményekre, cselekményekre magában a szövegben, illetve hol ez nem volt lehetséges, magyarázó jegyzet formájában, vagy pedig alkalmasint pedig kiiktatni a szövegből, ha ez nem volt értelemzavaró. A kifejezett utalásokat az eseményen jelenlévő hallgatókra vagy közszereplőkre általában töröltük, ha ezek nem voltak lényegesek a kifejtett téma szempontjából.

A jelen kötet szövegeinek kiválasztása és gondozása Julián Carrón munkája.

A kötetben korábban már megjelent írásokat gyűjtöttünk egybe, amelyeket Carmine Di Marino és Onorato Grassi nézett át. A kiadói munka összehangolását Alberto Savorana végezte.

„TE”, VAGYIS A BARÁTSÁG (1997) *

Jean-Baptiste Massillon szavai („Dieu seul est grand, mes frères”) harsantak fel elsőként határozott hangon a nagy csarnokban a rimini Vásárvárosban. Ez adta meg az alaphangot minden bevezetés nélkül abban az évben a lelkigyakorlathoz. Don Giussani arra választotta ki ezt az idézetet, hogy ebből induljon ki a „Másik” nagy témájának kifejtésében a számos résztvevő előtt („Te vagyis a barátság”). Nehéz hónapokon volt túl, egészsége megromlott, számára is szokatlan volt emberileg ez a helyzet: a betegség és a múltó idő nyomása nehezedett rá. „Kirobbant bennem az öregség” – vallotta be néhány ismerősének.¹ A fizikai korlátok nap mint nap szembesítették a gondolattal, hogy a dolgok elmúlnak, leáldoznak, véget érnek. Ám ahelyett, hogy visszavonult, beletörődött volna, vagy csak tűrte volna mindezt, ellentámadásba lendült. Túllépett a látszaton és arra vállalkozott, hogy értelme révén tovább kutassa a már ismert igazságot, amelyet még jobban fel kell fedezni bensőséges mélységében. A gondolkodás időszaka volt ez, tele megérzésekkel, reflexiókkal, kritikus elemzésekkel, amelyeknek igyekezett befejezett formát adni annak a „gondolatmenetnek a továbbfejlesztésében”, amely éppen a Fraternitásnak tartott elmékedésekben csúcsonodott ki.

Ő maga úgy tartotta, hogy abban az évben a lelkigyakorlat két elmékedése „valódi isteni megvilágosodás” volt abban az értelemben, hogy megmutatták, milyen egy ember öntudata a Nagy Jelenlét előtt – mint ezt az itt következő oldalak is illusztrálják.

A hit tapasztalata tartalmának elmélyítése szorosan összekapcsolódott nála a modern, kortárs intellektuális kontextus tanulmányozásával. Összevetette a hit tapasztalatát azzal a mentalitással, amely korunkat meghatározza és amellyel számolnia kell a ma emberének. „Az emberiség történelme tanulmányozásának” nála az volt a célja, hogy megmutassa benne a lét végső pozitívását: erre hívta fel 2004-ben, utolsó üzenetében don Giussani a Fraternitás tagjait, a barátait. Ő ezt a feladatot vállalta magára és erről tett tanúbizonyságot azokban a művekben, amelyekben ízekre szedte a modern racionalizmust, a nihilizmust, az „énről” és az ember szabadságáról vallott felfogásokat.

Don Giussani minden beszédére és hozzászólására alaposan felkészült: jegyzeteket készített, vázlatot írt, idézeteket gyűjtött kis cédulákra. Azután, amikor megszólalt, „megalkotta” a beszédet szinte ott a helyszínen, a közlés szándékának lendületével és magával ragadta a hallgatóságát. Az 1997-es lelkigyakorlattól kezdve megváltozott a helyzet. Attól tartva, hogy fizikai korlátai, akár a beszéde is megnehezítik mondandója megértését, arra indította, hogy egy számára új kommunikációs megoldást alkalmazzanak, amit a technika lehetővé tett. A két fő előadást ezért néhány nappal korábban felvételen rögzítették, kevés személy jelenlétében. Ezt vetítették ki aztán nagy képernyőkre azokban a csarnokokban, ahol a lelkigyakorlat résztvevői egybegyűltek. A formai változás a lényegyet nem módosította, és az „élő” előadás élménye nem sínylette ezt meg. Don Giussani ezekben a napokban maga is ott volt Riminiben, ő is meghallgatta az előadásokat egy teremben a színpad mögött, részt vett a megbeszéléseken, és személyesen válaszolt a kérdésekre.

* CL Fraternitásának lelkigyakorlata, 1997. május 16–18., Rimini.

¹ Vö. A. Savorana, *Vita di don Giussani*, Bur, Milano, 2014, 975. o.

Ettől a pillanattól kezdve ez az új kommunikációs megoldás gondviselészerűnek bizonyult. A rákövetkező hónapokban és években a videófelvetelek és élő kapcsolások lehetővé tették don Giussani számára, hogy felszólaljon a mozgalom számos összejövetelén, közvetlenül követhesse a mozgalom életét, és így helyettesítette a fizikai jelenlétét. „Kirohanásai”, ahogy ő nevezte őket, megérintették a hallgatóság lelkét, és a közös út mérföldköveivé váltak, amelyet együtt járt barátaival, „azokkal is, akiket kevésbé ismerek, vagy egyáltalán nem is ismerek, de mégis közel érzek magamhoz”.

Bevezetés

„*Dieu seul est grand, mes frères*”: Egyedül Isten nagy, testvéreim. A híres prédikátor, Jean-Baptiste Massillon ezekkel a szavakkal kezdte a Napkirály gyászbeszédét a Notre-Dame székesegyházban.

XIV. Lajos francia király halála adja meg a jelet egy olyan korszak számára, amelyben az emberi értelem teljesen ki akarja szorítani az Isten emberrel kapcsolatos ténykedését, minden tekintetben. Ezért az Egyház, amely az ember élettapasztalatában ennek a fénynek az őrizője volt, kényszerűségből elsáncolta magát a lelkipásztorkodásba, védelmezte a nép erkölcsseit és magától értetődőnek tekintette a hívők körében a dogmák tartalmi részét. Ezáltal senki sem védte és senki sem táplálta Isten népének hitét, noha a kulturális tevékenységen keresztül mélyülhet el egy nép élete, ezáltal válhat termékennyé, a nyugati civilizációt felépítő keresztény hagyomány irányában vagy éppen azzal szemben.

Mi olyanok vagyunk, mintha az élő, az ember számára kinyilatkoztatott Isten elleni racionalista lázadás végső következményeit viselnénk. „Az élő Isten” – Jézus nevezi őt így, hiszen Isten az, aki felfedte magát az emberek előtt – Isten belépett a történelembe.

Ezért azt kell kérnünk mennyei Atyánktól, hogy mélyítse el bennünk a hit tudatosságát: „Ki vagy Te, Uram, az én számomra, a mi számunkra, az emberek egész világa számára?”. Ez egy olyan lépés, amelynek megtételekor reméljük az ő segítségét, hogy úrrá legyünk szívünk szárazságán, amelyet a közgondolkodás okoz bennünk.

Amikor erre igyekszem reflektálni, a gondolataimat két téma köré szeretném csoportosítani.

Az elsőt ebben a kérdésben lehet összefoglalni: kicsoda az Isten az ember számára? „Isten minden mindenben”, mondja Szent Pál (1Kor 15,28). Vajon melyikünk él folyamatosan abban a tudatban, hogy „Isten minden mindenben”? Mit jelent ez?

A második téma pedig a következő: hogyan ismerhetjük meg őt így? Jézus azt mondta erről: „Senki nem ismerheti az Atyát, csak a Fiú” (Lk 10,22). Akkor érthető, hogy a Kolosszeieknek írt levél harmadik fejezetében, a 11. versben, miért mondja Szent Pál: „Krisztus minden mindenben”.

„ISTEN MINDEN MINDENBEN”

1. Egy új kiindulási pont: az ontológia

Ennek az első elmélkedésnek a témája Szent Pálnak ez a mondata: „Isten minden mindenben”.² Milosz a *Miguel Mañarában* ezt adja a főhős szájába: „Egyedül ő létezik”.³

„Nincsen itt maradandó hazánk”⁴ – fogalmaz Szent Pál a Zsidókhöz írt levélben. Nem maradandó tehát ez a létezés sem bennem, sem az emberi társadalomban úgy, ahogyan megjelenik előttünk, az életnek abban a folyamatában, amit az emberek drámai együttélése alkot és ennek társadalmi megjelenéseiben. Ez a lét átmeneti, ideiglenes csupán.

„Bámulom az eget, kezéd művét, a holdat és a csillagokat, amelyeket te alkottál. Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az ember fia, hogy gondot viselsz reá?”⁵ – olvassuk a 8. zsoltárban. Mi vagyunk a természetnek az a szédítő csúcsa, amely önmaga tudatára ébred. A valóságban, annak kozmikus mélységében van paradox módon egy olyan pont, amely az egész valóságot tartalmazza a tudat lehetőségének szintjén, egy megragadhatatlan pont, amelyben minden tükröződik: az ember énje.

Szent Pál mondata emlékezetünkbe idézi Sirák fia könyvének egy hasonló passzusát: „Hadd emlékezzem meg az Úr műveiről, hadd beszéljem el azt, amit a szememmel láttam! Az Úr szava hozta létre a műveit [...] Bölcsessége csodáit szépen elrendezte, hiszen ő öröktől fogva örökké van. Nincs semmi hozzátenni-, sem elvonnivaló [...] És milyen gyönyörű minden alkotása! Mind olyan ragyogó, mint a fényes szikra [...] Sokat mondhatnánk, s még nem jutnánk végére, de egy szó a vége, az, hogy ő a minden.”⁶

Ezzel az Úrral szembenézve az ember énjében szomjúság ébred Iránta. Az ember énje szomjazik erre az Istenre, vagyis, ahogy Jézus fogalmaz, „szomjazik az örök életre”. Enélkül a szomjúság nélkül minden homályos, sötét, érthetetlen semmiség lenne. Minél inkább ember valaki, minél tudatosabb az énje, minél inkább hajlik önkéntelenül a szeretetre, annál inkább érzi, hogy a végtelen nélkül minden fojtogató és elviselhetetlen volna. Az én szomjúság az örökkévalóra, az én kapcsolatot keres a végtelennel, vagyis egy olyan valósággal, amelynek nincsenek korlátai. Egyedül ő van: Isten, aki minden mindenben.

„Isten minden”. Ő minden, pontosan ennek a szomjúságnak a tükrében, amely meghatározza az ember jelenségét. Isten a létezés. Nos, mit jelent az, hogy Isten a létezés? Azt jelenti, hogy ő minden mindenben. Ő minden. Ha Isten a létezés, mivel minden mindenben, akkor mindent, ami létezik, Isten alkot.

2. Két kísértés: a nihilizmus és a panteizmus

De ha Isten minden, én mi vagyok? Te ki vagy? Mi az az ember, akit szeretek? Mi a haza? Mi a pénz? A tenger, a hegyek, a virágok, a csillagok, a föld és az égbolt akkor kicsodák?

² 1Kor 15,28.

³ Vö. O.V. Milosz, *Miguel Mañara, Mefiboseth, Saulo di Tarso. Teatro*, Jaca Book, Milano, 2010, 49., 63. o.

⁴ Zsid 13,14.

⁵ Zsolt 8,4–5.

⁶ Sir 42, 15.21–22; 43,27.

Erre a válasz nem az etikai aggodalom, hanem egy ontológia felfedezése, a valóság ontológiájáé. A valóság a maga létezésében, a valóság úgy, ahogyan megjelenik a tapasztalásban, vagyis az ember értelme számára, hogyan létezhet és miből áll? A valóság úgy, ahogyan az ember előtt áll, Isten alkotása, „Istenből” áll. A Létezés a semmiből teremt, vagyis önmagát adja. A valóság esetlegességének felfogása ez, vagyis azé a tényé, hogy *a valóság nem önmagát alkotja*.

Amikor az ember szembesül azzal a szédítő ténnyel, hogy a dolgok ideiglenes jelenségek, továbbléphet abba a hazug tagadásba, kísértésbe, hogy azt gondolja: maguk a dolgok illúziók csupán, semmi tartalmuk sincsen. Ha Isten minden, az azt jelenti, hogy a dolgok, amelyeket birtokolsz, azok a személyek, akik melletted élnek, vagy egyenlők a semmivel (ez a nihilizmus), vagy a Lét, az Isten megkülönböztethetetlen részei (panteizmus) – és akkor te magad is egy ilyen megkülönböztethetetlen rész vagy csupán. Vagyis vagy a nihilizmus, vagy a panteizmus kísértése fenyeget. Ez a két alapállás manapság az, amelynek mindenki enged és mindenkit vonz, ha nincsen világos és szilárd pont, amelyre támaszkodhatna.

A nihilizmus az embert a középpontba állító gondolkodás elkerülhetetlen következménye, amely abból indul ki, hogy az ember képes önmagát megváltani. Ez a feltételezés olyannyira nem igaz, hogy mindazok, akik ezt a látásmódot védik, végül egy tudathasadásos állapotba jutnak. Állapotuk keserűségét a keleti világból vagy a nyugati világ spiritualista áramlataiból kölcsönzött elképzelésekkel enyhítik. Végül a panteizmus eszményét valósítják meg (mint például az amerikai New Age).

Ezt az eszményt megtaláljuk Thomas Mann *A Buddenbrook-ház* című regényében is, amely leírja azt az utolsó embert, aki még képes megvédeni a Buddenbrookok hatalmas, művelt gazdag örökségét, és a drámai történet ebben a szereplőben tragédiába fordul. A munkával töltött nap során, miközben azon fáradozik, hogy megtartsa az apjától és nagyapjától ráhagyott örökséget, csak tíz-tizenöt percet pihenhet. Amint a fotelben próbálja összeszedni magát, írja Thomas Mann, mindig arra gondol, milyen lesz az a pillanat, amikor ő cseppként elmerül majd „a lét nagy tengerében”, s eltűnik a csepp, az egyéniség a békés, mindent összemosó óceánban.⁷

Ez a két elmélet és alapállás (a nihilizmus és a panteizmus) határoz meg napjainkban minden viselkedésmódot. Csak ezekkel a magyarázatokkal szolgál a közgondolkodás (a gyakorlatban is, sőt főként a gyakorlatban), amely áthatja és megtölti az emberek eszét és szívét, a keresztényekét is, még sok teológusét is. E két alapállásnak és minden következményüknek van egy közös pontja: a hatalomba vetett bizalom, a bármilyen módon felépített hatalomra való törekvés.

Akármilyen alapállásra támaszkodik, akármilyen változatban áll fel, a hatalom tendenciáját tekintve diktatórikus. Azt nyilvánítja ki magáról, hogy a rend egyetlen forrása és formája, s bármennyire átmeneti, csak ez lehetséges. A legkisebb rendnek, a rend iránti igénynek egy adott társadalmi helyzetben nem lehet más biztos forrása, mint a hatalom. Alapvetően ez Luther elképzelése is, amely elvezet az abszolút államhoz: minthogy minden ember rossz, jobb, ha van egy, aki parancsol a többinek, vagy egy kisebb csoport, amelyik parancsol. Ebből a szempontból Lenin, Hitler és Mussolini egyforma, ám a puritán kálvinista nézőpontból egyenlők a demokratikus államokkal és (a formától eltekintve) egyenlők Jelcin Oroszországával vagy akár korunk olasz kormányaival. A jelen kulturális helyzetben az állam csakis a kulturális totalitarizmus révén érvényesülhet, hacsak a szíve mélyén nincsen valami mélyebben keresztényi, mint azok az ideák és gyakorlatok, amelyekbe minden bölcsességét helyezi.

De hogyan következik a nihilizmusból és a panteizmusból a hatalom megszerzésének célkitűzése? Ha az ember végső soron egyenlő a semmivel, egy hazugsággal, egy csalással, önmagát

⁷Vö. Th. Mann, *A Buddenbrook-ház*. Gabo, Budapest, 2003.

csalásnak érzi, a lét látszata csupán; ha az énje csak abból eredeztethető, hogy egy nagyszabású jövő részecskéje, ha csak fizikai és biológiai előzmények egyszerű következménye, az egyetlen kritérium, amihez folyamodhat: az alkalmazkodás. Alkalmazkodás bármihez, ami szembejön, egyszerű belesimulás a körülményekbe – és minél nagyobb hatalma van valakinek e körülmények felett, annál jobban megnövekszik a jelentősége (bár az is látszat csak). Legalábbis növekedni látszik, s ezáltal egyre nő az illúzió, sőt, a hazugság.

3. Az én létezése

A panteizmus és a nihilizmus egyaránt lerombolják azt, ami a legnagyobb az emberben: a személyiséget. A személy legkisebb gondolata, mondja Pascal, többet ér az egész világegyetemnél, mivel egy végtelenül magasabb rendű valósághoz tartozik: „Az összes test, az égbolt, a csillagok, a föld és minden királyság nem ér semmit az emberi szellemmel összevetve, mivel ez mindezeket ismeri és még önmagát is ismeri – a testek viszont semmit. És az összes test és az összes szellem és minden alkotásuk együttvéve sem ér fel a szeretet legkisebb megnyilvánulásáig. Ez egy végtelenül magasabb rendű valósághoz tartozik. Az összes testet összevéve sem lehetne kipréselni egyetlen gondolatot sem belőlük: ez lehetetlen, ez a valóság egy másik rendje. És minden testből és szellemből együttvéve sem lehetne kipréselni a szeretet egyetlen mozdulatát sem: ez is lehetetlen, ez is a valóság másik rendjébe tartozik, a természetfeletti rendbe.”⁸

Az én a valóságnak az a szintje, amelyben a valóság a végtelennel való kapcsolatra vágyik. Ezt nevezzük hagyományos szóval „léleknek”, vagy „szellemnek”: azt a vágyat, hogy legyen egy mindent magába foglaló kapcsolatunk, amely túlmutat minden lehetséges kapcsolat időhöz kötöttségén. A nihilizmus és a panteizmus azt az „ént” rombolják le, amely az emberi személy méltóságát adja. Az állati lét szintjére süllyeszti: minden egyes gesztust és minden tett törvényét az ösztön szintjére csökkentik. „Olyanok, mint az oroszán, amely zsákmányra éhes, mint a fiatal oroszán, amely a rejtekben les.”⁹

A hatalom mint az ember legnagyobb képessége arra, hogy uralkodjon a többi teremtményen, megnyilvánulásában olyan, mint a birtoklás. És a tulajdon megszerzését ravaszabb ösztönszerűséggel viszi végbe az ember, mint az oroszán vagy a tigris, de a dinamikája ugyanaz: gög, erőszak, szex (vagy másképp: „Uzsora, Bujaság és Hatalom”¹⁰ ahogyan Thomas Stearns Eliot nevezi ezeket *A sziklák* VII. kórusában).

Mi tehát az imént megfogalmazott kérdésre („Ha Isten minden, én mi vagyok?”) adható válasz, vagyis az ember létének problémája hogyan oldható fel? Ez nem pusztán filozófiai probléma, hanem elsősorban az öntudat, az éntudat, a személy problémája. A kérdés az, hogy valójában mi a személy, és a tét minden emberi gesztus, minden tapasztalat, amikor értelmünk a valóságot vizsgálja. Ám ha az ember nem veszi tekintetbe tapasztalata tartalmát, mert azzal hárítja el, hogy az semmi, vagy azzal, hogy ez a nagy egész kivehetetlen részecskéje csupán, akkor saját magán kívül nincsen semmi, egyedül ő saját magának az ura. Ha azonban nem az övé a hatalom, nem ő az úr, akkor más hatalmának kített rabszolga csak, bárki birtokolja azt. Lehet rabszolgája a gyermek a szüleinek, a nő a férfinak, a polgár az államnak, a tartománynak, a járásnak vagy a településnek. Minél kisebb, szűkebb társadalmi csoporthoz tartozik, annál inkább függ attól, aki abban a közegben a hatalmat gyakorolja.

⁸ B. Pascal, «L'ordine della carità e il mistero dell'amore divino. 829 (793)», in Uő., *Pensieri*, szerk. A. Bausola, Bompiani, Milano, 2000, 463. o., saját fordítás. (Magyarul: B. Pascal: Gondolatok, Gondolat, Budapest, 1978.)

⁹ Zsolt 17,12.

¹⁰ T. S. Eliot, *A sziklák*. VII. kórus.

Térjünk tehát vissza a kérdéshez: „Ha Ő minden, én mi vagyok?” Vagyis, ha a lét Isten, akkor az „én vagyok” mondat mit fejez ki? A „te vagy” akkor mit fejez ki? Az ezekre a kérdésekre adandó válasz nyilvánvaló nehézsége jelzi, hogy a nihilizmus és a panteizmus és végső soron a hatalom csak a nem tudatos értelem számára jelentenek megoldást. Minden kapcsolat hatalmi viszonyra, erőszakká válik, még a leggyengédebb kapcsolatban is megbújik egy kemény szál. Talán a gyermekekben ugyan nem, de a felnőttekben mindenképpen.

A helyes választ keresve vegyük először tekintetbe azt, amit Isten mond a Bibliában Mózesnek: „Így beszélj Izrael fiaihoz: Aki van, az küldött engem hozzátok.”¹¹ „Csak ő van” (ezzel a mondattal Milosz ezek szerint fejté fel a szöveget a *Miguel Mañarában*), és az azonosítja Istent mint Misztériumot. De emellett „én is vagyok” – és ez egyetlen igazi titok az emberi értelem számára. Ha nem veszi tekintetbe ezt a titkot, az értelem nem tudja elvégezni a feladatát, mivel az értelemnek a valóságot úgy kell tudomásul vennie, hogy egy tényezőjét sem hagyja figyelmen kívül. Következésképpen a nihilizmus és a panteizmus leegyszerűsítés, az értelem megtagadása, redukció, értelmi ellentmondás, mivel behódolnak a dolgok mennyiség alapú szemléletének. Ez a mennyiség alapú szemlélet a mindennapos tapasztalatunkból, halandó életünkben származik.

Az egyetlen valódi misztérium tehát ez: Hogyhogy létezem? Hogyhogy élek? Hogyan létezhetnek a dolgok, amelyek előttem vannak? Hogyan létezhet a kő, a tenger? Ez a kérdés ragadja meg a probléma ontológiai szintjét, az etikai szinten túllépve. A nihilista vagy panteista racionalizmus ezzel szemben a probléma etikai oldalára fókuszál csupán, mindent az ember szerepére szűkítve. Az ember szerepének kidomborítása maga a *hübrisz*, erőszaktétel az emberen és a világ misztériumán. Maga az Egyház is elkövette ezt, amennyiben a racionalizmusra épített, a nép tanításában és a teológiában az etikai kérdést emelte ki, magától értetődőnek véve az ontológiai kérdést, szinte semmibe véve a tény, hogy eredendően ebben rejlik ereje.

Miután mindezt megtárgyaltuk, ésszerű tekintetbe vennünk, hogy az értelem számára a Misztériumot lehetőség szerint „le kell kicsinyíteni”. Meddig érhet el tehát az értelem és melyik az a pont, ahol a Misztérium immár támadhatatlan? Hol van az a pont, ahol az értelem kénytelen beismerni, hogy létezik egy végső valóság, amelybe nem képes behatolni? Mi az az emberben, amit úgy foghatunk fel, hogy valamilyen módon „független” az őt alkotó Isten befolyásától? Hol van az a pont, ahol „kibújhat” a kényszer alól, hogy részese (nem „része”) legyen a Létezésnek? Hol tekinthet úgy magára az ember énje, hogy független a Léttől, amelyből származik? A szabadságban! Minden mást kikezdehet, megérthet az értelem. Hiszen az értelem számára nyilvánvaló, hogy a hajszálat, a virágot nem önmaga alkotja, és az emberi én sem önmaga alkotása. Hogyan cselekszik a Misztérium, amely a virágot alkotja? Hogyan alkot engem?

Még radikálisabban téve fel a kérdést: hogyan teheti meg a Misztérium, hogy olyasmit terem, amely nem azonosul vele? Ez a valódi misztérium!

Vagyis minden érthető, egy dolgot kivéve, ami kívül esik az értelem szempontjából Istenen: a szabadság. A szabadság az egyetlen olyan dolog, amelyet az értelem az Istenen kívül létezőként ismer fel. A létezéshez sem hozzáadni sem abból elvenni nem lehet; a szabadság mégis olyan, mintha a létezés misztériumából, Istenből tartalmazna valamit.

Mi tehát a szabadság? Induljunk ki a tapasztalatunkból, ahogy tenni szoktuk. A szabadság egy vágy valóra váltása. A jelenség, amelynek nyomán kimondom: „szabad vagyok”, maga a megelégedettség. Az a jelenség, amely meghatározza a szabadságot, a személy teljes megelégedettsége, a válasz a szomjúságomra. A szabadság a vágy a teljes megelégedettségre. Éppen ezért csatlakozás a Létezéshez, részvétel a Léttben. Ha a Létezés, az Isten: minden, a szabadság abban áll, hogy fel-

¹¹ Vö. Kiv 3,14.

ismerjük: Isten minden. A Misztérium azt akarta, hogy szabadságunk felismerje, ő akarta létrehozni a mi felismerésünket.

Istenben azonban ezt a felismerést a Fiú adja, az, aki közénk jött Isten Igéjeként. Jézus Krisztus számára Isten az Atya és az Atya számára Jézus Krisztus a Fiú, aki így részese az Igének, ahogy ezt megfogalmazza a teológia a Szentháromsággal kapcsolatban. A Misztériumot ebben a személyben és az Atyával szemben tanúsított magatartásában ismerhetjük fel Szentháromságként. A szeretet elfogadása kölcsönösséget teremt, kölcsönösséget hoz létre. A Misztériumnak ez a természete. A létezés természete a názáreti Jézusban mutatkozott meg, baráti, vagyis felismert szeretetként. Így tehát az Atya tükre a Fiú, a végtelen Ige, és ennek a felismerésnek a végtelen, misztikus tökéletességében, amelyben megmutatkozik a lét, vagyis az Atya eredetének végtelen, misztikus szépsége (*splendor Patris*) tetten érhető a Szentlélek misztikus teremtő ereje.

Nos, az én, az ember énje, amely Isten képére és hasonlatosságára van teremtve, eredetileg tükrözi az egységben háromságos létezés misztériumát, ami megfelel a szabadság dinamikájának. A szabadság törvénye ezért nem más, mint a szeretet, és a dinamika, amelyben megmutatkozik ez a szeretet nem lehet más, mint a barátság.

Van azonban egy pont, ami misztérium az értelem számára: hogy lehet, hogy Isten azt akarta, hogy részt vegyünk a létezésben, és ez a tény hogyhogy nem csökkenti, nem szorítja korlátok közé a létezést, nem szakít el tőle semmit?

Ez a Misztérium középpontja: miképpen lehetséges, hogy a megosztott létezés nem csökkenti semmivel a létezést magát.

4. Kérni a létezést

A létezésben osztozás természete a szabadság, és kifejezőmódja – használjuk rögtön a legnagyobb szót rá – az *imádság*.

Ha a szabadság annak felismerése, hogy a létezés Misztérium, a létezésben osztozó ember kapcsolata Istennel az imádság formáját ölti. Minden egyebet Isten visz végbe.

Az imában a Misztérium fennáll, megmarad, mint végső magyarázat. Az ima alapvetően kérés, a létezésre irányuló kérés. Isten azt akarja, hogy az ember maga kérje a létezést, s annyira kérje, annyira őszintén mondja ki, hogy Isten minden, hogy kérje tőle azt, amit már megadott neki: a részvételt a létezésben.

Ha a teremtett lét részvétel a létezésben, akkor a szabadság számára az imádság a lét egyetlen megnyilvánulása. A létezésben résztvevő ember minden cselekedete önmagában imádság, vagyis kérés. Abban is, amit megért és megérez, az ember értelmes énje a Misztériumot imádja, a Misztérium előtt áll. Nem is a Misztérium „előtt” hanem a Misztériumban. A szabadság, amennyiben imádság és kérés, a Misztériumban van.

Akkor hát mit kérjünk? Kérjük a létezést, kérjük a Létezőt, a Misztériumot. A létezésben részt vevő ember természete az imádságban jut kifejezésre, ami egzisztenciális értelemben kérés, a létezés iránti kérés. De mit lehet kérni? Azt, hogy a létezés teljessé legyen bennünk, mindenben, amit teszünk. A létben, a létezésnek abban a mennyiségében, ami neki jut, amely őt alkotja, mindabban, amit tesz (hiszen az én létezése a cselekvésben valósul meg: „akár esztek, akár isztok, akár alusztok, akár ébren vagytok, akár éltek, akár haltok”),¹² a létezésben részt vevő ember felismeri, hogy Isten:

¹² Vö. 1Kor 10,31; 1Tesz 5,10.

minden, hogy minden Isten műve. *Omnis creatura Dei bona*: Istennek minden teremtménye jó.¹³ Minden Isten. Isten minden.

Pozitív nézőpontból „Isten minden” és a szabadság abban áll, hogy felismerjük: Isten minden. A passzív nézőpontból, úgymond a semmi oldaláról „minden Isten”. Ez a keresztény erkölcs. A keresztény erkölcs egybeesik ezzel a felismeréssel, amely azon a ponton áll élénk, ahol a Misztérium még inkább misztériummá válik, és az ember képzelete sem tudja megközelíteni.

5. A szembenállás választása

Az igaznak, a helyesnek, a jónak az ellentéte a bűn.

Abban áll, minden cselekedetben és minden kapcsolatban, bármilyen szinten és bárkinél, hogy nem ismeri el valaki, hogy Isten minden, mint cél és mint módszer. Egy kapcsolatban a bűn abban áll, ha nem úgy élünk meg mindent, mint Isten kijelentését. Az a bűn, ha nem ismerjük el, hogy mindennek az eredete Isten, ebből származik minden cselekedet célja és módszere. „Csak ő van”. Akkor viszont semmi sem a miénk.

Ebből szembenállás születik, s az oka az a méreg, amit „a hazugság atyja” helyezett el. Ez a szembenállás pedig önmagunk bálványának az imádása.

A Bibliában a bálványimádás a bűn végső szinonimája. A „hazugság atyja” (ahogyan Jézus a sátánt nevezi) azért dolgozik, hogy elterjessze a bálványimádás racionális lehetőségét.

Mi csak annyit mondhatunk: bűn minden olyan cselekedet, amely szemben áll annak kimondásával, hogy „Isten minden”, és a cselekedetnek bármely aspektusa, amely nem cseng egybe ezzel a kijelentéssel.

Akkor az ember igyekszik kivonni magát a jelenlévő létező hatása alól, vagy igyekszik elbújni előle (ahogyan a két első ember, Ádám és Éva), vagy pedig végső soron átadja magát a kétségbeesésnek: a végső napokban „így szólnak a hegyekhez: »Temessetek el!« És a dombokhoz: »Omlojatok ránk!«.”¹⁴

Isten barátsága helyett, aki Ádámot és Évát az esti szellő formájában kíséri, az ember *a szembenállást választja*. Ahelyett, hogy Istennel tartott volna, Ádám és Éva egy idegent választ, valakit, aki különáll addigi tapasztalatuktól, az idegent, a hazugság atyját, a sátánt, akinek egyetlen meghatározása: a „szembenálló”. Az ő szabadsága abban valósul meg, hogy „szembenáll”: nem tudja bebizonyítani, hogy Isten nem minden, de szembehelyezkedik azzal az evidenciával, hogy Isten minden. Ez az ő természete, ez minden bűnnek a természete. Szembenállni a nyilvánvaló evidenciával, azzal, amit a tapasztalatunk sugall. A Sátán, a kísértés úgy tünteti fel a létezését, mint a hazugság és a rossz forrását, mint látomást, mint illúziót. Ezáltal mutatja meg a hazugság atyja, hogy hazudik. Úgy tűnik fel az ember tapasztalatában, mint az ember igazával és javával szembenálló valaki. Ádám és Éva nem tudták, hogy az ördöggel állnak szemben egy kígyó alakjában, egy idegennel, aki szembenáll tapasztalatukkal.

A lázadó ember egy olyan valósághoz csatlakozik, amely idegen a lényétől, a „világhoz” csatlakozik, ahogy Jézus fogalmaz, vagyis a hatalomhoz. A hatalomnak van egy látható formája (mint egy állat, a kígyó alakja Ádám és Éva esetében), de belül nem az, aminek mondja magát, belül „nem létezik”. A Sátán is részesedik Isten létezéséből, vagyis Istené, ám ő az, aki ezt nem fogadja el, nem ismeri el, és ezt teszi őt és a bűnös embert boldogtalanná.

¹³ 1Tim 4,4.

¹⁴ Oz 10,8.

Ez megmagyarázza egyrészt, hogy miért boldog az, aki az Isten felismerésére alapozott erkölcs mentén járja az útját, miért lel örömet és békét a legszomorúbb helyzetekben. A másik oldalon, aki enged a hazugság atyjának, az ördögnek, aki nem ismeri el, hogy Isten minden, noha maga is Isten teremtménye, aki ennek a szembenálló, idegen lénynek enged, az áldozatává és szolgájává válik valaminek, ami nem szereti, hanem gyűlöli: a világnak. A világ rabszolgájává válik, és minél nagyobb karriert fut be, annál inkább fog szenvedni ettől a szolgaságtól. „Nézzétek, mennyi ura van azoknak, akik nem fogadják el az egyetlen Urat”¹⁵ – mondta Szent Ambrus.

¹⁵ «Quam multos dominos habet qui unum refugerit» (Szent Ambrus, *Epistulae extra collectionem traditae*, 14,96, in *Tutte le opere di sant’Ambrogio – Discorsi e Lettere II/III. Lettere (70–77)*, Biblioteca Ambrosiana – Città Nuova Editrice, Milano – Roma, 1988, 312–313. o.).

„KRISZTUS MINDEN MINDENKIBEN”

1. Az ember természete és végcélja

„Krisztus minden mindenben”.¹⁶ Szent Pálnak ezt a mondatát idézi fel Hitvalló Szent Maximosz a *Müsztagógia* című munkájában: „Krisztus – mondja – [...] minden mindenben, ő az, aki magába foglal mindent, jóságának egyetlen, hatalmas és bölcs hatalmában, mint olyan középpontban, ahova minden egyenes tart, hogy az egyetlen Isten teremtményei ne legyenek egymástól idegenek és ellenségek egymással szemben, hanem legyen egy hely, ahol megnyilvánul a barátságuk és a békéjük”.¹⁷ Ez a mondat foglalja össze mindannak a gyökerét, amit gondolunk és érzünk hitbeli meggyőződésünkkel kapcsolatban.

Nézzük meg elsőként Szent Pál mondatát. Ha „Isten minden mindenben”, mit jelent az, hogy „Krisztus minden mindenben”? A teológia gyakran azonosítani próbálja ezt a két kijelentést azáltal, hogy az első mondatban a „minden” szót „mindenkire” cseréli. A Korintusiakhoz írt első levél (15,28) azonban így fogalmaz: „S ha majd minden alá lesz neki vetve, maga a Fiú is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy Isten legyen minden mindenben (*hína éi hó theosz panta en pászin*)”.¹⁸ Görögben az *en pászin* lehet hím- vagy semlegesnemű. Ebben az esetben azonban, tekintve Szent Pál mondatának kontextusát, ezt a kifejezést a semlegesnemű megfelelővel kell azonosítanunk, és így kell fordítanunk: „ha majd minden alá lesz neki vetve [...] mindent alávetett neki, hogy Isten legyen minden (*panta*) mindenben (*en pászin*)”. „Isten minden mindenben”: ez nem csak egy lehetséges, hanem a szükségszerű változat, tekintve a kijelentés végső, mindenre vonatkoztatott kontextusát.

A Kolosszeiekhez írott levélben (3,11) találjuk a másik kijelentést: „Már nincs görög vagy zsidó, körülmetélt vagy körülmetéletlen, barbár vagy szittyá, szolga vagy szabad, hanem Krisztus minden mindenben” (*alá tá panta kai en pászin Chrisztosz*). Itt az *en pászin* a hímnem többes számú alaknak kell, hogy megfeleljen, a szöveggörnyezet ezt hangsúlyozza és indokolja, ezért a helyes fordítás „minden mindenben”.

A különbség létfontosságú.

Először is, a „Krisztus minden mindenben” mondat ontológiai értelemben a kapcsolatot jelenti a Krisztus személyének misztériuma és minden egyes ember végcélja között. Ez a tényleges, ontológiai értelme a „Krisztus minden mindenben” kijelentésnek. Ezért Jézus, a halála előtti utolsó beszédében, az utolsó vacsorán az Atyához fordulva ezt mondja: „Hatalmat adtál nekem minden ember [szó szerint: minden hús] fölött, hogy akiket nekem adtál, azoknak örök életet adjak”.¹⁹

Azonban másodsorban a „Krisztus minden mindenben” azt jelenti, hogy Krisztus nem csak ontológiailag, hanem az ember öntudata szempontjából is az eredeti forrás, a végső és megfelelő példa, hogy az ember felfogja és megélje a kapcsolatát Istennel (a Teremtővel) és a másik emberrel (a teremtménnyel), valamint a világmindenséghez, a társadalomhoz és a történelemhez fűződő kapcsolatát is.

¹⁶ Kol 3,11.

¹⁷ Hitvalló Szent Maximosz: *Müsztagógia* I.

¹⁸ 1Kor 15,28.

¹⁹ Vö. Jn 17,2.

2. Krisztus követése

Az Istenhez fűződő kapcsolat vajon miért Jézussal való kapcsolat? Mert Jézusban mutatkozik meg, fedi fel magát Isten mint Misztérium, benne tárul fel a Szentháromság mint Misztérium. Ezért az ember számára az „erkölcs” Jézus Krisztus viselkedésének a követése: az ember Jézusé, ember-Istené, azé az emberé, aki Isten.

Ő mindenki számára a mester (*Magister adest*: „Itt a Mester”²⁰ „Ti ne hívassátok magatokat mesternek: egy a ti mesteretek, Krisztus”²¹), a felfedezendő, meghallgatandó, követendő Mester: „Boldogok, akik hallgatják az Isten szavát, és meg is tartják”²² Krisztus követése az igazság ismerete, az igazság gyakorlása minden ember számára.

Jézus Krisztus folytatódik a történelemben, minden korszakban, az Egyház misztériumában, amely az ő teste. Az Egyházat alkotja valamennyi olyan ember, akiket az Atya Jézus kezébe adott, ahogy ezt ő maga mondja el, és akiket ő, a Szentlélek erejével testének tagjaivá tett a keresztség által. Krisztus tanítása ezért egybeesik, egyenlő az Egyház tanításával, mert az Egyház tudja hitelesen olvasni és hallgatni.

Ezen a ponton szeretnék tenni egy megjegyzést. Amit az imént a hatalomról mondtunk, egészen meglepő módon igaz arra a tekintélyre is, amit az Egyházon belül megélhetnénk. Ha ez a tekintély nem atyai (vagyis egyben anyai is), akkor a legmagasabb szintű félreértés származhat belőle, s így a hazugság, a Sátán, a hazugság atyja alattomos és romboló eszközévé válhat.²³ Ugyanakkor, bármilyen visszás is, az Egyház tekintélyének végső soron engedelmeskedni kell.

Az intézmény szempontjából ez azért van így, mert amit az Egyház állít, az a Hagyomány eszköze és továbbadása, vagyis azért, mert formailag a helyes hitelveket közvetíti és gyakorlatában engedelmeskedik a pápának. Ezért intézményi szempontból a tekintély az a jelen forma, amelyet a feltámadt Jézus választ az ember iránti, irántam, irántad, minden ember iránt tanúsított barátsága kifejezésére. Ez az Egyház titkának legmegdöbbentőbb vonása, amely a legnagyobb kihívás az ember önszeretete, az ember értelme ellen.

Krisztus követésének a jelentését az Egyház mutatja meg minden ember számára, habár elsőként és először a megkeresztelték, a hívek számára. Az Egyház tehát az a forrás, amellyel összehethető minden erkölcs, az élet erkölcsiségének meghatározása, mint a kötelesség és annak teljesítésére irányuló szándék. Ami ezt bevilágítja, az Krisztus, az emberiség egyetlen tanítómestere (*Unus est enim Magister vester*²⁴) tudatának fényessége. A keresztség az az alapvető gesztus az Egyház életében, amelynek során egy ember Krisztus misztériumának részesévé, „új teremtménnyé” válik.²⁵ Az az új ontológia, az új létezés, az új, felfoghatatlan részvétel a Létezésben, amely maga a Misztérium. Ebből származik az új erkölcs.

De hogyan lehetne követni Krisztust, a názáreti Jézust, az embert annak a végtelen különbözőségnek az ellenére, amely minden benne hívő személy identitását jellemzi? Milyen titokzatos identitás él minden emberben, aki Benne hisz?

Jézus az az ember, aki a Szentlélek műve révén született, minden emberhez hasonlóan egy asszonytól, és úgy élt és halt meg, mint egy anya szülötte. Az ő énje, a személyisége azonosult a Misztérium természetével, így hát mindaz, amit a Misztériumból megismerhettünk és megismerhettünk, azt ő fedte fel nekünk közvetlenül.

²⁰ Jn 11,28.

²¹ Vö. Mt 23,8.10.

²² Vö. Lk 11,28.

²³ Vö. Jn 8,44.

²⁴ Mt 23,8.

²⁵ Gal 6,15; vö. 2Kor 5,17; Ef 4,23; Kol 3,9–10; Jak 1,18; 1Pt 1,23.

Így tudtuk meg, hogy az ember Jézus azonos Isten Igéjével, az Atya Fiával. Ezért Krisztus követése úgy lehetséges, ha az ember elfogadja, hogy az Atyaisten „fogadott fia”, titokzatos módon részesül Isten természetéből, és elfogadja, hogy kiválasztotta Jézus, az ember-Isten arra, hogy az ő részévé váljon a keresztség titkában, tagja legyen titokzatos testének.

Ezért alkalmazza az Egyház a „fogadott fiú” kifejezést; Jézus Lelke indítja rá, hogy fiúságunkat az „örökbefogadás” fogalmával kapcsolja egybe. „De amikor érkezett az idők teljessége, az Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született, és ő alávetette magát a törvénynek, hogy kiváltson minket a törvény szolgaságából, hogy a fogadott fiúságot elnyerjük. Mivel az Isten fiai vagytok, a Fia Lelkét árasztotta szívünkbe az Isten, aki kiáltja: Abba, Atya! Tehát nem vagy többé szolga, hanem fiú, s ha fiú, akkor Isten kegyelméből örökös is”.²⁶ Ezért mondja a Jelenések könyvének befejezése: „Ez lesz a győztes öröksége [azé, aki követi Krisztust a keresztre, arra a keresztre, amely a feltámasztásra és az egész világ feletti uralomra vezet]: az Istene leszek, és ő az én fiam lesz”.²⁷ Itt arról az emberről beszél, akit meghívott és aki hűséges marad a meghíváshoz.²⁸

Ha tehát abban áll az ember erkölce, hogy követi Krisztust, tegyük fel magunknak a kérdést: mi Krisztus magatartása Istennel szemben, az emberrel, mint felebaráttal szemben, vagyis az Atya másik teremtményével szemben, a társadalommal szemben, vagyis a történelemmel, az egész emberiség történelmével szemben?

3. Isten: Atya

Jézus, az Istenember magatartása Istennel szemben elsősorban azon alapszik, hogy elismeri: Isten, a Misztérium *atyai voltát*. Jézus tudatában az Atya mindent átfogó jelenléte él, vagyis az, hogy „Isten minden mindenben”. „Bizony, bizony, mondom nektek: A Fiú magától nem tehet semmit, csak azt teheti, amit az Atyától lát. Amit ő tesz, azt teszi a Fiú is. Az Atya ugyanis szereti a Fiút, s mindent megmutat neki, amit tesz. De még nagyobb dolgokat is mutat neki, hogy csodálkozzatok rajta”.²⁹

Jézus vezeti be az embert Isten atyai voltának elfogadásába, azzal a Misztériummal való közeli barátságba, amely alkotja az embert és minden dolgot. „Amikor imádkoztok – mondja Jézus –, ne szaporítsátok a szót, mint a pogányok, akik azt hiszik, hogy ha ömlik belőlük a szó, nyomban meghallgatásra találnak! Ne utánozzátok hát őket! Tudja a ti Atyátok, mire van szükségetek, mielőtt még kérnétek. Ti így imádkozzatok: »Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy« [vagyis a dolgok megalkotásának lemélyebb gyökerénél]”.³⁰

„Én vagyok az út, az igazság és az élet – válaszolta Jézus. – Senki sem juthat el az Atyához, csak általam. Ha engem ismernétek, Atyámat is ismernétek, de mostantól fogva ismeritek és látjátok.» Erre Fülöp kérte: »Uram, mutasd meg nekünk az Atyát, s az elég lesz nekünk.« »Már oly régóta veletek vagyok – felelte Jézus –, és nem ismersz, Fülöp? Aki engem látott, az Atyát is látta»”.³¹

Az egyetlen Úrhoz, a mindent és a mindent magába foglaló időt is alkotó Misztériumhoz, Jézuson keresztül léphetünk közel, ő a kiválasztott ember, aki közvetlenül része ennek a Misztériumnak, az isteni természetnek. Ebben az emberben megláthatjuk azt, amit emberileg soha nem mondhatnánk ki: Isten Atya, a Misztérium atyai természetű; enélkül csak vágyaink netovábbjára

²⁶ Gal 4,4–7; vö. Róm 8,14–17.19–23; Gal 3,26.

²⁷ Jel 21,7.

²⁸ Vö. Ef 1,5; Zsid 2,10; 12,5–8.

²⁹ Jn 5,19–20; vö. Lk 2,49.

³⁰ Mt 6,7kk.

³¹ Jn 14,6–9.

nak, tudatunk legmélyének kifejezése lehetne, de az emberi gondolkodás jellemzően bizonytalan, nehézkes, tévedésekkel teli. Mi lehet annál megnyugtatóbb érzés, mint az a radikális jó, amit az emberi tapasztalat az atyaságból eredeztet?

4. Jézus magatartása az Atyával szemben

Nos akkor nézzük meg: mi Jézus magatartása az Atyával szemben? Ha ő elsősorban azt fedi fel számunkra, hogy Isten Atya, a Misztérium Atya, vajon milyen felé az ő magatartása?

a) Hangsúlyozza az Atyának, az atyai Misztériumnak a teremtő erejét: ez a magatartása az Atya irányában, aki maga a Teremtő. Az ember tökéletesség irányában haladó útjának ő a teremtője, de az emberi életnek olyan értelemben is, ami gyengeség, sebezhetőség, következtelenség, eltévelyedés: az ezekkel küzdő teremtménynek is ő a teremtője. Ő a megváltó, aki üdvözít.

Krisztus úgy fordul az Atyához, mint Teremtőhöz.

Ő az első olyan ember, akinek tudata megfelelő és tökéletes, és egész emberségének tartalma az Atya jelenléte. Szent János evangéliumának bizonyos fejezetein (5–8.) elmélkedve Krisztus szavaiban megtalálunk egy uralkodó gondolatot: ő azt cselekszi, ami az Atya akarata. Ő látja az Atyát, és nem cselekszik semmi mást, mint amit lát, hogy az Atya is cselekszik. Amikor a lehulló verebet figyelte, vagy a mező liliomait, az aratást, az ember hajszálait szemlélte, vajon honnan merítette a bizonyosságot, amivel elérhető a világmindenség jelentése, az élet értelme? Ahonnan bizonyosságra származott: az Atyával való kapcsolata, az Atyával való közössége volt.³²

Számunkra tehát Krisztus követése elsősorban abban áll, hogy minden gesztusunk vallásos jellegű. Nyilvánvaló számunkra az erkölcsnek ez az első aspektusa: megélni a vallásosságot minden cselekedetben. Szent Pál is többször figyelmeztet erre: „akár élünk, akár meghalunk, vele együtt elnyerjük az életet”;³³ „akár esztek, akár isztok vagy bármi mást tesztek, tegyetek mindent Isten dicsőségére”,³⁴ vagyis Krisztus dicsőségére, mivel Isten Jézus szavain, Jézus személyén keresztül lép velünk kapcsolatba.

Krisztus számára a lét dinamikus törvénye az engedelmisség (mindent egy Másik szempontjából megélni), a mi számunkra ennek legmagasabb megnyilvánulása a felajánlás. A felajánlás annak elismerése, hogy csakúgy Isten, mint Krisztus az egész élet *szubsztanciája*, vagyis ő benne áll fenn, ő ad értelmet, értéket minden kapcsolatnak, ami az embert összekapcsolja az élet bármely valóságával. Az ember és bármely valóság közötti kapcsolat értéke az életben Krisztus, legyen bár szó bármilyen kapcsolatról. A dolgok értelme Krisztus: ezért az engedelmisség, a felajánlás nem más, mint megélni azokat az okokat, amelyeket Krisztus szavaiban találunk, ahogyan Krisztus az Atya akarata szerint él. Ebből származik tehát minden gesztusunk, cselekedetünk, kapcsolatunk vallásos jellege.

b) Másodsorban Jézus magatartása az Atyaistennel szemben, a *legfőbb tökéletességgel* szembeni magatartásként értelmezhető, ez jellemzi a folyamatos törekvést: „Legyetek hát tökéletesek, amint mennyei Atyátok tökéletes”.³⁵ A tökéletességre vezető út ad értelmet az emberi életnek. A létezés célja az, hogy a teremtmény minél inkább úgy élje életét, mint a Misztérium felé közeledést.

³² Vö. L. Giussani, *Alla ricerca del volto umano*, Bur, Milano, 2007, 59., 79. o.

³³ 1Tesz 5,10.

³⁴ 1Kor 10,31.

³⁵ Mt 5,48; vö. Lk 6,36.

Az erkölcsiséget ezek szerint nem úgy kell megélni, mint egy mérték vagy bizonyos törvények általi meghatározottságot, hanem mint törekvést Krisztus követésére, mindazzal, ami ebből következik: „míg ég és föld el nem múlik, egy i betű vagy egy vesszőcske sem vész el a törvényből”.³⁶ „Ne gondoljátok, hogy megszüntetni jöttem a törvényt vagy a prófétákat. Nem megszüntetni jöttem, hanem teljessé tenni”,³⁷ vagyis azzal a szándékkal, hogy lehetővé tegyem. „Mindenki, aki így remél benne, megszentelődik, ahogyan szent ő is”:³⁸ ez az erkölcs, a folyamatos törekvés Krisztus követésére az Atyának való engedelmisségben.

Hogyan értendő az, hogy „nem megszüntetni jöttem, hanem teljessé tenni”, vagyis lehetővé tenni? Ez a törekvés az utolsó, megmaradó kifejeződése a szabadságnak az Isten irányában, aki „minden mindenben”. Ahhoz, hogy ez a törekvés következetes lehessen, az embernek szüksége van a kegyelemre. Az erkölcsiség vezérfonala ezért ennek a kegyelemnek az őszinte kérése. Az őszinte kérés az ima alapvető formája, a könyörgés. Ahogyan a vámos is könyörög. „Két ember fölment a templomba imádkozni, az egyik farizeus volt, a másik vámos. A farizeus odaállt előre, és így imádkozott magában: »Isten, hálát adok neked, hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember, rabló, igazságtalan, házasságtörő, mint ez a vámos is. Kétszer böjtölök hetenként, mindenemből tizedet adok.« A vámos megállt hátul, szemét sem merte fölemelni az égre, inkább a mellét verte és könyörgött: »Isten, irgalmazz nekem, bűnösnek!« Mondom nektek, hogy ez megigazultan ment haza, az nem. Aki magát felmagasztalja, az megaláztatik, aki megalázza magát, az felmagasztaltatik”.³⁹

Aki azt állítja magáról: „én képes vagyok erre”, „nekem hatalmam van erre”, „én elég erős vagyok ehhez” bizonyosságot kap róla, hogy nem magától szerezheti meg a dolgokat, hanem mindent csak Attól kaphat meg, akitől kérnie kell.

A szándék teljesülése iránti kérés és könyörgés az erkölcs tartalma: nem törekvés, hanem gőg volna, ha nem a kérésen alapulna. Mennyire igaz az, amit az Evangéliumnak ez a szakasza ismét elénk állít!

c) Végezetül azt látjuk, hogy Jézus, mint Megváltó magatartása az Atyaisten irányában az *irgalomban* érhető tetten.

„Mert úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda, hogy aki hisz benne, az el ne vesszen, hanem örökké éljen”.⁴⁰ Ez azt jelenti, hogy a Fiúnak, a testté lett Igének, ennek az aszszonytól született embernek az volt a feladata, hogy teljes mértékben felfedje a Misztérium szeretetét teremtményei iránt, vagyis tökéletesen megmutassa az Atyaisten szeretetét.

Krisztus, ez a Betlehemben született, Názáretben felnőtt ember, a történelemnek abban a meghatározott és tovaillanó pillanatában azonos az ember céljával, aki eljött és társunkká lett. Ő Isten misztériuma, aki örökre jelen van köztünk és társunk, amíg fennáll a teremtett világ. „Veletek vagyok mindennap, a világ végéig”;⁴¹ ez a minket szerető Teremtő legmagasztosabb megnyilvánulása.

Jézusban mutatkozik meg Isten kapcsolata a teremtményekkel úgy, mint szeretet, vagyis mint irgalom.

Nehéz megérteni, mit tesz hozzá a szeretet és megbocsátás szavakhoz az irgalom szó, hiszen a szeretetnek nem lehet semmit hozzáfűzni. A mi felfogásunk szerint az irgalom szó a Misztériumot

³⁶ Mt 5,18.

³⁷ Mt 5,17.

³⁸ 1Jn 3,3.

³⁹ Lk 18,10–14.

⁴⁰ Jn 3,16.

⁴¹ Mt 28,20.

fűzi hozzá tényezőként, s emiatt minden méricskélésünknek és elképzelésünknek vége szakad. Az irgalom a Misztérium alapállása bármilyen emberi gyengeséggel, tévedéssel, felejtéssel szemben: Isten szereti az embert bármilyen bűne ellenére is.

Ennek az irgalomnak az elfogadása, elismerése az erkölcs csúcsa. Ennek elfogadása a jele, hogy valóban elfogadja az ember szabadsága a Misztériumot, mint mindennek a forrását, vagyis, hogy „Isten minden mindenben”.

Nem lehet úgy kérni Istentől, hogy ne hagyatkoznánk irgalmára.

5. Az erkölcs a barátságból születik meg

Összefoglalva: Jézus magatartása az Atyaistennel szemben a Misztérium irgalomként való elismerése és elfogadása. Ezek szerint a Jézus és az Atya közötti kapcsolat a barátság legteljesebb szintjét jelenti.

Jézus emberként elismeri és elfogadja, hogy ő maga az Atya irgalma. Így fogadja el a halálát is: „Atyám, bocsáss meg nekik, hisz nem tudják, mit tesznek”.⁴²

Ahogy az ember Jézus számára az Atya iránti engedelmesség jelenti az erény forrását és csúcsát, úgy az ember számára az erkölcs egy rokonszenvből születik egy jelenvaló, ellenállhatatlan személy, Jézus iránt. Mindenén túl (vonzalmon, fájdalomon és bűnön) a Jézussal való kapcsolat megmarad. Az ember erkölce úgy születik meg tehát, mint barátság Istennel, a Misztériummal, vagyis Jézussal, akin keresztül és akiben a Misztérium felfedi és közli önmagát.

Minden olyan kapcsolat barátság, amelyben osztozunk a másik szükségében annak végső értelmé szerint, vagyis aszerint a cél szerint, amelyre az ember éhsége és szomjúsága irányul. Az ember számára az erkölcs forrása annak a szeretetnek az elfogadása, amely Isten, a Misztérium akarátában fejeződik ki, amely Jézusban emberré lett és elfogadta a halált minden gyermekéért. Az erkölcs Isten barátságával veszi kezdetét. Ahogy Jézus számára az erkölcs azzal veszi kezdetét, hogy elfogadja: az Atya irgalmának ő az alanya. Elfogadja a Misztériumot, amely önmagát közli vele, s az elfogadás gesztusa az, hogy meghal az emberekért; ugyanígy az ember, minden ember számára az erkölcs kezdete a barátság ővele, az Istennel Jézusban.

Az erkölcs úgy születik meg, mint barátság Istennel, a Misztériummal, vagyis Jézussal. Az ember kapcsolata az Istennel, a Misztériummal és így Jézussal ott veszi kezdetét teljes nagyságában, egyszerűségében, igazságában és bizonyosságában, amikor Jézus kérdésére: „Simon, szeretsz engem?” így válaszol Péter: „Igen”.

Péter igenjéből kiindulva az erkölcs: meglepődés egy jelenlétben, amelyhez úgy csatlakozik az ember, hogy egész életét ettől teszi függővé, részleteiben és egészében, hogy ez tetsszen ennek a jelenlétnek. Ezért az erkölcs a keresztény számára *csatlakozás a szeretetben*.

6. Világosság, erő és segítség az ember számára

Vizsgáljuk most meg részletesebben, milyen Jézus magatartása a másik ember, a felebarát felé.

Úgy foglalthatjuk össze, hogy osztozik az ember életében, és ő válik a világosság, a fény, az igazság, az erő és a segítség forrásává a számára.

⁴² Lk 23,34.

a) Mint a világosság forrása: „A világba jött az igazi világosság, amely minden embert megvilágosít”,⁴³ vagy ahogy Jézus fogalmaz az utolsó vacsorán: „Kinyilatkoztattam nevedet az embereknek, akiket a világból nekem adtál. A tieid voltak, s nekem adtad őket, és megtartották tanításodat. Most már tudják, hogy minden, amit nekem adtál, tőled van. A tanítást, amit kaptam tőled, továbbadtam nekik”.⁴⁴

Ezért a mi számunkra, azoknak az embereknek a számára, akit Ő kiválaszt, a dolgok megítéléshez az értékeket az Ige, vagyis Jézus jelenléte szolgáltatja. És ez nem más, mint az Egyház közössége, amelyhez odatartozunk, ez a jelenlétnek az arca, vagyis ahol ez az arc láthatóvá, jellé lesz, méghozzá olyan jellé, amely tartalmazza azt, aminek a jele. Az Egyház közössége az a hely, ahol Krisztus jelenlétének az eseménye megújul, újjá válik, újjászületik.

Az a mód, amit a Misztérium kiválasztott rá, hogy megmutatkozzon a teremtmények előtt, a szentségek módszere: a szentség olyan jel, amely tartalmazza azt a Misztériumot, amelynek a jele. Az Egyház közössége ennek a jelnek egy aspektusa, ennek az arcnak a láthatóvá tétele, ennek a jelenlétnek a köntöse, mint amilyen Jézus köntöse volt azoknak a kisgyerekeknek a számára, akik mellette voltak. Az egészen kicsikre gondolok, a négy-öt évesekre, akik a lábára csimpaszkodtak, az arcukat belefűrték a köntösebe, és nem látták az arcát, nem ismerték az arcát sem, talán. De ott voltak mellette. Így ez a ruha, Jézus varratlan köntöse jobban a szemük előtt volt, mint az arca. Hasonlóképpen, Jézus a mi számunkra az egyházi közösségben válik érzékelhetővé, felfoghatóvá, mintha az volna köntös, amelyen keresztül a mi kicsinységünk kapcsolatba tud lépni az ő valós jelenlétével.

A tekintély, vagyis a pápa és az Egyház hivatalos megnyilvánulásainak hangját hallgatni olyan, mint egy ellenszer az ellen, hogy átítassanak bennünket a média vezényszavai.

„Ne hasonljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akarata, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes”.⁴⁵ Egy csehszlovákiai nagyszerű, üldözött szerzetes, Josef Zvěřina⁴⁶ volt az, aki néhány évtizeddel ezelőtt idézte számunkra Szent Pál Rómaiakhoz írt leveléből ezt a mondatot a *Levél a nyugati keresztényekhez*⁴⁷ című írásában.

Az ítélet, amit az ember cselekedetéről, életének napjairól alkothatunk attól függ, hogy miként ismerjük az igazságot az Egyházon keresztül, amely az Igazság jelenléte. Ez nem a „teológusok” Egyháza, hanem a szentségeké, a pápa és a vele egységben lévő püspökök tanításáé. Azoknak az Egyháza, akik alázatosan és a nagy várakozás okozta szenvedés közepette (amely legyőzi a szenvedést a reménység öröme által) elfogadják a pápa és a püspökök tanítását, azokét, akik az igaz Egyház valóságát vezetik.

Talán voltak olyan pillanatok Jézus életében, amikor egy-egy jámbor asszony vagy érzékeny tanítványa így szólt: „Szegény Jézus!”. Ehhez hasonló módon mi is kimondhatjuk ugyanazzal a jámborsággal, és ugyanabból az indíttatásból és okkal: „Szegény Egyház!”. Ez nem negatív vélemény, hanem szomorú megállapítás, amelyben ugyanakkor benne van a feltámadás bizonyossága a mai Egyház életében.

b) Jézus mint az erő forrása: „Nélkülem semmit sem tehettek”.⁴⁸ Ki tudja, hogyan értették akkor az apostolok ezt a mondatot az utolsó vacsorán, azon a félelemmel és remegéssel teli estén: „Nélkülem

⁴³ Jn 1,9.

⁴⁴ Jn 17,6–8.

⁴⁵ Róm 12,2.

⁴⁶ J. Zvěřina (1913-1990), cseh pap, teológus és művészettörténész.

⁴⁷ J. Zvěřina, «Lettera ai cristiani d'Occidente», in *Scritti per una "Chiesa della compassione"*, Szerk. M. Guidetti, Jaca Book, Milano, 1971, 177–178. o.

⁴⁸ Jn 15,5.

semmit sem tehettek”. Ezért könyörgünk, és a könyörgésnek az a formája, amelyet Jézus megvilágított a számunkra, a szentségek vétele. A szentség mint az ima legmagasabb rendű formája „olyan kérés kell hogy legyen, amit a bármilyen mély nyomorban tengődő ember Istenhez intéz, vágya keskeny résén keresztül, hogy megszabaduljon”.⁴⁹

c) Végül Jézus a segítség forrása is: „Én úgy vagyok köztetek, mintha a szolgátok volnék”.⁵⁰ „Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon másoknak és odaadja az életét váltságul sokakért”.⁵¹ Mindenki szolgálja lesz, mert ő ad energiát az embernek az úton, amelyet végcélja, vagyis Jézus felé bejár.

Így tehát Jézus minden kapcsolata osztozás. Nem létezik igaz kapcsolat, csak a lét végcéljával összefüggésben. Efelé tart ugyanis az ember, a létezésben részesedő lény minden vágya. Amikor az ember megéli ezt, elfogadja ezt, minden kapcsolat jó és minden kapcsolatban elfogadja azt a segítséget, amely a Misztériumból származik a másik emberen keresztül, legyen bár kicsi vagy nagy segítség. A Misztérium ugyanis a másik emberen keresztül siet segítségünkre, ha az ember úgy éli meg a kapcsolatait (a másik emberrel, a felebaráttal), hogy nem hagyja figyelmen kívül léte végcélját.

Ebben az esetben minden kapcsolat alapja egy pozitív alapállás. Minden kapcsolat legmélyén ott a barátság: a másik célja iránti elköteleződés, és annak elfogadása, hogy a másik ember is elkötelezi magát az én végcéloim mellett. Ha felismerem és elfogadom, hogy a másik ember az én végcéloim érdekében cselekszik, akkor ez barátság.

A barátság a keresztények között testvéri barátság, a legszorosabb kötődés. Nagyon szép leírást ad róla Szent Bernát: „A szeretet szüli meg a barátságot, szinte az édesanyja annak [a szeretet nem más, mint a másik ember iránti szeretet, amely kijelenti, hogy léte végcélja jó, azt kívánja, hogy következzen ez a végcél, mivel Krisztus a Misztérium, amelynek részét képezi]. Isten ajándéka, tőle származik, mivel mi testben élünk. Ő alkotja bennünk, hogy vágyaink és szeretetünk a testünkől induljanak ki. Szíveinkbe Isten beleoltja barátaink iránt a szeretetet, amit ők onnan kiolvasni nem tudnak, de mi láthatóvá tehetjük. Ebből fakad a vonzódás, az *affectus*, a mély, szavakkal kifejezhetetlen kapcsolat, amely a tapasztalatunk része és amely a barátsághoz jogokat és kötelességeket ró ki”.⁵²

Ez a barátság, amit Péter, vagyis János fia Simon Jézus iránt táplál, már azelőtt, hogy tudta volna, felfigyelt volna rá, tudatosult volna benne, hogy Jézus mit fog elmondani önmagáról.

„A szeretet szüli meg a barátságot, szinte az édesanyja annak”. A szeretet az a kapcsolat, amelyben a másik léte végcélját keressük annak a tudatosságával, akit már elhívott ez a végcél, abban a bizonyosságban, hogy a másik ember életének végcélja Jézus, az emberré lett Isten, mivel rajta keresztül Isten lépett velünk kapcsolatba.

7. A világ történelmének folyamatában: ökumené és béke

Végezetül nézzük meg, mi Jézus magatartása a társadalommal mint intézménnyel szemben.

⁴⁹ „A szentség ugyanis, mivel imádság is egyben, kérés kell, hogy legyen, amellyel az ember, még ha elmerül is a maga nyomorúságában, Istenhez fordul, mintegy szűk résen keresztül vágyakozva a szabadulásra.” (L. Giussani, *Miért az Egyház?*, Vigília, Budapest, 2014, 275. o.)

⁵⁰ Vö. Lk 22,27.

⁵¹ Mt 20,28.

⁵² Vö. Clairvaux-i Szent Bernát, «Lettera 11,2.8. Ai monaci della Certosa e al priore Guigone», *Lettere. Parte prima 1–120*, in *Opere di san Bernardo VI/1*, Scriptorium Claravallense – Fondazione di Studi Cistercensi, Milano, 1986, 103., 107., 111. o.

a) Elsőként vizsgáljuk meg, mi Jézus magatartása azzal az intézménnyel szemben, amelyet államnak, nemzetnek vagy még inkább hazának, eredetileg népnek nevezünk, vagyis hazája népéhez milyen viszony fűzi. Ezzel kapcsolatban egészen meglepő részeket idézhetünk fel.

„Küldetésem csak Izrael házának elveszett juhainhoz szól”.⁵³ Itt Jézus hangsúlyozza a hazájának, vagyis a nép alkotta társadalomnak az értékét a saját jellegzetességei és korlátai szerint. Ám ennek a hazaszeretetnek a célja, hogy az egész világ javára váljon: „megtérést és bűnbocsánatot kell hirdetni minden népnek Jeruzsálemtől kezdve”.⁵⁴

Egyik este Jézus a városát szemléli a dombról és sír miatta, mert előre látja pusztulását: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Megöled a prófétákat és megköveded azokat, akiket hozzád küldenek! Hányszor volt, hogy egybe akartam gyűjteni gyermekeidet, ahogy a tyúk szárnya alá gyűjti csibéit, de nem akartad. Meglátjátok, elhagyatott lesz házatok. Mondom nektek, nem láttok többé, míg el nem jön az idő, amikor ezt mondjátok: »Áldott, aki az Úr nevében jön!«”.⁵⁵ Ez az a város, ahol néhány héttel később megölik őt. Ám az ő számára ennek ehhez semmi köze, nem számít a város meghatározásában. Egy másik estén, közvetlenül azelőtt, hogy letartóztatnák, a lenyugvó nap fényében csillogó aranyozott templomban *edákrusze*, ahogyan a görög szöveg fogalmaz: Jézus zokogott a városa sorsa felett. Olyan szeretet ez, mint az édesanyáé, aki átöleli gyermekét és nem akarja elengedni, hogy a halálos veszedelemben menjen.⁵⁶

A hazaszeretet a keresztény *pietas* egyik mélyről fakadó következménye. Az, amennyiben a haza az egész emberiség földi és örök jólétét szolgálja.

b) Másodsorban azt kell megvizsgálnunk, milyen magatartást tanúsít Jézus az akkori római és zsidó politikai hatalommal szemben. „Pilátus visszament a helytartóságra, maga elé hívatta Jézust, és megkérdezte tőle: »Te vagy a zsidók királya?« Jézus ezt felelte: »Magadtól mondod ezt vagy mások mondták neked rólam?« »Hát zsidó vagyok én? – tört ki Pilátus. – Saját néped és a főpapok adtak kezemre. Mit tettél?« Jézus így válaszolt: »Az én országom nem ebből a világból való. Ha ebből a világból volna országom, harcra kelnének szolgálaim, hogy ne kerüljek a zsidók kezére. De az én országom nem innen való.« Pilátus közbeszólt: »Tehát király vagy?« »Te mondod, hogy király vagyok – mondta Jézus. – Arra születtem, s azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek az igazságról. Aki az igazságból való, hallgat szavamra.« [...] Visszament a helytartóságra, és újra megkérdezte Jézustól: »Honnan való vagy?« Jézus nem válaszolt neki. Pilátus kérdőre vonta: »Nekem nem felelsz? Hát nem tudod, hogy hatalmam van rá, hogy szabadon bocsássalak, de hatalmam van arra is, hogy keresztre feszíttesselek?« Jézus csak ennyit mondott: »Nem volna fölöttem hatalmad, ha onnan felülről nem kaptad volna. Ezért annak, aki a kezedre adott, nagyobb a bűne [nagyobb a bűne, mint a tiéd]«.⁵⁷ A politikai hatalom is csak abban az esetben lehet földi értelemben pozitív, ha a világmindenségre, a világon mindenkire hivatkozik. Ha nem ez a helyzet, akkor „annak, aki a kezedre adott, nagyobb a bűne”.

János evangéliumának egy másik részlete arról a kapcsolatról beszél, amely Jézust a zsidó politikai hatalomhoz fűzte: „Egyikük, Kaifás, aki abban az évben a főpap volt, így vélekedett: »Nem értitek a dolgot! Nem fogjátok fel, hogy jobb, ha egy ember hal meg a népért, mintsem hogy az egész nép elpusztuljon.« De ezt nem magától mondta, hanem mint főpap megjövendölte, hogy Jézus meghal a népért, s nemcsak a népért, hanem azért is, hogy Isten szétszóródott gyermekeit egybegyűjtse”.⁵⁸

⁵³ Mt 15,24.

⁵⁴ Vö. Lk 24,47.

⁵⁵ Lk 13,34kk.

⁵⁶ Vö. L. Giussani, *Si può vivere così?*, Bur, Milano, 2009, 276.kk. (Magyarul: *Lehet így élni?* 1-3. Szent István Társulat, Budapest, 2008-2009)

⁵⁷ Jn 18,33-37; 19,8-11.

⁵⁸ Jn 11,49-52.

c) Végezetül azt is vizsgáljuk meg, milyen magatartást tanúsít Jézus a történelemmel szemben.

Követnünk kell Jézust a történelemmel szemben mutatott magatartásában, mert Krisztus emberi dicsőségéről azt gondoljuk, hogy ez ad értelmet a történelemnek, a személyes létünknek és létünk egyetemes kontextusának, amit történelemnek nevezünk: „Atyám, elérkezett az óra. Dicsőítsd meg Fiadat, hogy Fiad is megdicsőítsen téged. Hatalmat adott neki minden ember fölött, hogy akiket neki adott, azoknak örök életet adjon”.⁵⁹ Ahogyan Jézus számára a történelem értelme az volt, hogy beteljesedik az Atya akarata („Az az örök élet, hogy ismerjenek téged, az egyedüli igaz Istent és akit küldtél, Jézus Krisztust”⁶⁰), az ember számára a történelem értelme Krisztus, az ő földi dicsősége. Úgy tudjuk tehát követni ebben Jézust, ha minden cselekedetünk célját a történelem értelme, vagyis Jézus Krisztus, az ő megdicsőülése kijelentéseként éljük meg.

Krisztus emberi dicsőségének megélése a tanúságtétel. Ez az a jelenség, amelynek révén az emberek felismerik, egy erős kegyelem, egy erős ajándék révén – hogy miként állnak fenn a valóság, az emberek és a dolgok: minden Krisztusnak köszönheti létét, és ezt kiáltja, bizonyítja létével mindenkinek, azzal, hogy élete átformálódik. A történelem végpontja az a nap, amikor az emberiség egésze kénytelen lesz ezt elismerni.⁶¹

A történelemben minden idő, minden időszak az örökkévalósággal összemérve ér valamennyit, vagyis annyit ér, amennyire Krisztus emlékezetéből táplálkozik. A keresztény erkölcsből az következik, hogy az emberek társadalmi, kulturális és politikai elköteleződését Krisztus emlékezetét elősegítve neveljék, az egy konkrét eszményhez csatlakozva érlelődjön, mert így fogja fel a történelem értelmét, az idő és a kapcsolatok jelentését.

Nem lehet keresztényi az olyan morál, amely nem a Krisztusnak tett felajánlás kozmikus dimenziójába helyezve segít megélni az életben minden gesztust, a mosogatóstól a képviselőségig. A felajánlás abban áll, hogy felismerjük: a *substantia*, a létezés szerkezete, amely egy kapcsolatban él és megmutatkozik: maga Krisztus. Ezt a felismerést állandóan támogatnia kell az imának, hogy Jézus mutakozzon meg, mutassa meg magát.

Ezért az emberi együttélés eszményét a Zsidóknak írt levél fejezi ki: „Lelkesítsétek egymást mindennap, amíg a »ma« tart, hogy senkit meg ne keményítsen a csalárd bűn”. Lelkesítsétek egymást minden nap, emlékeztessétek egymást és magatokat Krisztusra minden nap. „Hiszen Krisztus részei vagyunk, de csak úgy, ha kezdeti szilárd hitünkben mindvégig állhatatosan kitarunk”.⁶²

Ebből származik az engedelmisség, amely megőrzi a rendet a társadalomban.

Ám az, aki megőrzi a rendet a társadalomban, a tekintély: „Mindenki vesse alá magát a fölöttes hatalomnak. Mert nincs hatalom, csak az Istentől, ami van, azt Isten rendelte. [...] Azt szeretnéd tehát, hogy ne kelljen a hatalomtól tartanod? Tedd a jót és megdicsér”;⁶³ „Engedelmeskedjete az Úrért minden emberi hatalomnak”.⁶⁴ Nem lehet ellentmondás abban, ahogyan élünk.

Ebből születik meg az elkötelezettség, hogy szolgáljuk az emberi közösséget a kultúra, a gazdaság és a politika területén is, minden önzetlen képességünkkel, nem csupán a szabadidőnkben, hanem elsősorban a munkánkban.

Ennek elsődleges gyümölcsei az ökumené és a béke. Ezekben megnyilvánul az a minden kapcsolatra érvényes alapelv, amely minden együttélést megsegít: az egyetemességre törekvő barátság, amelyben az emberi történelem a legnagyobb segítséget kapja.

⁵⁹ Jn 17,1–2.

⁶⁰ Jn 17,3.

⁶¹ Vö. L. Giussani, *Lehet így élni?* 2., Szent István Társulat, Budapest, 2009, 108. o.

⁶² Vö. Zsid 3,13–14.

⁶³ Róm 3,1–3.

⁶⁴ 1Pt 2,13.

Ez azt jelenti, hogy a keresztény barátság hozzájárul a társadalmi valóság, a nép megszületéséhez. Ennek a barátságnak a valóra válásából ugyanis egy nép jön létre, mert az ember csak egy kölcsönös kapcsolatban válhat apává. Az atya-voltunk azon a szinten valósul meg, ahol a természet önmaga tudatára ébred, vagyis az ember szintjén. Az állat csak nemz és reprodukál, nem lesz atya. Az atya a legfőbb segítség abban, hogy tisztán lássuk az élet értelmét, és ugyanakkor társunk az ebbe az irányba haladó úton.

Minden kapcsolat, abban a mértékben, amennyire a kölcsönös szeretetre épül, vagyis barátság, létrehoz valami emberit. Ez a mi hozzájárulásunk, az Egyház erkölcsének a hozzájárulása a békéhez itt és bárhol. A kapcsolat tartalma a világ szemében erőszak, megkívánja, alattomosan segíti az erőszakot. Ez a legrejtettebb, ravaszul elrejtett vagy tudat alatt rejtve maradó formákat érinti – kivéve azokat a kiemelkedő kapcsolatokat, amelyek az ősi mintában valósulnak meg, apa, anya és gyermek között. Ezek a kiemelkedő kapcsolatok mindazonáltal erőtlen elemekké válnak, amelyek mit sem tehetnek a nagy folyam, a világ mindent elsöprő dagálya, az erőszak, a *hübrisz* ellen. Ezek óhatatlanul fellépnek ugyanis, amikor az ember elidegenedik az Istentől, a valódi kapcsolatok tartalmától és szerkezetétől.

Ezzel szemben a keresztény barátság eseményéből, amit ökumené és béke gyanánt élhetünk meg, megszületik egy új nép. Ilyenkor megvalósul a gyakorlatban egy életfelfogás, a valósághoz való egyfajta hozzáállás, a körülmények iránti becsületesség mentén. Ez egy intenzív válasz a provokációra, a saját igazság- és boldogságfelfogásunkon alapulva. Ez nem egyetlen személyről szól, aki felnőve családot alapít és lesz kettő vagy hat gyereke. Képzeljük magunk elé Hildegard von Bingen több száz apácáját és vele egyidőben Clunyben Petrus Venerabilis szerzeteseit, és mindazokat, akik elmentek oda. Ez volt az a mód, ahogy lassanként az V-VI. században eluralkodott barbár világból megszületett a keresztény család, gyengéd érzelmekkel, a mindenre való odafigyeléssel, tiszta parancsokkal, jellegzetes törvényekkel – „a keresztény család, mint szervezet és hajlék, mint valódi hajlék az ember számára: segítség, felüdülés, befogadás és ének”.⁶⁵

Ezzel ellentétben az a felfogás áll, amely egy földi hatalommal azonosítja azokat az eszményeket, amelyeket az ökumené és béke szavak foglalnak magukba. A hatalom még ezeket az eszményeket is erőszakká teszi. Az ökumené nem lesz más, mint a saját zárt, erőszakos álláspont kijelentése vagy minden lehetséges jelentés, hangsúly, preferencia merev tagadása. A békéből pedig nem marad más, mint egy formula, amelyet parancsszóként használnak saját háborújuk megnyeréséhez.

Az erőszak mindig együtt jár a kísérlettel, hogy tönkretegyenek egy népet: erőszakosak a hadseregek, a bíróságok, de a vallási intézmények is, ahol nem lehet nyílt csatlakozási lehetőséget és valós következményeket fellelni.

A hatalom által nyújtott nevelés az ember cselekedeteit az erőszak irányába tereli, ide sorolva a családról alkotott felfogást, a társadalmi együttélést és a többiekhez fűződő kapcsolatok mód-szerét is. A hatalom utat enged az elidegenedés minden szélsőséges formájának, amely az erőszak kezdete a világban.

Ezzel szemben annak az embernek a számára, aki Krisztust követi, nem létezik olyan jelenlét, ami idegen volna. „Ha azok leszte, amivé lennetek kell, lángra lobbantjátok egész Itáliát”.⁶⁶ „Ne elégedjete meg a kicsiny dolgokkal: Ó, az Isten nagy dolgokat akar!”⁶⁷ Így írt Katalin, a tanulatlan sienai asszony.

A Misztérium, mint irgalom jelenti az utolsó szót a történelem összes visszás eseményével kapcsolatban. A Misztérium, mint irgalom. Ez a Létezés legellenállhatatlanabb ölelése, a legnyil-

⁶⁵ L. Giussani, *Si può (veramente?!) vivere così?*, id. mű, 420. o.

⁶⁶ Sienai Szent Katalin levele Stefano di Corrado Maconihoz, n. 368.

⁶⁷ Vö. Sienai Szent Katalin levele fra Bartolomeo Domenicéhez és fra Tommaso d'Antonióhoz, n. 127.

vánvalóbb kegyessége. Ő minden létezés forrása, célja és természete, a kapcsolat a Létezés és az én kicsinységem között: ő alkotott meg és ő tett a saját maga részévé engem. Ez a Misztérium végső ölelése, amellyel szemben az ember (még a legtávolabbi felfogás szerint élő, a legeltévelyedettebb, a legsötétebben látó, leginkább becsapott is) nem tud semmit sem felhozni, nem tud ellenállni. Elkerülheti az ölelést, de ezzel saját magát és saját javát zárja ki. A Misztérium mint irgalom: ez az utolsó szó a történelem összes visszás eseményével szemben.

Fórum

Stefano Alberto (don Pino): Ennek a fiatal nőnek a számára minden napnak a kezdetét, minden gesztusát, minden cselekedetét átjárta, átítatta ennek a Jelenlétnek a tudata, az a tudat, hogy ott van jelen ez a gyermek, majd később ez a felnőtt férfi. A Misztérium a Szűzanya életének társa lett, ugyanúgy, ahogyan a mi életünknek is társa.

Úrangyala⁶⁸

*Reggeli dicséret*⁶⁹

Giancarlo Cesana: Sok száz kérdés érkezett, ahogy ez már megszokott. Ebből kiviláglik egy dolog: egy új, mondhatni váratlan javaslattal állunk szemben, amin dolgoznunk és gondolkoznunk kell. Ezen nem kell meglepődnünk, mert a lelkigyakorlat olyan, mint egy edzés, hogy elérjük a célunkat: az életet. Tehát nem maga a cél, csak egy olyan edzés, amely felkészít bennünket az élet nagy futására.

Nos, szerintem haladjunk sorban így: felteszek don Pinónak néhány olyan kérdést, amely sokakat érintő témákat feszeget, azután pedig két alapvető kérdést szegeznék don Giussaninak.

Az első kérdés tehát (a don Pinónak szánt kérdések főként a szabadságra vonatkoznak): „Visszatérhetünk a szabadság témájára még? Megmagyaráznád, mit jelent az, hogy a szabadság az egyetlen olyan pont, amit nem tud kikezdeni az értelem?”

Don Pino: Az, hogy az egyetlen olyan pont, amit nem tud kikezdeni az értelem annyit jelent, hogy ez az egyedüli olyan hely, ahol a Misztérium misztérium marad, teljes mértékben misztérium. Ugyanis (ahogyan erre rávilágított don Giussani az elmélkedésben) annyi nyilvánvaló az értelem számára, hogy a dolgok nem önmagukat alkotják, és az is, hogy én sem tudom önmagamot megalkotni. Ám az értelem azt nem fogja föl, hogy ez hogyan történik, ezt nem tudja felfogni, csak azt, hogy egy Másiktól függenek, az egyértelmű.

Van azonban az egy pont, amit az értelem nem tud megközelíteni: az értelem nem képes felfogni a szabadság tényét, mint annak lehetőségét, hogy valaki felismerje vagy ne ismerje fel a Misztériumot. Ezen a ponton a Misztérium kikezdehetetlen.

Luigi Giussani: A léthez, mint olyanhoz, nem lehet semmit hozzátenni és nem lehet belőle semmit sem elvenni – mégis úgy tűnik, mintha a szabadság elvenne valamit a Misztériumból, Istentől, hiszen a szabadság lehetőség arra, hogy a teremtmény, a létben résztvevő lény ördöggé, hazugsággá változzon, megtagadja az elfogadást, szembe helyezkedjen Istennel, és a létben való részvétele Istennel való szembenállás legyen, aki pedig léte forrása, a lét közlésének eredete.

⁶⁸ Az „Úrangyala” ősi imádsága az angyali üdvözletre emlékeztet, arra a pillanatra, amikor „az Ige testté lett”... (Az Úr angyala köszönté a Boldogságos Szűz Máriát. / És ő méhébe fogadta Szentlélektől szent Fiát. / Íme, az Úrnak szolgálóleánya. / Legyen nekem a te igéd szerint! / És az ige testté lett. / És miköztünk lakozik. / Üdvöz légy Mária... / Imádkozzál érettünk, Istennek szent Anyja! / Hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire! // Kérünk téged, Uristen, / önts lelkünkbe szent kegyelmet, / hogy mi, akik az angyali üzenet által / szent Fiadnak, Jézus Krisztusnak megtestesülését megismertük / az ő kínszenvedése és keresztje által / a föltámadás dicsőségébe vitessünk! / Krisztus, a mi Urunk által. / Ámen. / Dicsőség...)

⁶⁹ A reggeli dicséret az az imádság (a Katolikus Egyház zsolozsmáján belül), amely a napot a zsolozsákkal indítja. Az istendicséret jellemzi a közösségben élő embert – az egyén kezdeményezésén alapul, akár közösségben is mondjuk, akár saját otthonunkban, egyedül. A lelkigyakorlatokon, minden reggel közösen imádkozzuk el a reggeli dicséretet a zsolozsmáskönyvből, méghozzá a *tonus rectus* alkalmazásával, vagyis lineárisan, egyenletesen énekelve a sorokat, együtt és halkan, egyetlen hangmagasságot tartva.

Cesana: A második kérdés Madridból érkezett: „Mit akartál azzal mondani, amikor kijelentetted, hogy engedelmessé válnunk kell a tekintélynek (gondolom, a polgári tekintélyeknek)? És ez milyen értelemben nem mond ellent annak, amit előtte mondtál az államról mint bálványról?”

Don Pino: Nincsen ellentmondás a két állítás között: az elsőben néven neveztük a hatalom, az önmagára épített tekintély elvárását, hogy bálványként imádjuk, amikor magát állítja be minden, a személyünket érintő döntés forrásának. Amit elítélünk, az az állam igénye arra, hogy az emberi én és minden cselekvése kizárólagos forrása legyen.

Minden tekintély (nemcsak az államé, hanem az Egyházé is, de a férjé és a feleségé, szülőké a gyermekekkel szemben, az iskoláé, de még a barátoké is, minden tekintély és minden hatalom, amely azt állítja magáról, hogy önmagára alapítja önmagát, abban kisebb vagy nagyobb mértékben a hazugság uralkodik elkerülhetetlenül, éppen azért, mert kizárólagosságra törekszik, és ez erőszak.

Ám a valódi tekintély az, amely szívén viseli a másik ember célját. Akkor jó egy tekintély (amint ez elhangzott tegnap az előadás vége felé), ha a közjót helyezi előtérbe és lehetőséget ad az ember céljának elérésére: vagyis az, amely elfogadja, hogy az ember énjének célja egy Másik valaki, hogy az én egy kívülálló ponttól függ, az alkotja, és alapvetően a Misztériumhoz fűződő kapcsolat tartja fenn.

Csak ennek az elfogadása ment meg az egyébként elkerülhetetlen hazugságtól, amely (többé vagy kevésbé) minden hatalmat jellemez.

Cesana: Íme a harmadik kérdés: „Mit jelent az, hogy a bűn nem más, mint egy ismeretlen nyomába szegődni?”

Don Pino: A bűn olyan értelemben jelenti azt, hogy egy ismeretlen nyomába szegődünk, hogy egy olyan vonzást követünk, amely nem a valódi célunk felé vezet, egy olyan választ fogadunk el, amely letérít az utunkról. A bűn valóban az, hogy a válasz, amelyet követünk, nem felel meg a boldogság, a beteljesedés iránti vágyunknak, vagyis a szívünknek. Úgy tűnik, mintha normális válasz volna, olyasmiről, ami megoldást kínál, de amint a nyomába szegődöm, azt tapasztalom, hogy bálvány csupán, mivel van szája, de nem beszél és nem váltja valóra ígéreteit. Az idegen voltát a célhoz, az élet értelméhez, a boldogsághoz képest kell érteni: olyasmiről ez, ami kívül esik a valódi boldogságon, nem képes azt beteljesíteni.

Cesana: Végezetül, Pino atya, van itt egy gyakorlatias kérdés: „Krisztus követése egybeesik a karizma követésével?”

Don Pino: Krisztus követése az ő személyének a követése. Ám ez lehetne pusztán személyes jámborsági kérdés is, vagy csak érzelm, ha nem közvetítené számomra itt és most egy arc, egy meghatározott temperamentum, egy történet. Az én számomra a Krisztussal való találkozás egy bizonyos arccal, egy bizonyos személlyel megtörtént találkozáson keresztül zajlott. Krisztus, az ember Jézus, aki kortársunk, itt és most nem más, mint a karizma, vagyis az a történelmi pont, amikor Krisztus így szól hozzánk: „Jöjj és lásd”.

Cesana: Nos, akkor feltennék két alapvető kérdést Don Giussaninak, amelyek gyakran szerepeltek a faxon érkezett üzenetekben, és arról érdeklődtek, mi valójában a kapcsolat a cím („Te, vagyis a barátság”) és a ma hallott elmélkedések között. Sokan írták, hogy szeretnék ezt jobban megérteni, ezért

kiemeltünk két olyan kérdést, amelyek számunkra úgy tűnnek, hogy ebből a szempontból jól közelítik meg a problémát.

Íme az első: „Nagyon megfogott bennünket az az állítás, hogy az én kiindulópontja elsősorban ontológiai és nem etikai, amint azt a hatalom szeretné velünk elhíttetni. Lehetne erről többet tudnunk?”

A második kérdés pedig így szól: „Úgy tűnik, a feladatunk az, hogy az imában a létezésért könyörögjünk. Én sok mindenért imádkozom, ami fontos a számomra, de mit jelent az pontosabban, hogy »a létezésért könyörög« valaki?”

Giussani: Az első kérdés tehát: mi a különbség az ontológiai és az etikai álláspont között... Nos, azt mondjuk ontológiai, amely megmutatja, hogy egy dolog valós, hogy milyen ez a dolog valójában.

Ha egy kiskanalat kell használnom, már elnézést a hasonlatért, ezt nem tehetem meg úgy, hogy a lábammal belerúgok; kézzel kell megfognom, megszorítanom. De nem foghatom meg ott, ahol kiszélesedik, hogy azután a nyelével egyek. Az etika a tudatos valóságból, a dolgok valóságából indul ki, mert arra indít, hogy a valóság szerint cselekedjünk, mert ellenkező esetben rosszul viszonyulunk a dolgokhoz, összekeverjük a Gizikét a gőzekével, luftot rúgunk, nem ragadjuk meg a dolgok lényegét.

Mi volt a második kérdés?

Cesana: Sok dologért imádkozunk, de mit jelent az, hogy a „létezésért könyörögünk”? „Sok mindenért imádkozom, ami fontos a számomra, de mit jelent az pontosabban, hogy »a létezésért könyörög« valaki?”

Giussani: Ami fontos a számodra, barátom, az, ami igazán fontos neked, az egy olyan válasz, amit még nem lehet pontosan körülhatárolni, majd csak végül. Ami igazán fontos számodra, az egy olyan mód, amit felismersz egy átmeneti, ideiglenes, részleges valóságban, ami nem örök, nem teljes, de benne van a te egyetlen, örök vágyad, a boldogság kulcsa.

Éppen ezért, a „létezés iránti könyörgés” kiemeli azt a tényt, hogy az, amit akarsz, amire vágyódsz, amit kérsz nem más, mint ennek a vágyódásnak a beteljesülése, amit totálisként szeretnél megélni, és személyed, életed egy részleges aspektusában érheted tetten. Ha azt várod, hogy az egész benne legyen egy részletben, amit kezdedben tartasz, akkor tévedsz.

KRISZTUS, ÉLETEM ÉLETE

1. „Cselekedett és tanított”

Ebből a két kérdésből indultunk ki: mi az Isten az ember számára, és hogyan ismerhetjük meg Őt így, olyannak, mint amilyenek azt mondjuk, hogy ismerjük Őt?

Az első kérdésre a válasz ontológiai jellegű, vagyis a valóságból indul ki, Isten valóságából úgy, ahogyan az fennáll, és ebből tudjuk meg, hogyan kell viselkednünk Vele szemben. Nos, vajon hogyan ismerhetjük meg Őt olyan módon, hogy Isten valósága számunkra etikai értelemben is jelentést hordozzon, megmutassa, hogyan kell viselkednünk Vele szemben?

A kiindulópontunk ontológiai jellegű, a valóságot fogadjuk el olyannak, amilyen. Az ember számára Isten minden! És a létezés, ami létezik: az maga az Isten, mivel „Isten minden mindenben”, Ő maga a létezés. Istenen kívül nem valami más van, hanem nincsen semmi.

Az ember csak akkor ismeri fel valóban, hogy mi az Isten, ha mindenben, amit tesz, a létezést kéri Istentől, ha minden cselekedete a létezés, vagyis a boldogság iránti könyörgés Istenhez (mindenkinek van egy célja, amikor végre teljesen önmaga lehet). Minden tett könyörgés Istenhez a létezésért, vagyis imádság, mivel az én minden cselekedete, amellyel a személy igazzá válását keresi, a teremtettségének létezését igyekszik igazzá tenni, vagyis kísérlet arra, hogy kijelentse saját beteljesedését.

„Ti [keresztények] – mondta Péguy – mindenütt megérintitek Istent”.⁷⁰ Bármivel érintkezünk, bármivel lépünk kapcsolatba, a beteljesedésünket keressük. Ezért minden tett tudatossága, minden tett gesztusa kérés a Létezőhöz a létért, a létezésben résztvevő kéri, hogy létezhessen, hogy örökre élhessen, mindazért, amit kapott, mindazért, amit megél.

A második válasz az etikai, magatartásra vonatkozó következtetést vonja le az ontológiai szinten megélt felfedezésből (miszerint Isten minden és a létezésben résztvevő nem más, mint a Létező, mint a Misztérium közlése önmagáról). Ugyanis, ha Isten minden (ezt nem tudjuk másképpen mondani), ha Isten az ember számára minden és értelmünk számára úgy tűnik fel, mint létünk forrása, ám az ember ezt nem akarja megérteni, vagy nem emlékszik vissza erre, akkor az olyan, mintha Isten nem is létezne. A többség számára a mindennapok tele vannak ezzel a bűnnel. Ez a „bűn” más szóval „kár”, és akkor egészen pontos, nem csupán sajnálkozás, hanem valódi melankólia, ha így fogalmazunk: „Nézd csak, ez az ember így és így cselekedett: milyen kár, hogy eltért a józan észről!”. Hasonlóképpen, ha kijelentjük Istenről: „Nem ismerték fel Istent: milyen kár!”.

Hogyan ismerhetjük fel Istent ilyen módon? Hogyan csodálkozhatunk rá bizonyossággal és világosan, hogy ő minden, és hogy az ember nem tud úgy cselekedni, hogy ne kérné tőle azt, amit már megkapott: a létezést, a részvételt a létezésben, a teremtettségét, vagyis azt, hogy a Létezés résztvevője legyen?

Hogyan ismerhetjük meg őt? Tudatára kell ébrednünk. Ehhez az értelme szerint cselekvő ember megismerő képességének erőfeszítésére van szükség. Értelmünk nem más, mint a valóság tudatossága, annak minden tényezőjét figyelembe véve. Ezért egy dolgot tudatosítani azt jelenti, hogy valamennyi tényezőjét figyelembe véve ismerem meg. A mi esetünkben a megismerés tárgya maga Isten: hogyan fogja fel az ember Istent, és hogyan tűnik fel, hogyan kell feltűnnie Istennek az ember előtt.

⁷⁰ Vö. Ch. Péguy, Véronique. *Dialogo della storia e dell'anima carnale*, Piemme, Casale Monferrato (AL), 2002, 256. o.

Így az értelem, amikor rádöbben, hogy Isten mindennek a forrása, hogy minden forrása a Misztérium, fel akarja fedezni, hogy miképpen viselkedjen Istennel szemben, hogyan bánjon vele, vagyis meg akarja ismerni azokat az utakat, amelyekből erkölcsi törvények következnek.

Itt azonban egy valóban titokzatos minőségi ugrást figyelhetünk meg.

A Misztérium, amely a teljes teremtett valóság forrása és célja, azt akarta, hogy legyen egy ember, aki asszonytól születik, aki végigéli az emberi életet, mint mindenki, a názáreti Jézus, és rajta keresztül akart kapcsolatba lépni az emberekkel. Ezt az embert fogantatása első pillanatától kezdve a magáénak vallotta, énjét az Isten Igéjévé, a második isteni személyyé, az isteni természet részesévé tette. Ez az emberiség és a világmindenség történelmének legmagasztosabb titka. Ezért volt a názáreti Jézus maga a Krisztus.

Ennek az embernek a meghallgatása és követése a keresztény erkölcsiség forrása. A Misztérium azért akarta az ember Jézust, hogy ő legyen a tanítás forrása minden ember számára az élet legfontosabb dolgáról, vagyis Istenről, ő legyen az egyetlen Mester („ne hívassátok magatokat mesternek: egy a ti mesteretek. Ti mindnyájan tanítványok és testvérek vagytok”⁷¹) és példakép abban, amit tett avval kapcsolatban, amit tanított: cselekedett és tanított. Jézus urunk cselekedett és tanított.

Mint ahogy Istenről beszélünk, csak olyasmis lehet a tanítás, ami már korábban betöltötte a lel-künket, egész énkünket.

A legmagasztosabb dolog abban a magatartásban, amit Krisztus tanít a számunkra, az az, hogy minden cselekedet kapcsolat Istennel és Jézussal, az egyes emberrel és a társadalommal, alapvetően barátság. Minden emberi kapcsolat ugyanis vagy barátság, vagy hiányos, hibás, hazug.

Ezért mondta az ember Jézus: „Atyám, ha lehetséges, ne így haljak meg, de ne az én akaratom legyen meg, hanem a tiéd”⁷². Így lett minden ember tanára, mestere, tanítója, a saját halála révén, elfogadva a halált minden emberért. „Ő szeretett engem és odaadta magát értem”⁷³ – fogalmazott Szent Pál.

Minden kapcsolat barátság, amennyiben ajándék, vagyis képviseli vagy lehetővé teszi az ajándékot, amely Istentől, Krisztustól, az Egyháztól, vagy az emberi történelemből jön számunkra. A barátság egy ajándék, amit elfogadunk. Mindaz, amit kapunk Istentől, Krisztustól, az Egyháztól vagy az emberi történelemből azért, hogy átadhassuk a többi embernek, egy ajándék, amit elfogadunk, befogadunk. Ennek az ajándéknak az elfogadása és befogadása kölcsönössé teszi azt a szeretetet, amely az ajándékozóban van és amit kimutat. Ha elfogadjuk, az olyan szeretetet, amit mi mutatunk ki az iránt, aki az ajándékot adta nekünk.

Ebben az értelemben a barátság egy kölcsönös szeretet-ajándék, mivel egy teremtett lény, az ember részéről a szeretet legmagasabb szintje elfogadni, hogy Ő alkotott, elfogadni a létet, ami nem a sajátunk, amit kaptunk.

2. Egy jelenvaló esemény

Jézus Krisztus jelenléte, amely minden nap és minden órában esemény a megkeresztelt emberek életében, akiket Ő választott ki a maga számára, hiszen az Atya adott a kezébe minden embert.

Ez a jelenlét tehát az egész emberiségre vonatkozik, hiszen a megkeresztelt emberen keresztül közli Isten mindazt, amit az emberek, az emberiség számára felkínál és ajándékozik. Gondoljuk

⁷¹ Vö. Mt 23, 8.10.

⁷² Vö. Lk 22,42.

⁷³ Vö. Ef 5,2.

csak el ezt a részletet: ha engem megkereszteltek, akkor ennek az az oka, hogy a Misztérium át- alakított engem a keresztségben, mert rajtam keresztül akarja közölni önmagát sokféle úton és módon más emberek irányába. Ez a minden máshoz fűződő újfajta viszonyunk ontológiája: a megkeresztelt embernek a többi emberhez fűződő kapcsolatát átszövi ez a cél, amelyet a Misztérium a keresztségben adott nekünk. A Misztérium már elkezdte megismertetni velünk a keresztségben kapott energia révén azt a célt, amelyet élénk tűzött. Ebből születik meg a követendő etika, viselkedés, ha ráébredek megkeresztelt voltom jelentésére, amiről nem szabad megfélemlenem egyetlen cselekedetemben sem. Nincsen olyan nap és nincsen olyan óra, amikor az embernek joga van megfélemlennie erről az elkötelezettségéről. Ez a cél átjárja az emberi jelenség egészét, gesztusait és döntéseit, és meghatározza őket. Ebben az értelemben állítottuk mindig is, hogy a pillanatnak örök értéke van, hiszen a Végtelennel való kapcsolat momentumja, csakúgy, mint minden hatalmas tett, eposz a történelemben.

Tehát *Jézus Krisztus jelenléte egy esemény*, amint erre rámutat és amire érzékennyé tesz a karizma, amit kaptunk, és erről meg is vagyunk győződve. Olyan esemény ez, amellyel találkozunk a jelenben, azokban az időkben és körülmények között, amelyek kiszélesítik a hivatásunk adta közösséget, mert itt kitapinthatóvá válik az Egyház, Krisztus titokzatos testének misztériuma.

Sokszor megfogalmazzuk: az az emberi, természetes valóság természetfeletti, amelyben jelen van Krisztus misztériuma (vagyis ahol megmutatkozik, azonosul emberi arcokkal). Ez az Egyház, amely körülvesz engem. Meghatározott körülmények között, apámtól és anyámtól, azután a semináriumban, majd azokon az embereken keresztül, akik odafigyeltek rám és barátaim lettek az olyan dolgok miatt, amiket megfogalmazzak, s végül egy közösség folyójában, amely megfoghatóvá tette és teszi számomra az Egyház misztériumát – így mutatkozott meg számomra Krisztus teste. Ez a „hivatásomnak megfelelő” társaság, az a közösség, amely meghatároz minket, mert itt születik meg a tapasztalatom és amelyet az a tapasztalat hoz létre, amelyben a karizma megérintett bennünket.

Szent Ágoston így fogalmazott: „*In manibus nostris sunt codices, in oculis nostris facta.*”⁷⁴ *In manibus nostris sunt codices*, vagyis kezünkben vannak a kódexek, az Evangéliumok, a Biblia, amelyeket olvasunk, de nem tudnánk, hogyan kell ezeket olvasni, ha nem tenné hozzá ezt is: *in oculis nostris facta*, ahogyan a mi szemünk előtt történik. Jézus jelenlétét táplálja, megerősíti, megmutatja az Evangéliumok és a Biblia olvasása, ám a bizonyosságot egy közöttünk jelenlévő tény, egy jelenlét, emberek jelenléte adja. Mindnyájunk számára van egy esemény, amelynek jelentősége van, egy jelenlét, amely egész életünket befolyásolta, megvilágította azt a módot, ahogyan felfogjuk, átérezzük, tesszük a dolgokat. Ezt nevezzük eseménynek. Amibe így bevezetést nyerünk, az valóban élő marad, nap mint nap megújul. Minden nap a tudatára ébredünk, tudatára kell ébrednünk annak az eseménynek, találkozásnak, amely megtörtént velünk.

Észrevételeimet ezzel a megjegyzéssel szeretném zárni: Krisztus az a név, amely megmutatja, meghatározza azt a valóságot, amellyel találkoztam az életemben. Találkoztam vele: először csak hallottam róla gyerekként, fiatalként stb. Felnőhet úgy az ember, hogy ez a szó jól ismert a számára, mégis sokan vannak vele úgy, hogy nem válik valóra a találkozás, nem válik tapasztalattá a jelenben. Krisztus azért lépett be az életembe, és az én életem azért lépett be Krisztusba, hogy megértsem: Ő a középpontja mindennek, az egész életemnek. *Krisztus az én életem élete*. Benne összegződik minden, amire vágyakozom, mindaz, amit keresek, mindaz, amit feláldozok, mindaz, ami benne kifejlődik abból a szeretetből, amely azokhoz a személyekhez köt, akiket nekem adott.

⁷⁴Szent Ágoston, Sermo 360/B,20. *Sermo Sancti Augustini cum pagani ingrederentur.*

Ahogy Möhler fogalmazott egy olyan mondatban, amelyet már sokszor idéztem: „Azt hiszem, már nem volnék képes élni, ha nem hallanám Őt többet hozzám szólni”⁷⁵. Ezt a mondatot írtam ki egy Carracci-festmény alá, amikor gimnazista voltam. Talán erre a mondatra emlékeztem leggyakrabban életemben.

Krisztus, az életem élete, a mindennapos életünk jó céljának bizonyossága és társa, a közeli és jobbá tevő barát: ezt jelenti az Ő hatékonysága az életemben.

Az erkölcs nem csupán innen indul ki, de az is kijelenthető, hogy az erkölcs vezérfonala csak ebben érhető tetten és csak ezáltal igazolható.

Szent Péter a Krisztus iránti szeretetének okát nem abban határozta meg, hogy sok hibáját és árulását megbocsátotta neki, Péter nem sorolta föl tévedéseit. Amikor ott állt vele szemben, felátadása után, Jézus előtt, Ő megkérdezte tőle: „Simon, szeretsz te engem?” és ő így válaszolt: „Igen”. Ez a kapcsolat az Ő legemberibb és legistenibb szavával, amely hétköznapi életünkben mindent magához ölel. Minden nap emlékeznünk kell erre, minden nap merítenünk kell abból, hogy Ő társunkul szegődik, örömmel kell élveznünk az Ő társaságát, és a rá emlékezésnek is örömet kell szülnie bennünk bármilyen körülmények között, bármilyen állapotunkban, mivel benned testesül meg, Uram, az a szeretet, amellyel a Misztérium felém fordul. Innen meríthetjük a bizonyosságot, hogy boldogan elérhetjük a célunkat, és innen merítjük a reményt is egész életünk folyamán.

„Igen, Uram, te tudod, hogy szeretlek”. Még ha harminc nap alatt ezerszer vétkeztem is, ezerszer elárultalak, ez akkor is megmarad, ennek meg kell maradnia! Én úgy gondolom, hogy ez nem valami hallatlan állítás, de meglepő, felfoghatatlan és kimondhatatlan kegyelem, ahogyan Michelangelo Buonarroti fogalmazott: „Mit tehetnék Uram, ha te nem jönnél hozzám /megszokott, kimondhatatlan kedvességeddel?”⁷⁶

Krisztus és az Őrá kimondott igen: ez az, ami paradox módon emberileg a legkönnyebb, vagy legalábbis legelfogadhatóbb erkölcsi kötelességünk a világban – állítom kicsit túlozva, de nem kis lelkesedéssel. Hiszen Krisztus az a szó, amely mindent megmagyaráz: Krisztus egy kétezer évvel ezelőtti ember aki úgy élt, mint mindenki más, de azután feltámadt a halálból, a természetében lévő Misztérium erejével minden nap, minden órában, minden cselekedetünkben átjár bennünket.

A Misztérium, vagyis Krisztus, a názareti Jézus, a Krisztussá lett Misztérium jelenlétének és életünkre vonatkozó következményének teljessége („Isten minden mindenben”), az Ő rendkívüli alakjának teljessége, Isten Igéjének jelenléte a szívünkben és az ajkunkon, ez a baráti, mindennapos és hatékony jelenlét, ez a furcsa és felülmúlhatatlan barátság, ez a teljesség magyarázza meg, hogy ki merjük mondani: „Te”. Istenhez fordulunk ezzel a szóval: „Te”, vagyis Krisztus, így szólunk a názareti Jézushoz, az emberhez.

A Misztérium és a Misztérium fizikai jelenléte az életünkben jelentik a forrását a kapcsolatnak, amely bennünket az igazsághoz és a teljes valósághoz fűz, és mindez jelenti az eredetét annak is, amit úgy foglaltunk meg: barátság. Nincsen olyan kapcsolat a színed előtt, ó Krisztus, amikor Veled találkozom és Rád emlékezem, nem létezik olyan emberi kapcsolat, senkivel, amelyben ne kerülne elő a barátság eszménye. Ahogy Te az emberekre néztél, akikkel beszéltél, vagy akik válaszoltak neked, de még azokra is, akikkel nem jött létre párbeszéd (még Pilátusra és a főpapokra is), ha a kapcsolat, amely ezekhez fűzött Téged, amint ez megmutatkozott kínszenvedésed során, telve volt aggodással, szeretettel a sorsuk iránt. Ha ezt ők elfogadták volna,

⁷⁵ Vö. J. A. Möhler, *Dell'unità della Chiesa*, Tipografia e libreria Pirota e C., Milano, 1850, 52. o.

⁷⁶ M. Buonarroti, *Rime*, Laterza, Bari, 1967, n. 286, vv. 5–6, 136. o.

ha átérezték volna ezt, akkor a barátság szó lett volna az egyetlen, amely képes lett volna leírni a hozzájuk fűződő kapcsolatodat. A barátság szó az egyetlen a számunkra is, amit használni tudunk a köztünk és Közte fennálló kapcsolatra.

Hitvalló Szent Maximosz, az egyik nagy egyházatya, szépen foglalja ezt össze azokkal a szavakkal, amelyeket már volt alkalmunk idézni: „Krisztus [...] minden mindenkiben [akár jók vagyunk, akár rosszak, akár szórakozottak vagyunk, akár odafigyelünk]. Ő az, aki mindent magába foglal, jóságának egyetlen, végtelen és bölcs hatalmával, mint az a középpont, amelybe minden egyenes vonal tart [a teremtett világ egyenesei: innen születünk ontológiai értelemben, ez az ontológiai látásmód, amelyből meg kell születnie életünk minden cselekedetének], hogy Isten teremtményei ne legyenek idegenek és ellenségesek egymással szemben, hanem legyen egy közös hely, ahol megnyilvánulhat barátságuk és békéjük”.⁷⁷ Ez annak a szellemiségnek az összefoglalása, amelyről ezekben a napokban beszéltünk és elméltünk.

⁷⁷ San Massimo il Confessore, *Mistagogia*, I. (Magyarul: Hitvalló Maximosz: Müsztagógia, in Az isteni és az emberi természetéről. Görög egyházatyák, Budapest, Atlantisz, 1994).

A VÁLTOZÁS CSODÁJA (1998) *

„Új kezdet” – hirdette címlapján a *Tracce* című lap ez évi első száma annak kapcsán, hogy bemutatták Don Giussani *A vallásos érzék* című könyvének angol fordítását New Yorkban, az ENSZ székházának könyvtárában. Mint „Szent Péter Rómában”¹ – kommentálta a helyzetet maga don Giussani, hangsúlyozva a keresztény misszió kettős jellegét: a szabadságot, amellyel szembenéz a legnehezebb helyzetekkel („a birodalom központjában”) és az emberi én megújítását, amely Krisztus eseményét megjeleníti a világban.

A CL *Fraternitása* lelkigyakorlatának témája a megtérés volt, amely képes gyökeresen átformálni az embert. Az öntudat elmélyítése ilyen módon szorosan összekapcsolódott azzal, hogy milyen ítéletet alkotunk a világ dolgairól. A modernitás ellentmondásos jelenségeinek megértése („az etika előtérbe kerülése az ontológia rovására”),² a nihilizmus és a szkepticizmus, az erőszak, és más részről a jó és az igazság megjelenésének folyamatos lehetősége, amiből valódi ökumené születhet: ezek voltak Don Giussani elmékedéseinek kiemelt témái, és erről írt a sajtóban is. Néhány év óta ugyanis, a jelentős olasz országos napilapok is viszonylag sűrűn közölték Don Giussani cikkeit és leveleit. Az olvasóközönség kezdte őt jobban megismerni, nagyra értékelte gondolatait, és leszámolt néhány alaptalan előítélettel.

A találkozás és párbeszéd iránti elkötelezettségéből egy sor műve született, amelyeket a „Quasi Tischreden” sorozatban jelentettek meg. Az európai irodalom egy klasszikus formájához nyúlt ezzel vissza: spontán és szabad beszélgetéseket közölt az életről, a hitről, a társadalmi elkötelezettségről.

Don Giussani zene iránti szeretetéből („olyan házban nőttem volt, amely szegény volt kenyérben, de zenében viszont gazdag”³ – mondta gyerekkoráról Ratzinger bíboros) egy zenei CD-sorozat született, amely sokakkal ismertette meg az ének, a dallamok és az opera legszebb pillanatait.

Áprilisban vett részt don Giussani utoljára az egyetemisták *Équipe*-nek nevezett összejövetelén, miután több, mint húsz évig vezette ezt a formát, amelyet a mozgalom tapasztalatának legelőbb részének tartott. Itt „Leopardi utazásáról”⁴ beszélt és egy felhívást tett közzé, amely olyan, mint egy végrendelet: „Ti teljesítsétek be a barátságunk legfőbb okának teljes dinamikáját [...] mert ez a szív, a vágyak kiteljesedése, amely nélkül a nihilizmus volna az egyetlen lehetséges következmény”.⁵

Emberségének és elkötelezett voltának ez a kivirágzása meglepően emelkedett ki egyre gyengébb fizikai állapotához képest, amely már a beszédet is nehezé tette számára. Ezek a körülmények akár meg is állíthatták, teljesen meggátolhatták volna őt, de úgy viszonyult hozzájuk, mint „hivatásunk alapvető és nem másodlagos tényezőjéhez”.⁶ A betegség révén don Giussani még közelebb került II.

* A Comunione e Liberazione mozgalom *Fraternitásának* lelkigyakorlata, 1998. április 24–26., Rimini.

¹ A. Savorana, *Vita di don Giussani*, id. mű, 1010. o.

² L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, Marietti 1820, Genova, 1999, 63. o.

³ J. Ratzinger idézi: A. Savorana, *Vita di don Giussani*, id. mű, 1188. o.

⁴ Vö. A. Savorana, *Vita di don Giussani*, id. mű, 1018. o.

⁵ L. Giussani, *In cammino (1992–1998)*, Bur, Milano, 2014, 344. o.

⁶ L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, id. mű, 63. o.

János Pálhoz, akit nyilvános és magánbeszélgetéseiben is „atyjának és mesterének” nevezett, miközben az általa vezetett 2000. évi jubileumot viták és kritikák övezték a sajtóban.

A lelkigyakorlatos elmélkedéseket ebben az évben is pár nappal előre rögzítették. A hit természetéről és a modern kor intellektuális közegéről szóló elmélkedés meglepően mély és tiszta: beszél a kereszténység „háromféle leszűkítéséről” és a modern racionalizmus „öt lemondásáról”, amelyek a keresztény lelkiismeret számára fontos momentumok.

Don Giussani jelen volt a lelkigyakorlaton és részt vett a fórumon, válaszolt a kérdésekre és megmagyarázta azokat a részeket, amelyeket nem értettek meg. Az elmélyülés hosszú éveken át tartó folyamata kezdődött meg ezzel.

Csaknem tíz európai országból követték élőben az elmélkedéseket és a fórumot. További huszonnégy Európán kívüli országban az időeltolódás miatt felvételtől nézték meg ezeket néhány órával később.

Néhány év óta, és ezután is, jó pár éven keresztül a szombati szentmisét a Világiak Pápai Tanácsának elnöke celebrálta homíliát is tartva, korábban Eduardo F. Pironio bíboros, majd James F. Stafford bíboros, végül Stanisław Ryłko érsek. Ez az Egyház és a pápa odafigyelésének fontos jelzése volt a mozgalmak iránt. Az Egyház tekintélye nagyra értékelte mindazt, ami alulról született, nem kis értékű ajándékként az egész Egyház számára.

Május végén zajlott Rómában az egyházi mozgalmak világtalálkozója, amelyet a Szent Péter téren érte el tetőpontját a Szentatyával történő találkozással. A kongresszus megnyitáskor Joseph Ratzinger bíboros arról beszélt, hogy „csodás eseményként” élte meg a saját találkozását a mozgalmakkal azokban az években, amelyeket az „Egyház fagyos telének” nevezett.⁷ II. János Pál arra helyezte a hangsúlyt, hogy egyformán lényegi az Egyház intézményes és karizmatikus dimenziója. A Szent Péter téren elmondott tanúságtételében don Giussani arról beszélt, hogy „a történelem igazi főszereplője a koldus: Krisztus, aki koldulja az ember szívét és az ember szíve, Krisztus koldusa.”⁸ Ő maga úgy emlegette május 30-át, mint a „legnagyszerűbb nap a mozgalom történetében”.⁹

⁷J. Ratzinger, «I movimenti ecclesiali e la loro collocazione teologica», in Pontificio Consiglio per i Laici, *I movimenti nella Chiesa*. Atti del Congresso mondiale dei movimenti ecclesiali, Róma, 1998. május 27-29., LEV, Città del Vaticano, 1999, 23–24. o.

⁸L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Nyomaink a világ történelmében*, Sarutlan Kármelita Nővérek, Magyarszék, 2019., 13. o.

⁹L. Giussani, «Milano, 3 giugno 1998», in Id., *L'opera del movimento. La Fraternità di Comunione e Liberazione*, San Paolo, Cinisello Balsamo (MI), 2002, 271–272. o.

ISTEN ÉS A LÉT

1. A megismerés problémája

„Isten minden mindenben”.¹⁰ Hogyan lesz ez a mondat értékes, hatékony az ember életében? Az olyan állítások, amelyeknek nincsen hatása az életünkre, elvontak maradnak, vagy abszurdnak tartjuk őket. „Isten minden mindenben” – ez az a megdöbbentő következtetés, amelyre elvezet minket az értelmünk, ha a természetes tapasztalatunk vezeti, ha az egészséges, emberhez méltó filozófia kijelenti. Emlékezzünk rá: az értelem az az igényünk, hogy mindennek átfogóan jelentése legyen, és nyitott a valóságra, tekintetbe veszi annak minden alkotóelemét. Az, hogy „Isten minden mindenben”, a mi számunkra a mélyen vett értelem kifejezése, alkalom arra, hogy megmutassuk értékének teljességét – nem abszurd kijelentés, nem is elvont, csak úgy ítéhető meg és érthető (vagy nem érthető), mint az élet valóságos tényezője.

Ha „Isten minden mindenben”, akkor meg kell vizsgálnunk, hogy ez miképpen hat az életünkre. Hogyan vesszük ezt tudomásul? Mit jelent az pontosan, hogy valamit tudomásul veszünk? Elsősorban azt jelenti, hogy úgy ismerjük meg Istent, hogy hatással legyen az életünkre. A Lét úgy nyilvánul meg, mint aki tevőlegesen jelen van az életünkben, a szemünk láttára. Ezért, ha megismerjük Őt, akkor ez változással jár, és ennek első lépése az a változás, amely az emberi értelemre és annak tevékenységére vonatkozik. Ahhoz, hogy etikai értelemben méltóképpen építsük fel életünket, saját magunk átalakulását kívánva az első tényező a megismerést érinti, ezáltal lehet jelenlétünk hasznos a világban és a világ számára. Mielőtt nekiállnánk cselekedni és tevékenykedni, a figyelmünket a megismerésre kell összpontosítani. A megértés gesztusa kifejezi az alany *lelkét*, amennyiben új és pontos módja a dolgok vizsgálatának és megújításának; ebben az értelemben jelenthető ki, hogy *facta sunt omnia nova*.¹¹

Rá kell ébrednünk, hogy mik az etikai következményei annak, hogy „Isten minden mindenben”, és hogy ebben milyen esztétikai energiák rejlenek. Ebből az esztétikai energiából bontakozik ki ugyanis az etika lehetősége: ha a Lét vonzerővel bír, akkor képes megragadni az ember figyelmét egészen az áldozat vállalásáig is. Ezért az embernek nincsen más feladata, mint hűségesen és kitartóan őrizni magában a vágyat és az akaratot, hogy alázatos és engedelmes maradjon az őt alkotó Lét nagyságával szemben. Ahhoz, hogy ráébredjünk ezekre az etikai következményekre, észre kell vennünk, hogy az a gondolkodásmód, amely látszólag a vallásos újjáéledést dicséri, valójában éppen hogy el akarja törölni az „Isten minden mindenben” állítást azzal, hogy elvontnak bélyegzi, megfélelmezteti róla, sőt meg is tagadja. Rá kell ébredni, hogy milyen közegben élünk, mi az a „kulturális légkör”, ami körülvesz minket utunkon, a kifejezés legerősebb értelmében.

Lehetetlen úgy élnünk ebben a mindent meghatározó légkörben, hogy ne kerülnénk a hatása alá. Mi magunk is részesei vagyunk annak a felfogásnak, amely Istent elvont dolognak tartja, megfélemlít róla vagy tagadja. A gyakorlatban tehát mi magunk is odáig jutunk, hogy tagadjuk, miszerint Isten volna „minden mindenben”. Nyugtalan és zavaros lelkünkben jelen van a jelen kor gondolkodásának hazugsága, mi is részesei vagyunk, mivel ebben a történelmi valóságban élünk, és osztozunk szenvedéseiben, kísértéseiben, keserű csalódásaiban – de őrizzük a reményt, hogy Ő az életünk élete. Láthatjuk tehát, miként küzd bennünk a hazugsággal, amely a minket körülvevő világból hat ránk.

¹⁰ 1Kor 15,28.

¹¹ Vö. 1Kor 2,12; 2Kor 5,17; Kol 1,16.

2. Tapasztalat és értelem

Az „Isten minden mindenben” tényének tagadása egy olyan vallástalanságból fakad, amely idegen az európai népek kialakulásától. A világunkban létezik egy vallástalan áramlat, amely azzal vette észrevétlenül kezdetét, hogy különválasztotta Istent mint az élet eredetét és értelmét (akinek tehát köze van a velünk történő eseményekhez, az emberi élethez) és Istent mint gondolatot, elgondolást, amely az emberi gondolat kivételése. Ez pedig abból fakad, hogy *különvált az emberi élet értelme a tapasztalattól*. Isten tagadása, s ebből fakadóan a végső és nyilvánvaló következménynek, az „Isten minden mindenben” kijelentésnek a tagadása azt jelenti, hogy különvált egymástól az élet értelme és az ember tapasztalata. Vagyis az emberi élet értelme Isten, a tapasztalat pedig az a kapcsolat, amely az ember szabadsága és az őt körülvevő valóság között alakul ki. Ha Istent a tapasztalatunktól elkülönítve fogjuk fel, ha nincsen hatása az életünkre, akkor szakadás jön létre az élet értelme és a tapasztalatunk között. Az élet értelmének innentől nincsen semmi kapcsolata, vagy nagyon nehezen felfogható a kapcsolata a létezés jelenével, amelyben az ember életét éli. De hiszen nem lehet kettészakítani az ember lépteit attól az októl, amiért járja az útját! Miért halad előre? Útjának célja az élet értelme, a végcélja.

Ha különválasztjuk az élet értelmét a tapasztalattól, akkor ezzel elválasztjuk az erkölcsöt is az ember tevékenységétől. Ha így fogjuk fel az erkölcsöt, akkor nem ugyanaz a gyökere, mint a cselekedetnek. Milyen értelemben? Abban az értelemben, hogy miközben az erkölcsnek természetesen köze van az ember tetteihez, a tapasztalatához, de mégsem ugyanaz a gyökere, mint a cselekvésnek: nem felel meg annak, ami a tapasztalat megjelenési formája, arca.

Ebből értjük meg azt is, hogy miért kerül előtérbe a moralizálás: ez az olyan erkölcsi felfogás, amelynek nincsen köze a cselekvéshez abban az értelemben, hogy nem azzal egy időben születik meg. A moralizálás az elvek egyfajta egyvelege, amely megelőzi és áthatja az emberi cselekvést, ítéletet alkot róla elméletben, elvontan, de nem okolja meg, hogy mi miért helyes vagy helytelen, hogy egy tettet miért kell vagy nem szabad az embernek megtennie. Ha előre meghatározom a cselekedetet, amelyet az ember végbevisz, ezzel ítéletet hozok róla anélkül, hogy ő ezt a tettet tudatosítaná, hogy tudatára ébredne, járható-e az az út, amelyet a világban meg szeretne tenni. A moralizálásnak ezért nem ugyanaz a gyökere, mint a cselekvésnek. A moralizálás végül arra szorítkozik, hogy hangsúlyoz néhány közös értéket, amit általánosságban mindenki átérez: így alapelvei szükségszerűen a közgondolkodásból vagy az állam kényszeréből fakadnak.

A kérdés lényegére fényt vet az a küzdelem, amelyet *az értelem és a tapasztalat közötti kapcsolat* értelmezése kapcsán vívunk. Hogy ezt felfogjuk, elég ha belegondolunk az „Isten minden mindenben” állításba, amely jóval felülmúlja az általánosabb „Isten létezik” állítást. Mindenképpen megnyugtató ugyanis általánosságban kijelenteni, hogy létezik egy felsőbbrendű lény, az Isten, aki önmagába van zárva és nincsen kapcsolata az ember cselekvésével, egyedül csak az élete végeztével, amikor majd bíróként elítéli vagy jóváhagyja mindazt, amit végbevitt. Azzal, ahogyan az értelem és a tapasztalat között fennálló kapcsolatról gondolkozunk, alááshatjuk Isten nagy tervének, a kozmosznak a rendjét. A moralizálásra leszűkített erkölcs úgy fogja fel az Isten terve és az emberi cselekvés közötti kapcsolatot, mint egy ideális, előre elképzelt gesztust. Ezzel szemben a tapasztalat révén az ember felfedezheti a kapcsolatát Istennel, cselekvése csatlakozhat a mindent átfogó isteni tervhez, a mindenséghez – vagy pedig, éppen ellenkezőleg, megtagadhatja ezt a végső és meghatározó kapcsolatot.

Jean Guitton megerősített bennünket ebben a nyugtalanító érzésben, de egyben meg is vigasztalt, mivel helyesnek ítélte az alapállásunkat az értelem és az élet közötti kapcsolat vonatkozásában, amikor kijelentette: „az az »ésszerű«, ha az értelmünket alávetjük a tapasztalatunknak”.¹²

¹² Vö. J. Guitton, *Arte nuova di pensare*, Edizioni Paoline, Cinisello Balsamo (MI), 1991, 71. o.

A tapasztalat nem más, mint a valóság előtérbe helyezése az ember tudatában, vagyis amikor láthatóvá válik a számunkra a valóság. Így a valóság olyasvalami, amibe beleütközünk, adott, és az értelem a teremtésnek az a szintje, amely önmaga tudatára ébred. Ez elsősorban nem filozófiai kérdés, hanem a létezés sürgetése. Miért „ésszerű alárendelni az értelmünket a tapasztalatunknak”? Azért, mert a tapasztalat mutatja meg a számunkra azt a valóságot, amely vagyunk, amelyben jelenlétünk megvalósul: a valóság adott, nem mi alkotjuk, nem mi találjuk ki. Másrészt az értelem a teremtésnek az a szintje, amelyben öntudatra ébred, tudatos lesz számára ez az adott dolog, amelybe beleütközünk. Ez az öntudat adja meg az értelem meghatározását.

Ahhoz, hogy megvédjük az igazságot Istennel kapcsolatban, és megvédjük annak szükséges voltát, hogy az ember az életet Isten tulajdonának fogja fel, és ezért mindenben igyekezzon megfelelni a mindent teremtőnek és irányítóknak, elsősorban arra van szükség, hogy bátran újraértelmezzük az „értelem” fogalmát, amely a legzavarosabb kifejezés lett a modern korban. Amennyiben rosszul használjuk az értelmünket, akkor odalesz az emberi megismerés, a valóságra alapozott építés és a valóság építése. Ha rosszul használjuk az „értelem” fogalmát és úgy értelmezzük, mint a dolgok, a valóság „mértékét”, akkor valójában előítéllettel viszonyulunk a valósághoz; az értelem akkor olyasmi lesz, amely furcsa módon beavatkozik tapasztalatunkba, csökkenti hatókörét és nem hajlandó felismerni azt, ami életünkben zajlik. Három lehetséges módja van ennek a súlyos leszűkítésnek, és ezek befolyásolják a magatartásunkat az életben. E hármas leszűkítésen keresztül megérthetjük, mi az alapvető különbség a keresztény és a profán, a nem keresztény kultúra között.

Amikor kultúráról ejtünk szót, akkor az ember világbeli jelenlétének egészét értjük alatta, hiszen a kultúra nem a hozzáértők vagy lelkesedők kifinomult terméke csupán. A kultúra az, amiből az ember a magatartását meríti, amely eredendően ihletet ad számára az életben a viselkedéshez, ahogyan ezt megfogalmazza és mindenre vonatkoztatja életkörülményeiben és abban, ahogy meghatározza élete végcélját, amelyet kitűz maga elé.

Ha az értelmünket rosszul használjuk, minden mércéjévé akarjuk tenni, alapvetően háromféle súlyos leszűkítés jön létre, amely befolyásolja a magatartásunkat. Ahhoz, hogy tudjunk beszélni az erkölcsről, igen fontos tehát megértenünk és tudatosítanunk, milyen fajta kultúrafelfogáshoz tartozunk: keresztényhez vagy világihoz.

3. A három súlyos leszűkítő értelmezés

a) Az első leszűkítés az, ha *egy esemény helyett egy ideológiát követünk*. Ezzel a magatartásunk drámai és ellentmondásos kiindulópontját írrom le.

A valósággal való kapcsolat, amit az ember reggeltől estig átél, lehet folyamatos kezdeményezés, kísérletezés a történésekkel és a megtapasztaltakkal szemben; de az is lehet, hogy az embert az mozgatja, annak engedelmeskedik, úgy reagál a dolgokra, amelyekkel találkozik, ami nem a *saját* reakciójának a szüleménye, hanem csak *előítéletei* határozzák meg.

A keresztény ember számára a kiindulópont egy esemény. Az emberi gondolkodás egyéb irányjaiban az elsődleges a dolgokról szerzett benyomás és a róluk alkotott értékelés, amit a személy még azelőtt alakít ki, hogy szembenézett volna velük és ítéletet alkothatott volna róluk. Ide tartoznak még az ember saját szükségletei is, amelyeket felfogunk és a maguk konkrétságában megosztunk, ezekkel kapcsolatban is építhetünk előítéletekre. Például még egy bányaszerencsétlenség vagy egy vasúti baleset is lehet olyan esemény, amit nem az emberben keletkező visszhangból, érzésekből kiindulva reagálunk le. Anélkül, hogy észrevennénk, olyan, mintha a véleményünkbe befurakodna valami, amit már hallottunk, egy előítélet. Egy előítéletből indulunk ki, így aztán a

republikánusok vagy a liberálisok újságja is meghatározott hangon ír róla, a kormánypárti lap pedig megint másképpen. Az előítélet pedig, vagyis az a pont, ahonnan kiindulunk, továbbgyűrűzik a történelemben, legyőzi az időt, utat tör magának az emberek gondolkodásában, a társadalmi megítélésben. A fejlődését az határozza meg, ahogyan egy érvelésből ideológia születik. Az érvelés pedig egy előítéleten alapul, ez táplálja és ez akarja mindenre vonatkoztatni: ez pedig nem más, mint az ideológia.

Ha viszont az emberi tapasztalat alapja, kiindulópontja egy esemény, ez az egyetlen valós alternatíva az előítélettel szemben: olyasvalami, ami megtörténik az emberrel, amibe beleütközik. Ha az ember magatartásának ihletője egy esemény, akkor ez az esemény újra előáll, megismétlődik a történelemben, nap mint nap és óráról órára. Ezt az eseményt azért értjük meg, mert „éppen most történik”. Az emlékezés az ideológia ellentéte.

A mi hitéletünk, a keresztények hitélete ebben a fontos alternatívában érhető tetten, amit észre sem veszünk, ha nem figyelünk arra, akit Isten az Egyház élére helyezett. Alexis Carrel figyelmeztet egy híres írásában: „Sok megfigyelés és kevés töprengés az igazsághoz vezetnek [vagyis fenntartják a valós kapcsolatot azzal, ami létezik], ezzel szemben a sok töprengés és kevés megfigyelés a tévedéshez [vagyis a feloldódáshoz].”¹³ Keresztény életünk, a hitünk és a konkrét erkölcsünk, életfelfogásunk vagy a mindenkorai ideológiáktól függenek, vagy a tényektől, a létezés elsőségétől, a most történő dolgoktól, azoktól, amelyekkel mi találkozunk, amelyekre bizonyos módon reagálunk: így a dolgok eseményekké válnak. Egy gyermek születése egy esemény például. Vannak nagy események és vannak olyanok, amelyeknek elhanyagolhatóan kicsiny a jelentése.

Nos, ha az emberi tapasztalat egészének eredete, alapja, kezdete egy esemény, akkor ez azért érthető meg, azért fogható fel, mert valamilyen módon a jelenben történik. Nincsen olyan múltbeli történés, amely egy most élő ember számára meghatározó volna, hacsak ez a múltbeli dolog nincsen kapcsolatban a jelennel. Ha csak pusztán emlék, régmúlt valami, annak nincsen hatása a jelenre. A kereszténység olyan esemény, amely jelenvaló, és az a jellegzetessége, hogy úgy van jelen, mint emlékezés – de nem valami elmúlt dolog, hanem a jelenlét újbóli megtörténése.

Csak az gátolhatja meg, hogy egy ideológia rabjaivá váljunk, hogyha felismerjük ezt az eseményt. Emlékezzünk rá, hogy minden ideológiának van egy érvelésmódja, és az őket támogató logika szerint a hatalomra törnek, vagy már benne is ülnek a hatalomban (az embereket lekötözi az ideológia), ez pedig nem más, mint hogy adott pillanatban valamelyik ideológia képes uralkodni a többi felett.

A kereszténység ezzel szemben úgy születik meg, mint esemény, amely a jelenben emlékezés formájában ölt testet.

b) Ez a tény átvezet bennünket a másik, kulturális szempontból lényeges leszűkítéshez, amely etikai szempontból is igen súlyos. Az etika ugyanis az esztétikából származik, amennyiben egy esztétikai tényezőnek a következményeként jellemzi az útját, és ehhez a Létezés, az Isten fogalmában nagyívű meghatározása szükséges.

Ha az ember enged az uralkodó ideológiáknak, amelyek a közgondolkodásból származnak, abból harc és szétválás keletkezik a jel és a látszat között. Ebből következik, hogy a *jel pusztán látszatra szűkül*. Minél inkább tudjuk, hogy a jel voltaképpen micsoda, annál inkább felfogjuk, mekkora csalás és ámitás, hogy a jel már csak egy látszat.

¹³ Vö. A. Carrel, *Riflessioni sulla condotta della vita*, Cantagalli, Siena, 2004, 35. o.; Vö. L. Giussani, *A vallásos érzék*, Vigilia, Budapest, 1999, 9.o.

A jel azt jelenti, hogy megtapasztalok egy jelenlévő tényezőt a valóságban, és ez elvezet engem valami máshoz. A jel egy olyan megtapasztalható valóság, amelynek az értelme egy másik valóság. Azáltal mutatja meg a jelentését, hogy elvezet egy másik valósághoz.¹⁴

Nem volna ésszerű, és nem volna emberhez méltó, ha kiüresítenénk a jel tapasztalatát, és arra a közvetlenül érzékelhető vetületére szűkítenénk, amit közvetlenül felfoghatunk: a *látszatra*. Bár mely dolog közvetlenül érzékelhető aspektusa nem mond el mindent arról a tapasztalatról, amelyet azzal a dologgal kapcsolatban szerezhettünk, mert nem tudja meghatározni, mi az értéke jelként.

Az ember nagy kísértése abban áll, hogy kimeríti a jel tapasztalatát, vagyis csak a közvetlenül felfogható oldala szerint értelmezze. Bár nem ésszerű dolog, az eredeti bűn rájuk nehezedő nyomása miatt minden ember hajlamos, hogy engedjen a látszatnak, mert az értelem számára könnyebben felfogható. Van olyan szellemi magatartás, amely ugyanígy tesz a világ és a létezés valóságával is (a körülményekkel, a dolgokhoz fűződő kapcsolattal, a családdal, amit vállalni kellene, a gyerekekkel, akiket fel kellene nevelni...): érzi ezeknek a súlyát, de megállítja emberként meglévő képességét arra, hogy beljebb lépjen a dolgok jelentésének a kutatásába, bármennyire is sürgeti erre az emberi értelem természetes lendülete. Egyszerűen megállítja az ember az értelmét, amely kutatná a jelentését azoknak a viszonyoknak, amely bennünket a dolgokkal összeköt, pedig kétségtelenül erre ösztökél minket a belső erő. Ha beleütközik valamibe az emberi értelem, természetes módon érzékeli, hogy az egy másik valóságnak a jele, utat jelent ehhez a másik valósághoz.

Ezeknek a fogalmaknak a visszhangját találhatjuk meg Finkielkraut egy állításában, aki viszont Hannah Arendt egy gondolatát idézi fel: „Az ideológia [...] nem a látható dolgok naív elfogadása, hanem azoknak a tudatos helyettesítése más dolgokkal”.¹⁵ Az ideológia lerombolja, kiiktatja a megtapasztalható, látható dolgokat a történések értelmezéséből, kiüresíti azt, amit látunk, tapintunk, érzékelünk. Így megszűnik a kapcsolatunk mindennel. Amikor Sartre a kezeiről beszél („A kezeim... mik ezek, a kezeim?”), úgy határozza meg őket, mint „felmérhetetlen távolság, amely örökre elválaszt a dolgok világától”,¹⁶ vagyis kiiktatja a láthatót, a megtapasztalható, a jelenvalót. A jelenvaló dolgok kiiktatását jelenti például az is, ha kijelentjük: ami történik, az „azért történik, mert történik”, s ezzel megkerüljük a szembenézést a jelennel, egy bizonyos jelennel, valamint a jelen és a totalitás összefüggését.

A „jel” mint fogalom ezzel ellentétben szembesít bennünket a dolgok jelentésével.

A Misztérium (vagyis az Isten) és a jel (vagyis a jelenlévő valóság, ami mindig utal valami másra, még egy kis kavics is, amely létezik, utal a lét forrására), tehát a Misztérium és a jel bizonyos értelemben egybeesnek, még hozzá abban az értelemben, hogy a Misztérium adja meg a jel mélységét, a jel pedig rámutat a Misztérium mélységére, a teremtő és megváltó Istenre, az Atyaistenre. A jel a mi szemünk számára megmutatja egy másik létező, a legmélyebb, mindent átható Misztérium jelenlétét, tudatja ezt velünk a látásunkon, hallásunkon, tapintásunkon keresztül. A Misztérium a jel által válik tapasztalatunkká.

Az az érzékenységünk, hogy mindent a Misztérium jeleként fogunk fel, az emberség nyugodt igazságához tartozik. Ezzel szemben áll a hatalmat birtoklók zsarnokoskodása, amely egy ideológián alapul, és tagadja ezt a látásmódot, amellyel az ember a dolgok felé fordul. Még az események és a történések is ingataggá és átmenetivé válnak, nem ösztönöznek semmilyen változásra vagy sajátos kifejezésmódra az életben.

¹⁴ Vö. L. Giussani, *A vallásos érzék*, id. mű, 153. o.

¹⁵ A. Finkielkraut, *L'umanità perduta. Saggio sul XX secolo*, Liberal, Roma, 1997, 88. o.; Vö. H. Arendt, *Le origini del totalitarismo*, Edizioni Comunità, Milano, 1996, 645, 649. o.

¹⁶ Vö. J.-P. Sartre, *La nausea*, Einaudi, Torino, 1990, 166. o. (Magyarul: J.-P. Sartre, *Az undor*, Magvető, Budapest, 1968.)

Az ideológia a látszatot tekinti kézzelfoghatónak, azt, ami látható, hallható, tapintható. Pedig az ember eredeti látásmódja az értelem használata, amely (ha nem manipulálják) vizsgálja a kapcsolatot az ember és a vele szemben álló tény között: ítéletet alkot róla és igyekszik tisztázni mibenlétét, vagyis kitapintani, hogy mire utal a létezése: akkor tudunk csak igazán ítéletet alkotni valamiről, ha feltételezhető mögötte valami mélység.

A Misztérium és a jel tehát bizonyos értelemben egybeesik, és a Misztérium a jel által válik tapasztalatunkká. Amikor a keresztény ember ráébred, hogy az egész valóság Istennek e módszere szerint van felépítve, akkor jobban megérti a szentségek értékét. A valóság a Teremtőtől jön, magában hordozza az utalást a Teremtőre, és ezt meg is mutatja. A valóság, ha a dolgok és az ember közötti kapcsolat mélyét tekintjük, segít felfedezni a másik Létezőt.

A szentségek különböznek minden más jeltől. A szentségeket Krisztus azért alkotta, hogy új népet hozzon létre a világban, hogy folyó módjára vigyen vizet az emberiség tengerébe, és hogy általuk megkezdődjön annak a végtelen Misztériumnak a felfedése, amely felé az ember élete tart. A szentségekben, amelyeket Krisztus, az Isten-ember, a názáreti Jézus alkotott (alakított ki, javasolt), a jel eljut odáig, hogy teljesen megegyezik a Misztériummal. Mint az Eucharishtiában. Valójában minden szentségben megvan ez a totális kapcsolat: a jel egybeesik a Misztériummal. A szentségek ezt jelenítik meg: a keresztségtől kezdve, amely létünk teljes átalakítását jelenti, az Eucharishtiáig, amely ennek az egybeesésnek a teljessége, a gyónásig, a papi rendig és a házasságig, amelyben egy meghatározott feladatot kapunk. A szentségek lemosnak az emberről minden szennyet, amely lefelé húzza és amely miatt olyan életet él, mint az állatok.

Ezért az életünkben arra törekszünk, hogy ne diadalmaskodjék a látszat a jel által felmutatott távlatokon. Egy új, tökéletesebb erkölcsöt keresünk, amelyről ezt mondta Jézus: „Nem azért jöttem a világba, hogy eltöröljem a törvényt, hanem hogy beteljesítsem azt”.¹⁷ Ezáltal menekülhet meg emberségünk: „Ha nem találkoztam volna veled, Krisztusom, nem lennék már ember” – mondhatnánk. „Amikor találkoztam Krisztussal, akkor döböntem rá, hogy ember vagyok”¹⁸ – mondja Marius Victorinus, a rétor.

A szentségi lét az a mód, amellyel a Misztérium odaadja, odaajándékozza önmagát a semminek és megteremti a kozmoszt, az emberi személyt, a világmindenséget. A mód, ahogyan Isten a létét kommunikálja felénk, ahogyan odaadja nekünk a létét és részt vesz a dolgok létezésében, maga a szentség. A Misztérium közlésének megfelelő módja a szentség. Minden rá utaló jel, és ennek a módszernek a legkisebb részecskéje, a dolgok és a dolgok jelentéseinek analógiáján alapulva, az ő jelenléte a világban, hiszen minden szentség a meghalt és feltámadt Jézus jelenléte a világban. Ezt nevezzük Egyháznak, Krisztus misztikus testének: ez az, ami a keresztség és a többi szentség fényében, lendületében és gyengéd gondoskodása révén létrejön és változik.

Isten úgy gondolta el a teremtményekkel való kapcsolatát, mint a rengeteg jel közötti kapcsolatot, ahol minden órá utal. Krisztus azért jött, hogy ezt elmondja nekünk, mert Isten mindent kért tőlünk. Ezért a valóság mint Isten jele teljes egészében Krisztusra utal. Ha jól kezeljük, jól használjuk a teremtett világot, az annyit jelent, hogy ismerjük Krisztust, hogy megismerjük Istent. Ez a kiindulópontja az ember megváltozásának.

c) A jel értékének kiiktatása azzal jár – részint, mint ok, részint, mint következmény –, *hogy a szívünket leszűkítjük érzelmekre.*

¹⁷ Vö. Mt 5,17.

¹⁸ «Cum cognoscimus Christum, viri efficitur et iam non parvuli.» (Caio Mario Vittorino, *Commentarii in epistulas Pauli ad Galatas, ad Philippenses ad Ephesios*, libro II, cap. 4, v.14).

Az érzéseket tesszük meg a szívünk helyett végső mozgatórugóvá, cselekvésünk legfontosabb motivációjává. Mit jelent ez? A felelősségünk teljesen megszűnik, ha engedünk annak, hogy az érzések felváltsák a szívünket, hogy a szív fogalmát leszűkítsük az érzelmekre. Ezzel szemben a szív az emberi személyiség alapvető tényezője, míg az érzések nem jelentik ezt. Önmagukban az érzések pusztán reakciót jelentenek, az állati szintet képviselik. „Még nem értettem meg – írja Cesare Pavese – mi a tragikus a létezésben [...]. De annyi világos: nem szabad engednünk a kéjes elengedettségnek, és nem szabad, hogy a lelkiállapotunkat célként kezeljük”.¹⁹ A lelkiállapotnak egészen más a célja ahhoz, hogy megmaradjon a méltósága. Az a célja, hogy Isten, a Teremtő által adott körülményként a megtisztulásunkat segítse. A szív ezzel szemben az érzések és az értelem egységét jelenti. Azt jelenti, hogy az értelem nincsen sorompók közé szorítva, hanem képes megnyílni teljes szélességében: az értelem nem tud anélkül cselekedni, amit szeretetnek nevezünk.

A szív (mint értelem és mint érzelemgazdagság) a feltétele annak, hogy értelmünk egészségesen tudja végezni a feladatát. Annak feltétele, hogy az értelem valóban értelemként működjön, a szeretet, amely átjárja és cselekvésre készíti az embert. Az értelem és az érzelem, az értelem és a szeretet: ebből áll az ember szíve.

4. A vallásosság megromlása

Mindezidáig azt hangsúlyoztam, hogy valamilyen módon a mi életfelfogásunk, amely minket éltet és meghatározott módon készítet cselekvésre, életünk alakítására, a másokkal való együttélésre, mind-mind az értelemben találja meg támadó és védekező fegyverzetét. Csakis a szeretetből és a bizalomból juthatunk el az értelemig. Ebből értettük meg még mozgalmunk keletkezésének időszakában, hogy az értelem az egyik olyan érték, amit tisztáznunk kell.

Szerettem volna hangsúlyozni a mai világnak a magatartását, azét a világét, amelyről Jézus azt mondja: „teljesen hazugságból él”.²⁰ A hazugság pedig az, ha kijelentjük: „Isten van, de az, hogy »Isten minden mindenben« elvont állítás”. Ez ugyanis azzal egyenértékű, hogy elutasítjuk őt, mert aki tagadja, hogy „Isten minden mindenben”, az megtagadja az Istent. Ez a fent leírt helyzet jellemzi napjainkban, merre tart a kultúra, s ezért a társadalom és a politika. Ez a lassú és feltartóztatlan folyamat előítéletekkel itatta át a lelkeket az elmúlt években, amelyekből alapelvek lettek és előítéletes cselekmények születtek.

Az „Isten minden mindenben” kijelentés elfeledésének hosszú folyamata az elmúlt évszázadban az ember természetéhez tartozó *vallásos érzék* abszurd módon abban jut kifejezésre, hogy *kiiktatják a Krisztust középpontba állító vallásosságot*, amely csodálatos módon a zsidó nép körében megjelent, lenézik igazságait és megvalósulásának módjait. Ahogyan a zsidó néppel is szembe fordult mindenki, aki nem fogadta be Istent, aki egymaga mindent alkotott, ugyanúgy a mai általános közfelfogás szemben áll a krisztusi vallásossággal, amelyben továbbhagyományozódik mindaz, ami emberi ésszel felfoghatatlan. A zsidó nép története előre megjövendölte mindazt, amit Krisztus saját maga hirdetett meg. Ez a mi vallásosságunk. A bennünk is zajló harc tehát egyrészt Krisztus és a Biblia vallásossága, a keresztény és zsidó hagyomány, másrészt a keresztényellenesség istene között folyik.

Az „Isten minden mindenben” kijelentés tagadása felfedi, hogy az ember és a társadalom kialakításában jelen van a keresztényellenesség, és ez igyekszik kiiktatni a Krisztushoz és az Egyházhhoz tartozó vallásosságot, valamint azt az emberséget, amely ezt magába fogadja.

¹⁹ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935–1950 con il taccuino segreto*, Bur, Milano, 2021, 66. o.

²⁰ Vö. 1Jn 5,19.

Magában az Egyházban is jelen van ez az értetlenség, amennyiben egyes megkereszteltek és lelkipásztorok is egy másik kultúra befolyása alá kerültek. Ez kitapintható az emberekhez és a társadalmakhoz intézett missziók alapállásában. A missziós lendület, amely alapján véve a legvégső célja a keresztény ember életének és a társadalom változásainak, megrekedt, amikor a Zsinat előtti és utáni kritikák kicsúcsosodtak: még az is elhangzott, hogy a missziós tevékenység az ember szabadságával ellentétes volna – miközben a misszió valójában a Krisztus iránti hűség végső gyümölcse.

Josef Zvěřina, a prágai rezsím által több évre elítélt nagy cseh teológus ezt írta a *Levél a nyugati keresztényekhez* című írásában (ezt a művet soha nem fogjuk eleget tanulmányozni, pedig szerzője az egyik legnagyobb teológus volt azon kevesek közül, akik védelmükbe vették az Egyházat): „Testvérek, ti azt állítjátok, hogy hasznos dolgot műveltek Isten országa szempontjából, amikor a lehető legjobban hozzáillesztitek a *saeculum*hoz az életmódját, a szavait, a szlogenjeit, a gondolkodásmódját. De kérlek benneteket, gondoljatok bele, mit jelent ez a szó. Nem azt jelenti-e, hogy lassanként feloldódtok benne? Sajnos úgy tűnik, éppen ez a helyzet. Már nehezünkre esik rátok találnunk és azonosítani benneteket ebben a furcsa világban. Talán csak azért ismerünk még fel benneteket, mert ez a folyamat lassú, és mert akár lassan, akár gyorsan alkalmazkodtok a világhoz, mindig késésben vagytok. Nagyon sokat, szinte mindent nektek köszönhetünk, de egyvalamiben különböznünk kell tőletek. Sok okunk van rá, hogy csodáljunk benneteket, éppen ezért tehetjük meg és érezzük kötelességünknek, hogy figyelmeztessünk benneteket: »Ne hasonuljatok ehhez a világhoz – mondja Szent Pál –, hanem alakuljatok át és újítsátok meg gondolkodásmódokat, hogy meg tudjátok különböztetni, mi Isten akarata, vagyis mi a jó, ami neki tetsző, mi az, ami tökéletes» [„Isten minden mindenben” – mondjuk és sugalljuk mi is].

„Ne hasonuljatok! *Mé syskhematízesthe!* Milyen jól megmutatkozik ennek a szónak a tövében az az örök igei tő, amit a magyar »séma« szó jelöl. Röviden szólva: minden séma, külsődleges forma üres [ami nem a hitből származik, aminek nincsen köze a hitbeli megtapasztaláshoz]. Többet kell akarnunk, s az apostol erre buzdít: „Változtassátok meg gondolkodásmódokat, adjatok neki új formát!” [...] A *szkéma* és a *morfé* (az állandó forma) kifejezésekkel szemben ott a *metamorfé*, a teremtmény átalakulása [a *szkéma* és a *morfé* megmaradó formát jelölnék, a *metamorfé* olyasvalamit, ami meg fog változni, változóban van, amely folytonos változást hoz a teremtmény számára]. Nem egy tetszőleges modell szerint megy végbe a változás, amely amúgy is mindig divatjamúlt, hanem teljes újdonság, amely gazdagodást hoz [Krisztus gazdagságát]. Nem a szótár változik, hanem a szavak jelentése.

„[...] Nem másolhatjuk a világot pontosan azért, mert ítéletet kell alkotnunk róla, nem göggel és felsőbbrendűségi tudattal, hanem szeretettel, ahogyan az Atya is szerette a világot, és ezért mondott róla ítéletet [Krisztusban, hiszen az Atya ítélete Krisztusban jelent meg. A pápa a *Dives in misericordia* enciklikában úgy fogalmaz, hogy az irgalmasságnak a neve az emberiség történelmében Jézus Krisztus. Isten ítélete az irgalmasság].

Úgy írunk, mint kevésbé bölcsek nektek, a bölcseknek és mint gyengék nektek, az erőseknek, mint nyomorultak nektek, a még nyomorultabbaknak. Ez pedig botorság, hiszen köztetek nyilván vannak kitűnő férfiak és nők [vannak köztetek kiváló személyek, akik megmaradtak a hitben és nem szaladnak a világ újdonságai után]. De éppen azért, mivel vannak ilyenek, nekünk nem bölcs módjára kell írunk, ahogyan ezt Pál apostol tanította, amikor Krisztus szavait idézte: az Atya elrejtette a bölcs dolgokat azok elől, akik sokat tudnak erről”.²¹

Ez magyarázza tehát, hogy miért nem értik sokan az Egyházban sem ezt a problémát, a keresztény nevelés, a misszió, a megtérés, az Egyház építésének problematikáját. Ezek a problémák

²¹ J. Zvěřina, «Lettera ai cristiani d'Occidente», in *Scritti per una "Chiesa della compassione"*, id. mű, 177.kk.

megkívánják kiindulópontként azt a változást, amelynek az emberben kell létrejönnie, s ezt egy találkozás válthatja ki olyan emberekkel, akikben már végbement ez a változás. A keresztény ember ebből meríthet erőt, hogy saját változásában előre haladjon. A csoda nem más, mint saját magunk megváltozása.

5. Hagyomány és karizma

Szükséges, hogy a *Krisztus és a hagyomány iránti hűséget* táplálja egy olyan egyházi közeg, amely valóban tudatában van, mennyire fontos ez a hűség. Ez minden megjegyzésem eredője.

Ennek az egyházi közegnek, amely támogatja és vigasztalja az embert, valóban tudatában kell lennie, mit jelent a hűség Krisztus és a hagyomány iránt, mit jelent a keresztény emlékezet szerint élni (és nem a szegény elhunytak emlékezte szerint). Ezért erkölcsi kötelességünk, hogy részt vegyünk egy egyházi mozgalomban, csatlakozzunk egy ilyen közeghez, ahol a keresztségben a Szentlélektől kapott ajándékunk kézzelfogható, meggyőző alakban ölt testet. A Szentléleknek ezt az ajándékát nevezzük karizmának. Ugyanakkor a karizma nem nevezhető annak, amíg nem nyeri el az Egyház tekintélyének, vagyis a pápának az elismerését.

Ez a meghívás, hogy tudatosan éljük meg a kapott adományt, elsősorban azzal a következménnyel jár erkölcsi síkon, hogy teljesen nyitott szívvel kell követnünk a mozgalom ajánlásait. A mozgalomhoz való tartozás, ha egyszerűen és nagylelkűen éljük meg, a fény és a vigasz forrása lesz egész életünkben, bevezet bennünket egy másfajta gondolkodásmódba és erkölcsiségbe, könnyebbé és biztosabbá teszi ezt a számunkra. A mozgalomhoz tartozás, amennyiben egzisztenciálisan és konkrétan olyan élettapasztalat, amely segít megélni az újfajta gondolkodásmódot Krisztusban, elvezet bennünket a hit újdonságához. Ez a hit egyébként csökkenne az ember szívében annak nyomán, hogy cserbenhagyják azok, akiknek felelőssége volna a hit táplálása: ez a *trahison des clercs* („az értelmiségiek árulása”), ahogyan Julien Benda fogalmazott: azoké, akik tanítanak, nevelnek, gyógyítanak.

Nincs más, egyszerűbb, meggyőzőbb, erősebb módja annak, hogy a Szentlélek elérjen bennünket: a jelen valóság, a jelen környezet a legalkalmasabb erre.

Ez nem áll szemben azzal az engedelmisséggel, amellyel a püspökünknek és a plébánosunknak tartozunk. Ez az engedelmisség egyébiránt következik a Krisztus és a hagyomány iránti hűségből. Az Egyház által elismert karizma Krisztus lelkének ajándéka, amely arra szolgál, hogy az egész intézmény élete teljesebb legyen, olyan hely, ahol Krisztus jelenvaló esemény. „A hiteles mozgalom – mondta II. János Pál – olyan, mint a tápláló lélek az intézményen belül. Nem párhuzamos struktúrát jelent. A jelenlét forrása, ahol folyamatosan újjászületik egzisztenciális és történelmi hitelessége”.²² Ha egy pap élő és intelligens módon éli meg a mozgalomhoz való tartozását, az életmódja révén és azzal, hogy mások hozzájárulását is megjeleníti a plébániáján, széppé és egyszerűvé teszi ezt a tapasztalatot.

Egy másik alkalommal a pápa ennek a véleménynek a legfontosabb okát magyarázta el: „Az Egyházban az intézmény és a karizma dimenziója [...] egyformán lényeges, és mindkettő együtt járul hozzá annak életéhez, megújulásához, megszentelődéséhez, bár eltérő módon”.²³ A karizma, ha hűen követjük, az intézmények iránti hűségen keresztül elvezet a Krisztus iránti hűséghez. A karizma és az intézmény egyformán lényeges a keresztény élet meghatározásához az Egyházban,

²² Giovanni Paolo II, *Discorso ai sacerdoti partecipanti all'esperienza del movimento «Comunione e Liberazione»*, 1985. szeptember 12., 3.

²³ Giovanni Paolo II, *Discorso ai movimenti ecclesiali riuniti per il II colloquio internazionale*, 1987. március 2., 3.

vagyis az egyházi élethez. Ezért a lelkipásztori munka szempontjából a mozgalom példaértékű és modell, meggyőző és hasznos az egyházmegyékben és a plébániákon is.

A Szentlélek ajándékának megélése minden egyes embert el kell hogy érjen valamilyen módon, ezért van, hogy a Szentlélek mindenkit egy-egy karizma révén szólít meg. Az Anyaszentegyház által elismert minden karizma egyformán lényeges a kereszténység intézménye szempontjából.

Akkor éljük meg valóban a karizmát, ha minél inkább összemérjük a magunk életét a karizma eszményével, ahogyan ezt azok teszik, akiket elismert az Egyház, mint ezeknek az igazságoknak, a Lélek ajándékainak a biztosítékát. Ha ezeket a személyeket követjük, az a végső engedelmesség, amelyben megélhetjük Krisztus követését és az Egyház iránti hűségünket. A hitünk ezáltal úgy nyilvánul meg, mint folytonos forrás, a megtestesülés formája, a misztérium megjelenésének módja. Minthogy a misszió tanúságtétel formájában él és létezik, csak a megélt hit képes misszióra, csak a megélt hit képes változást okozni. Az ilyen tanúságtétellel való találkozás megrázza az embert és követésre ösztönzi. Így értjük meg, hogy a hit új gondolkodásmódra és erkölcsiségre nyit meg bennünket, mind a világgal szemben, mind magában az Egyházban mint emberi, a környezet hatásainak kitett közegben.

Az, ami megváltozik bennünk a mozgalom fellépése révén, az életünkben és a megkívánt következetesség okán, abból kell, hogy kiinduljon, amit megtapasztalunk, amit megismerünk, mert minden, amit az ember tesz, az a felfogásából születik. A megismerés módja az, amely lehatárolhatja vagy akár kiiktathatja azt a felfogást, amit a világ sugall, s amelyben Isten zárójelbe van téve, nincsen a megfelelő helyen kiemelve, vagyis Krisztus által. Mi nem is ismertük volna meg a Misztériumot, ha Krisztus nem jelentette volna ki azt számunkra. Az Egyház pedig (és ez itt egy hasonlat, nem istenkáromlás) még jobban megvalósítja Krisztust, meggyőző módon, világosan és támogatva, hogy ez meg is valósuljon az ember életében. Krisztus Szentlelke, amely az Egyházat alkotta és a világba küldte, támogatja és erősíti azt a karizmák által: megragad bizonyos embereket az egyik vagy egy másik karizma által, hogy az egész Egyház felfrissüljön és újjászülessen tudatosan, mindenki szeme láttára.

A HIT ISTENBEN NEM MÁS, MINT A HIT KRISZTUSBAN

1. Új gondolkodásmód

A hit megnyit bennünket egy „új gondolkodásmódra”, amely eltér attól, amely körülvesz bennünket minden reggel, amikor felkelünk és elmegyünk hazulról (de otthon is). Ez a másfajta gondolkodásmód, vagyis olyan kiindulópont, amelyből az ember a cselekedeteit levezeti, egyúttal „újfajta erkölcsiséget” jelent, hiszen az ember tettei a dolgok összességével vagy többé, vagy kevésbé vannak kapcsolatban, esetleg egyáltalán nem. És amint mondtuk: ahogyan az értelem a valóság felfogása annak összes tényezőjének figyelembevételével, ugyanígy az erkölcsiség is az egyes tett kapcsolata az összes tényezővel, amely a teljességet alkotja. Ahogyan elmondtuk, a hitből újfajta gondolkodásmód és újfajta erkölcsiség származik, csakúgy a világ előtt, mint magában az Egyházban, mint emberi valóságban, amit ekként befolyásol a világi valóság.

„Krisztus minden mindenkiben” – térjünk most vissza ehhez a témához és tegyük fel magunknak a kérdést, hogy ez milyen hatással van az életünkre. Ha „Krisztus minden mindenkiben”, akkor ez azt jelenti, hogy a názáreti Jézus magatartása (ahogyan viselkedett az Atyához, az Atya misztériumához fűződő kapcsolatában, a maga vele kapcsolatos ismeretéből kiindulva) kell, hogy befolyásolja mindenkinek az életét, követnie kell, nyomában kell járnia minden embernek.

Ahogyan Jézusnak, nekünk is az Atya elé kell állnunk. Ez tehát az általános témánk: „Krisztus minden mindenkiben”, hogy „Isten legyen minden mindenben”. Az összefoglaló mondat, amelyet tovább kell fejlesztenünk, ez: *az Istenbe vetett hit nem más, mint a Krisztusba vetett hit*. Látnunk kell, hogy ennek a kijelentésnek a súlyos jelentése befolyással van az életünkre. Ahhoz, hogy megértsük, mi a jelentősége az ember élete és az ember történelme szempontjából, ahhoz az szükséges, hogy ennek mindenki tudatára ébredjen, igyekezzen azonosulni Jézus Krisztussal és követni őt. Az első hatás, amely a Krisztust követő ember életében létrejön (amikor Krisztus lesz „minden mindenkiben”), az újfajta gondolkodásmód, egyfajta új tudatosság, amely nem szűkíthető le az állam törvényeire vagy társadalmi szokásokra. Az új gondolkodásmód olyan, mint egy forrás, vagy mint egy tükör, amelyben megmutatkozik a valósághoz fűződő hiteles kapcsolat, mindazokkal a részletekkel, amelyek a létből következnek.

A világ gondolkodásmódja kiterjed mindenre, ami megjelenik az emberben nevelése során. Az újfajta gondolkodásmód csak nehezen, harc árán tud ennek a helyébe lépni. A keresztény ember, Krisztus követője teljes tudatossággal kell, hogy fellépjen azzal szemben, amit az uralkodó gondolkodásmód állít. Ez utóbbinak ugyanis abban rejlik csalárdsága, hogy azt állítja: lehet Istenről beszélnünk anélkül, hogy Krisztust megemlítenénk. Ez a valósághoz fűződő kapcsolatunk alapelve, amely meghatározza az ellentmondást Krisztus és a világ között. „Krisztus úgy lépett be a világba, hogy vitában állt vele”,²⁴ jelentette ki Monsignor Garofalo. Pontosabban szólva: nem úgy lépett be a világba, hogy „vitában állt vele”, hanem inkább úgy, hogy kifejtette és közölte önmagát, a saját misztériumát, vagyis azért, hogy egy javaslatot tegyen nekünk – a világ azonban nem fogadja ezt el.

Az uralkodó gondolkodásmód arra próbál rávenni minket, hogy úgy beszéljünk Istenről, hogy közben megfeledezzünk Krisztusról. Ám a Misztériummal kapcsolatban az, amit maga a Misztérium közölt velünk, amit a kinyilatkoztatás révén megtudtunk, az maga Jézus Krisztus, az ember.

²⁴ Vö. S. Garofalo, *Il regno che non è di questo mondo*, Vita e Pensiero, Milano, 1962, 25-33. o.

Ez az ember az összefoglalása és a középpontja mindannak, amit a Misztérium el akart mondani önmagáról teremtményének, az embernek. Ezért lett az Ige testté. „Fülöp, aki engem lát, az látja az Atyát”.²⁵ Mi nem ismerhetjük meg az Istent másképpen, csakis Krisztuson keresztül.²⁶ Nem létezik a Misztériumról olyan ismeretünk, amely nem az ember által végrehajtott leszűkítés volna csupán, egyedüli kivétel ez az ember, a názáreti Jézus, akit Isten a saját természetéből adott nekünk, hogy általa közölje magát az emberekkel. Ember és Misztérium: ez volt Jézus és Jézus ma is ez, és ez lesz mindörökké. „Krisztus tegnap, ma és mindörökké”.²⁷

A *hit* mint valós magatartás, amit az ember megél Istennel szemben, nem valami általános dolog, hanem *Krisztusba vetett hit*, aki minden jeleknek a Jele, az az ember, akin keresztül a Misztérium felfedte önmagát. Jézus olyan ember volt, mint mindenki más, semmilyen kivétel nem különböztette meg a többi embertől. Mégis, ez az ember olyan dolgokat állított önmagáról, amit senki más, másképpen beszélt és másképpen cselekedett, mint mindenki más. Ő volt minden jelnek a Jele. Ha valaki, akit megragadott a meghívása felismerte az ő valóságát, akkor átérezte, meglátta, felfogta, hogy ez más valaminek a jele. Ahogyan világosan kitűnik János evangéliumából, Jézus nem úgy fogta fel a saját vonzerejét, amit az emberekre gyakorolt, mint ami végső soron őrá utal, hanem az Atyára, illetve csak annyiban őrá, amennyiben ő vezethet el az Atyához ismeretben és engedelmisségben.

Ebben az értelemben jelenthető ki, hogy a Krisztusba vetett hit megvilágítja a világban meglévő vallásos érzéket. Ez a hit felfedi, hogy mi ennek a vallásos érzéknek a valódi tárgya, amelyet az értelem nem képes megragadni.

Az értelem önmagában nem képes felfogni azt, amit Krisztus állít, mivel ő az új, minden képzeletet felülmúló valóságot fedi fel a számunkra, miután az emberek csatlakoztak hozzá: „Elment arra a helyre és nem tett ott sok csodát”. Vajon miért? „Az embereknek kevés hitük volt”.²⁸ Kevés hitet talált, és ahol nincsen, aki meghallgassa, kár beszélnie. A Krisztusba vetett hit, amint ez nyilvánvalóan látszik a kereszténység tényének felemelkedéséből, nem más, mint egy különleges jelenlét felismerése, az erre való rácsodálkozás és a csatlakozás ahhoz, amit ez önmagáról állít. Ez az a tény, amely lehetővé tette a kereszténység felemelkedését a világban. Nos, mi nem akarunk mást, mint megismerni és megélni azt, ami történt, ahogyan Szent Lőrinc remete fogalmazott a középkor hajnalán, amikor életének okát és módját így foglalta össze: „Ekkor döbbszemem rá, hogy az életem azzal fog telni, hogy ráébredek, mi is történt velem. A Te »szavad« csenddel tölt el engem”.

A hit nem más, mint felismerni egy rendkívüli jelenlétet, beleütközni, rácsodálkozni, hogy nincsen semmi hozzá hasonló sem a már megélt, sem a jövőbeli alkalmak között, azután csatlakozni ahhoz, amit ez a jelenlét önmagáról kijelent. Ha ugyanis nem csatlakoznánk hozzá, ellentmondásba kerülnénk azzal az ítéletünkkel, amely rendkívülinek érzékelté ezt a találkozást. A hit tehát olyan gesztus, amelynek kiindulópontja az értelem. De ez az értelem nem az a képességünk vagy szándékunk, hogy leírjuk az Istent, hogy beszéljünk róla, mintegy a kinyilatkoztatás helyett. Az értelem itt abban játszik szerepet, hogy kijelenti: a Misztérium egy létező valóság, amely nélkül az ember nem tudja az ésszerűségnek megfelelően szemlélni a valóságot. Másképpen fogalmazva, a hit kiindulópontja az értelem, mint a valóság tudomásulvétele, az ember vallásos érzéke.

A hit egy ítéletalkotás, nem pedig érzelem. Nem egy változó érzés, amely tetszés szerint azonosítja valamivel Isten létezését és úgy éli meg a vallásosságot, ahogyan kedve tartja. A hit egy ésszerű döntés: kijelenti a valóságot, a jelenlévő Misztériumot.

²⁵ Vö. Jn 14,9.

²⁶ Vö. Jn 1,18.

²⁷ Zsid 13,8.

²⁸ Vö. Mt 13,58.

A hit ésszerű dolog, amennyiben az értelem dinamikájának legvégső pontján születik meg, mint egy virág, amely a kegyelemből fakad, s amelyhez az ember szabadon csatlakozik. De hogyan képes az ember csatlakozni szabadon ehhez a virághoz, amelynek nem tudja felfogni eredetét és lényegét? A szabad csatlakozás azt jelenti az ember szempontjából, hogy egyszerűen elfogadja azt, amiről az értelem felfogja, hogy rendkívüli, azzal a közvetlen bizonyossággal, amit a valóság tényezőinek és momentumainak megkérdőjelezhetetlen, elpusztíthatatlan evidenciája megkíván, amikor felbukkannak a személy vizsgálódásának látóhatárán. Ez a jelenség része az emberi személység dinamikájának. A valóság tudatosításának és megismerésének többféle módja és lefolyása létezik aszerint, hogy hogyan lépünk azzal kapcsolatba. Az igaz ítélet akkor születik meg bennünk, ha a szív egyszerűségével közelítünk a dolgokhoz. Eszerint Krisztus eseményét azonnal úgy fogjuk fel, mind rendkívüli dolgot, mert valóban az. Azonban ahhoz, hogy el is tudjuk fogadni, az kell, hogy értelmünk egyszerűen és azonnal el is fogadja, fel is ismerje, ami történik, ami már megtörtént, azzal a közvetlenséggel, amelyet a valóság nyilvánvaló tényei megkövetelnek. Ugyanis mindenekelőtt, még mielőtt János véleményt alkotna erről az emberről vagy Péter véleményt alkotna erről az emberről, mielőtt ítéletet alkotnának róla és csatlakoznának hozzá, ott van bennük ez az egyszerűség, az egyszerű szív, az egyszerű pillantás, ez a kíváncsiság, ez az egyszerű vágy, amely nyitott a megismerésre, amely lehetőséget ad arra, hogy világosan megismerjük azt, amivel találkozunk, azt a valóságot, amelybe beleütköztünk.

Ezzel kapcsolatban írja Ratzinger bíboros, aki a hit nagy védelmezője ezekben a gonosz időkben: „A hit nem csekély feladata, hogy felkínálja az értelem gyógyszerét, nem követ el rajta erőszakot, nem marad lényegtelen külső adalék, hanem éppen abban segít, hogy az értelem önmaga lehessen. A hit történelmi eszköze az, amely ismét szabaddá teheti az értelmet, hogy újra lásson. [...] A hit nélkül megcsonkul az értelem, de értelem nélkül a hit is embertelenné válik. [...] Miért van egyáltalán esélye még a hitnek?“. Az a tény, hogy vannak kulturális értelemben körültekintő fiatalok, akik hisznek, mindenképpen indokolja ezt a kérdést. „Én azt mondanám: azért, mert megfelel az ember lényegének. [...] Az emberben kiolthatatlanul ott él a végtelen utáni vágy. Mindegyik válaszkísérlet kielégítetlenül hagyja. Csak az az Isten válasz létünk kérdésére, aki maga is véglegessé vált, hogy végességünket felszakítsa, és a maga végtelenségének tágasságába vezessen.”²⁹

A modern korban a racionalizmus, amely elvetette az értelem valódi természetét, rendszeresen összekeveri a vallásos érzéket a hittel, és ezáltal a hit valódi természetét is kiüresíti. Ez magyarázza és foglalja össze azt a rossz érzést, amelyet a modern világ megél az Istenhez fűződő kapcsolatában, az emberiség vallásos történelmének folyamán. A modern racionalizmus, amely a mai emberre és a mai társadalomra rá van kényszerítve elsőrendű kritériumrendszerként, összekeveri a vallásos érzéket és a hitet, megtagadja a hit valódi természetét, ami egy ítélet, amelyhez a szabadság csatlakozik. Ennek az ítéletnek a helyébe az érzelmeket állítja be.

Ha összekeverjük a vallásos érzéket és a hitet, akkor minden összezavarodik. Amikor összeomlott a hit valódi természete, amit a hagyományunk, az Egyház élete állít, vagyis ha szem elől tévesztjük azt a kijelentést, hogy „Krisztus minden mindenkiben”, vagyis Krisztus elfogadását és követését, akkor megszületett a modern kor zavarodottsága, amelynek sok összetevőjét láthatjuk megvalósulni. Most ezeket vesszük számba, hogy a modern kornak ezt a zavarodottságát tetten érhessük a saját fáradtságainkban és pontatlanságainkban.

²⁹ J. Ratzinger, „La fede e la teologia ai giorni nostri”, in *Enciclopedia del cristianesimo*, De Agostini, Novara, 1997, 30. o. (Magyarul: J. Ratzinger, A hit és a teológia mai helyzetéről, in: *Hit, igazságosság, tolerancia*, John Henry Newman Oktatási Központ, 2014.)

2. A kiüresített hit: az öt „hiány”, amely a modern racionalizmusból fakad

a) A racionalizmus első következményét ezzel foglalhatjuk össze: *Isten Krisztus nélkül*. Ez annak a tagadását jelenti, hogy egyedül Krisztuson keresztül lehetséges, hogy Isten, a misztérium megmutatkozzon számunkra akként, amilyen valójában. Az „Isten Krisztus nélkül” formula a *fideizmus* jelszava: ez jellemez minden olyan alapállást, amely kiiktatja a hit ésszerű voltát és úgy határozza meg Istent, mint egy felnagyított részlet bálványát, a saját érzése vagy egy etnikai-kulturális hagyomány alapján, esetleg a saját fantáziájára vagy gondolkodására hagyatkozva. A fideizmus a formálisan racionális érvekkel és technikákkal kiüresíti a keresztény tapasztalat alapját, életünk vallásos megtérését, Isten-tapasztalunkat és minden erkölcsi erőfeszítésünket.

b) Második következmény: *Krisztus az Egyház nélkül*. Ha az első következményt a fideizmussal tudtuk azonosítani, a második, ebből szorosan következő aspektust nevezhetjük *gnózisnak*, *gnoszticizmusnak*, akármelyik változatában.

Ha kiiktatjuk Krisztusból a tényt, hogy ember, valóságos történelmi személy volt, valójában megszüntetjük a keresztény tapasztalat lehetőségét. A kereszténység tapasztalata emberi tapasztalat, tehát térhez és időhöz kötődik, mint minden anyagi valóság. Az anyagi létnek e dimenziói nélkül az ember Krisztusról szóló tapasztalata nem lesz igazolható a jelenben, vagyis nem lesz ellenőrizhető, hogy mennyire igaz, amit magáról állított. A racionalizmus befolyása alatt lévő korunkban a tér- és időbeli tapasztalatot semmire sem becsülik, ha ebből akarja valaki meríteni az élete céljára vonatkozó iránymutatást. Az alapfelfogás szerint az ember végső céljának nincsen köze hétköznapi tapasztalatához.

Pedig Krisztusra nem lehet nem konkrétan tekintenünk, mert azzal leszűkítenénk, átalakítanánk azt, amit önmagáról állított, amit Krisztus kinyilatkoztatott Isten kezében. Tertullianus mondja: *caro cardo salutis* („a test az üdvösségünk tengelye”).³⁰ Az üdvösségbe a testen keresztül lépünk be, ez a kérdés tengelye: Isten Krisztusban lép be az emberi tapasztalatba. *Caro cardo salutis*: ez azt jelenti, hogy ha az üdvösség tengelye a test (a meghalt és feltámadt Krisztus), akkor Isten, aki Krisztusban, Krisztus természetében van jelen, a názáreti Jézusban lép be az emberi tapasztalatba.

Amikor kiiktatjuk az anyagi, testi dimenziót minden emberi tapasztalatból, Jézus Krisztus tapasztalatából is, akkor ezzel Őt és az Egyházat is teljesen elvonttá tesszük, a sokféle vallási modell egyikévé tesszük. Ismét Ratzingert idézzük: „Elutasítják azt, hogy azonosítsuk egyetlen történelmi személlyel, a názáreti Jézussal *magát a valóságot* [a valóság itt maga a Létezés, vagyis arról van szó, hogy a názáreti Jézust a Misztériummal, a valóság eredetével azonosítjuk], vagyis az élő Istent. Úgy kezelik ezt a megfeleltetést, mintha pusztán mítosz volna, és Jézus személyét relativizálják, úgy kezelik, mint a sok vallási lángelme egyikét. Nem fogadják el, hogy az abszolútum, az a személy, aki az abszolút, megjelenjen az emberi történelemben, ott csak minták létezhetnek szerintük, eszményi alakok, akik irányt mutatnak valami egészen máshoz, amit nem lehet a történelemben valóságosan megragadni”.³¹ A racionalizmus „dogmatikusan” állítja, hogy Krisztus mint Isten nem jelenhet meg az ember anyagi világában, vagyis a történelemben (amelynek sodrása azonban a Misztériumból fakad).

Az a tény, hogy a mai világ nem tudja elfogadni a kereszténységet, ebből a tagadásból fakad: Jézus nem lehet Isten, mert nem elképzelhető, hogy Isten emberré legyen. Ez pedig a keresztény-

³⁰ Tertulliano, *De carnis resurrectione*, 8,3.

³¹ J. Ratzinger, *„La fede e la teologia...”*, id. mű., 24. o.

ség tagadása, mert ez nem állhat fenn egy olyan értelmezési keretben, amely leszűkíti az „Isten emberré lett” kijelentés természetét és következményeit. Ezért van, hogy „Jézus” mint imaforma a legnyugodtabb módja, amelyet az ember a maga egyszerűségében megfogalmaz. Ha azonban figyelmen kívül hagyjuk, hogy Jézus a Krisztus, Isten fia, megszentelt ember, aki természeténél, eredeténél fogva részese Isten misztériumának, akkor a „Jézus” név, a Jézus iránti szeretet kiüresedik. Ebben az esetben Jézus mint puszta ember nem lehet az a „hely”, amely megnyitja az embert a végtelenre, akaratlanul is és felfoghatatlan módon. Ennek ellentéte ugyanakkor Péter „igenje”. Péter „igenje” arra a vonzerőre és arra a szeretetre épül, amelyet Jézus a maga testi valójában sugárzott. Olyan személy volt, akinek jelenléte megdöbbentette Jánost és Andrást.

Szent Bernát ezt mondja róla: „Amit természeténél fogva ismert már öröktől fogva, azt megtanulta az emberi tapasztalat által”.³² Ez a világos szintézise annak, hogy mit is jelent az „Isten emberré lett” mondat. Jézus mindazt, amit természeténél fogva ismert már öröktől fogva, azt megtanulta az emberi tapasztalat által. Ezért aztán Jézus emberi tapasztalatából kell kiindulnunk, hogy elérjünk oda, ahova Ő el akar vezetni bennünket: az Atya iránti engedelmességre, arra, ahogy Ő szemléli és megbecsüli a dolgokat, ahogy értékeli a jót és a szépet, ugyanis, ahogyan a Bölcsek könyve fogalmaz: „Isten szereti mindazt, amit teremtett, mindent jóként alkotott meg, amit teremtett”.³³ Jézus emberi tapasztalatából kiindulva juthatunk el Krisztus követésére az Atya és a Misztérium iránti engedelmisségben.

c) A racionalizmus világának harmadik hatása, amit még egyházi életünkre is gyakorol, egyénilig és közösségileg is így fogalmazható meg: *Egyház a világ nélkül*. Ebből fakad a *klerikalizmus* és a *spiritualizmus*, az Egyháznak mint Krisztus testének kétszeres lecsökkentése.

A keresztények vallásos életét egyoldalúan meghatározza egy államszerű felfogás, amelyet „klerikalizmusnak” nevezhetünk. A keresztény vallásosság ekkor törvényhozói eszközökkel meghatározott normák között folyik (farizeus felfogás), s emiatt folyamatosan ki van téve egy (világi, politikai vagy vallási) hatalomnak, mint egykor a Pax Romana idejében, amely napjainkban más nemzetek nevét veszi magára. De ma éppúgy, mint akkor, minden vallás elfogadott annak fejében, hogy elfogadják, hogy imádniuk kell az uralkodó hatalmat, a császárt.

Ezért érezhetjük magunkénak Charles Péguy iróniáját, aki így írja le, miként éli meg az igazságot, amelyhez alkalmazkodni próbál: „Így azután folyamatosan két plébános között kell elhajóznunk, pontosabban a plébánosok két pártja között: a világi és egyházi plébánosok, vagy másképpen az antiklerikális és a klerikális párt között. A világi papok tagadják, hogy az ideiglenes dolgok között jelen volna az örökkévaló, és igyekeznek a két dolgot különválasztani az evilági dolgok irányából. Eközben az egyházas papok azt tagadják, hogy az örökkévalónak köze volna az evilági dolgokhoz, és ugyancsak a kettő különválasztására törekszenek az örökkévaló irányából. Így aztán egyik társaság sem keresztény, hiszen a kereszténység technikája, a keresztény misztika mechanizmusa és technikája éppen ebben áll, a kettő egybekapcsolásában. Ez a lényege, a két rész összeillesztése egyedi, kölcsönös, szétszedhetetlen módon, minekutána az evilági dolgok és az örökkévalók egyben vannak. Vagyis az evilági dolgok megjelennek az örökkévalóban, és főként, amit leggyakrabban tagadnak és valóban még csodálatosabb: az örökkévaló megjelenik az evilági dolgokban”.³⁴

„Az Egyház világ nélkül!” Ezzel ellentétben, ahogyan Szent Ágoston kijelenti, az Egyház nem más, mint a világ, amely kiengesztelődött az Istennel: *Reconciliatus mundus, Ecclesia*.³⁵ Ahhoz,

³² «*Quod natura sciebat ab aeterno, temporalis didicit experimento*», Bernardo di Chiaravalle, *Tractatus de gradibus humilitatis et superbiae*, cap. III, par. 6.

³³ Vö. Sir 39,39; 1Tim 4,4.

³⁴ Ch. Péguy, *Lui è qui*, Bur, Milano 2009, 92. o.

³⁵ Szent Ágoston, *Sermo* 96, in *Sermones*.

hogy a világ megújuljon, szükséges, hogy Krisztus misztériuma, evilági jelenlétként tevékenyen részt vegyen a világban, annak minden tényezője szerint, amiképpen Krisztus feltámadása is magában hordozta az emberi lét minden vonatkozását. Krisztus feltámadása a teljes ember üdvössége, minden tényezőjét tekintve.

A „spiritualizmus” nem más, mint az étellel párhuzamos, attól elkülönült hit. Ebből a szemzőből a hit többé már nem megvilágosító értelem és tevékeny erőforrás az életünkben. Minden spiritualizmus csak szentimentális megközelítésben képes felfogni Krisztus feltámadását: a jámbor emlékezés helye és nem egy jelenlét felidézése többé. Ha így áll a dolog, akkor Krisztus nem valós testben támadt fel, feltámadása nem jelenvaló, az üdvösség még nem kezdődött el (vagyis nem ismeri fel, hogy a jelen életünk a feltámadt Krisztus által elültetett mag kicsírázása). Az a szentimentális, áhítatos mód, ahogyan megközelítik és lecsökkentik Krisztus feltámadását, a legnyilvánvalóbb és legsúlyosabb jele annak, hogy a spiritualizmus milyen mély hatást gyakorol a népre és az egész Egyházra. Ha a feltámadás nem egy jelenvaló tény, akkor az üdvösség sem lehet jelenvaló, és Krisztus feltámadása csupán egy olyan pont, ami a jövőről szól, arról az ismeretlen jövőről, amely felé a történelem utolsó lépéseivel halad.

Éleslátóan jegyzi meg Péguy: „A materializmusnak is van misztikája, ám ez a misztika egyáltalán nem veszélyes. [...] Képtelen ugyanis arra, hogy bárkit megbántson, mert nagyon hozzávetőleges gondolat. [...] Egészen más jellegű az ellentétes értelmű misztika, amely tagadja az örökkévaló megjelenését az időlegesben, és ez tisztán keresztényellenes gondolat. [...] Ha valaki az eget tagadja, az még nem veszélyes, ez csak egy jövőtlen eretnokség. Ha valaki a földet tagadja meg, az megkísérli az embereket. Elsősorban nem kisléptékű a dolog, és ez a legrosszabb. [...] Így jut el az ember az általánosságban vett idealizmusig, immaterializmusig, az álvallásosságig, a panteizmusig, az álfilozófiáig, amelyek már veszélyesek, mert egyáltalán nem elnagyoltak. [...] Ha valaki az időbe ágyazott dolgokat, az anyagot, a tisztátalanságot, az elnagyoltságot tagadja, akkor a célok célja tagadni a tisztát, a tisztaságot, a magasztosan tisztát”.³⁶

Az üdvözülés fogalma „esztatologikus” lesz, csakis az utolsó napra vonatkozik. Ilyen módon teljesen kiüresítik az emberi élet megváltását úgy, ahogyan azt a hit tanítja, hiszen a hit azt állítja, igyekszik megvalósítani, hogy a jelen pillanatban érvényesüljön a megváltás. Ha a megváltást az utolsó pillanatra halasztjuk, ezzel megtagadjuk a hit ésszerű, vagyis emberhez méltó voltát, elvetjük az ember kézzelfogható kapcsolatát Krisztussal és végül azt is, hogy az Egyháznak, a keresztény embernek jelen kellene lennie a világban. Az egyes keresztény ember már nem valamihez csatlakozva élne meg a hitét, csak felmérések és önkéntes szolgálatai vallanának hitéről, vagyis létrejönne mindennek az egysíkúvá tétele, amiről mindig is beszéltünk.

Ezáltal érvényét vesztené a tény, hogy a kereszténység egy alapvetően új valóság hirdetését jelenti, amely a teljes emberre vonatkozik, a tudatnak egy olyan szintjére is, amely előre nem kikövetkeztethető, megfejtethető vagy előrelátható. Ezen a módon a keresztény ontológiát tönkreteszi az etika, amelyet a valóság tudataként és használataként értelmeznek. Ennek kiindulópontja az emberről alkotott felfogás, a keresztény üzenetet elutasító emberkép (s ez nyilvánvaló napjainknak a keresztény vallásosságot elutasító politikai felfogásaiból). Amiképpen az ember valódi természetét olyasvalami mentheti meg, amely jóval felülmúlja őt (az ember és az emberiség teljességét vallja, de egy mérhetetlenül hatalmasabb alany ereje van meg benne), ugyanígy az erkölcsi felfogást is, amely egy meghatározott ontológia alkalmazását jelenti, azáltal menekülhet meg, ha a keresztény ontológiára támaszkodik. A Krisztus által hozott gondolkodásmód ugyanis teljesen más látásmódot és életmódot kínál a valósággal való kapcsolatát tekintve. Az az etika, amely a na-

³⁶ Vö. Ch. Péguy, Véronique. *Dialogo della storia e dell'anima carnale*, id. mű, 121–123. o.

turalizmusból és a racionalizmusból származik, tönkreteszi azt az etikai felfogást, amely a keresztény gondolkodásra támaszkodó ontológiából születik, és egy új emberség megszületését hirdeti.

Ez a tönkretétel visszavezet minket az államszerű felépítményekhez, s ezek egyik válfajához, a klerikalizmushoz. „Azok, akik el akarnak távolodni a világtól – írja Péguy –, akik úgy rugaszkodnak el a világtól, hogy azt lejjebb lökik, nem fognak a magasba emelkedni. Ha nincsen meg bennük az erő és a kegyelem ahhoz, hogy a természet részei legyenek, azt hiszik, hogy ők a kegyelem részesei. [...] Minthogy nincsen hozzá bátorságuk, hogy részt vegyenek az időben beágyazott dolgokban, azt hiszik, már eljutottak odáig, hogy behatoltak az örökkévalóságba. Minthogy nincsen bátorságuk a világban élni, azzal áztatják magukat, azt hiszik, hogy ők már Istennél vannak. Mivel félnek tőle, hogy csatlakozzanak az emberek valamelyik pártjához, azt gondolják, már Isten pártján állnak. Mivel nem szeretnek senkit, azt hiszik, Istent szeretik”.³⁷

d) A „világ nélküli Egyház”-tól eljutunk az „én nélküli világig”: ez volna a negyedik „hiány”, amelybe belesúríjtjuk itt mondandónkat a mai világ állapotáról. Ahogyan már megjegyeztük, a világ nélküli Egyház „klerikalizmussá” válik: törvényeket szab az élet minden apró részletére, törekszik rá, hogy előre meghatározza az ember helyes magatartását minden körülmény között, átjárja az emberi élet minden területét, mint manapság. A másik lehetőség a „spiritualizmus”, hiszen a „világ nélküli Egyház” azt is jelenti, hogy ha az „Egyház Krisztus teste” és „Krisztus” a napi valóság, az emberi énnel való kapcsolat elvetésével csak elvont Egyház marad és az élet felfogása is elvont lesz. Ám akkor, ha az Egyház híján van a világnak, akkor a világból hiányozni fog az „én” jelenléte, ez pedig az „elidegenedés” jelensége. Ennek a világnak ez lesz a jellemzője vagy inkább következménye (előre látható vagy nem látható módon, akarva vagy akaratlanul) a hatalom illetve a hatalom pillanatnyi birtokosának szándéka szerint: az elidegenedés.

Végeredményben ekkor a világ olyan helyé válik, amelyet a hatalom és annak törvényei határoznak meg. Ezzel szemben a világ az a hely, ahol Krisztus végbeviszi az ember és a történelem megváltását. A racionalista gondolkodás a világot olyan helyre szűkíti le, amelyet a hatalom és annak törvényei határoznak meg, végső soron az ember ki van téve a hatalom kénye-kedvének. Néhány évvel ezelőtt egy vizsgálóbíró előadásában a törvényesség elvét „abszolút rendként” mutatta be, kijelentve, hogy a karácsony értelme sem Krisztus, hanem a törvényesség, az államrend. Ez felidézti Milosz egy gondolatát, amelyen már többször volt alkalmunk elmélkedni: „Sikerült bemesélni az embereknek, / hogy ha élnek, ezt csakis a hatalmasoknak köszönhetik. / Elég tehát, ha csak kávézik és lepkét fog. / Aki szereti a res publicát, annak levágják a kezét”.³⁸

A nyilvánvaló végső következménye mindennek: az ember szabadságának elvesztése. Ha a létet a hatalom és a törvények határozzák meg, annak a következménye, hogy elveszítjük a szabadságunkat. A szabadságot vagy figyelmen kívül hagyják vagy eltörlik, s ezt az eltörlést alkalmasint elméletben nem vallják be, de a gyakorlatban végbeviszik. A szabadság ugyanakkor, akárhogyan közelítjük is meg, az emberi én arca, tehát az emberi személyiség elvesztéséről van szó. Ez az, amit elidegenedésnek nevezünk.

„A hazugságba helyezett világ”: ez volt az, amiért Jézus nem imádkozott, ő ugyanis azért a viláért imádkozott, amely a megváltásra vár.³⁹ Ő nem általában a „viláért” imádkozott,⁴⁰ amelyet egy másik felfogás ural, és a hazugság hatalma alá kerül. „Csak az a kérdés, hogy amikor az Em-

³⁷ Vö. Ch. Péguy, *Lui è qui*, id. mű, 485–486. o.

³⁸ C. Milosz, «Consigli», in Id., *Poesie*, Adelphi, Milano, 2000, 116. o.

³⁹ Vö. Jn 3,16kk.

⁴⁰ Vö. Jn 17,9.

berfia eljön, talál-e hitet a földön?⁴¹ Ez a világ a negatív, elidegenítő hely, ahol az ént letagadják és elidegenítik, ahol az élet, az idő, a hely, a munka, a szeretet, a társadalom értelme nem a Krisztushoz tartozásból fakadnak az Egyházhoz tartozáson keresztül, hanem egy másik kultúrából. Ennek a másik kultúrának a gyökerei egy bizonyos természetfelfogásból erednek és fejlődnek ki egészen a kitűzött célig, és ez a felfogás kizárja (mert „túl nehéz”) vagy vitatja (mert „nem világos”, vagy mert „szabadulni akar tőle” ösztönösen) az emberré lett Istent, s az ő jelenlétét a Földön. Ez a természetfelfogás uralkodik napjainkban a kultúra világában.

Ám ha nem a társadalomhoz és az államhoz, hanem az Egyházhoz és ezáltal és Krisztushoz csatlakozunk, akkor azt is felfogjuk, milyennek kellene lennie a kereszténynek mondott vagy mondható politikának.

e) Ez az emberi én, az elidegenedett én az *Isten nélküli én*. Az Isten nélküli én olyan embert eredményez, amely nem kerülheti el az unalmat és a megcsömörlést. Innen két út vezet csak tovább az életben: vagy úgy érzi az ember, hogy a mindenség kicsiny részecskéje csupán (panteizmus) vagy a kétségbeesés áldozata lesz (felülkerekedik a gonosz és a semmi: ez a nihilizmus).

„Semmi sem áll tőlem távolabb – írja Paul Claudel –, mint a panteista felfogás, amikor az ember úgy érzi, belefut, élvezettel felolvad a világban [a New Age látásmódjához hasonlít ez a megfogalmazás]. Ez a felfogás mindig is idegen volt tőlem, nagyon erősen ragaszkodom a saját személyiségemhez, vagyis úgy érzem, nem azért létezem, hogy elnyeljen egy nagy egész, hanem éppen ellenkezőleg, azt gondolom, hogy uralnom kell a valóságot, meg kell ragadnom az értelmét”.⁴²

3. Az új erkölcsiség

A modern kor eltévelyedésének öt ismérve, amelyet felsoroltunk abból ered, hogy összeomlott a hit eredeti természete. Ez magyarázza, vagyis ennek kellene megvilágítania azt is, hogy mi a mi magatartásunk az életben, egészen odáig, hogy jól meghatározott szempontokat adhatnak az önvizsgálathoz is („Legyetek mindig készen rá, hogy mindenkinek megfeleljetek, aki csak kérdezi, mi az alapja reményeteknek”⁴³).

Láttuk azt, hogy a Krisztusba vetett hit mit kíván meg a körülvevő világ megfigyelése kapcsán, hogy visszataláljunk saját szabadságunkhoz és ismét világosan és következetesen tudjunk viszonyulni saját magunkhoz. A jelen helyzet következményei ugyanis keserűek. Ezért foglaltam így össze ennek öt jellemzőjét: „Isten Krisztus nélkül”; „Egyház Krisztus nélkül”; „Egyház világ nélkül”; „világ én nélkül”; „én Isten nélkül”. Most azt tekintjük át röviden, hogy a Krisztusba vetett hit miképpen képes nem csupán új gondolkodásmódot sugallni, hanem új erkölcsiséget is létrehozni.

„Az igaz a hitből él”,⁴⁴ mondja a Szentírás. Hogyan lesz a hitből, az erkölcsi törvények forrásából új erkölcsiség? Hogyan lesz az Egyházban megélt Krisztushoz tartozásból új erkölcs? A világ szívesen használja az „igazságosság” szót az erkölcsiség meghatározására. Erős a kísértés, hogy az igazságosságot azonosítsuk azokkal az értékekkel, amelyek számunkra megfelelnek. A kereszténység eseményéből következő új erkölcsiség nem más, mint a szeretetben felismerni azt

⁴¹ Vö. Lk 18,8.

⁴² P. Claudel, *Mémoires improvisés*, Gallimard, Paris, 1954, 290. o.

⁴³ 1Pt 3,15.

⁴⁴ Vö. Hab 2,4; Róm 1,17.

a jelenlétet, amely az élet célja, értelmé felé vezet bennünket. Ha csatlakozunk ehhez, lassanként megértjük, hogy ez a jelenlét folyamatos. Az új erkölcsiség tehát annak a felismerése a szeretetben, hogy ez a jelenlét, amely a célunk felé vezet bennünket, folyamatos a történelem során. A teljes, minket megelőző történelem megerősíti ezt a benyomást, amely nyilvánvalóan áll előttünk. Ebből az evidenciából származik, ebből ölt testet Péter „igenje”.

Ebben az értelemben mondhatjuk, hogy a keresztény igazságosság fogalmának a „szeretet” szó adja meg az értelmét. A szeretet határozza meg végső soron az emberi személy értékét, amely megfelel a lét misztériumának. Ha egy feleség úgy bánik a férjével, hogy abban nincsen meg legalábbis implicite ez a perspektíva, akkor nem bánik vele jól. Ha egy gyermek anélkül néz a szüleire, hogy ez benne volna, akkor nincsen rendjén ez a kapcsolat. A szeretet megfelelés a Lét misztériumának: úgy kell a másik személyre néznünk, hogy a kapcsolatunk ennek feleljen meg és a másik embert is olyanként kell szemlélnem, mint a Létezés misztériumának egyik alanyát. Júdáshoz így szólt Jézus: „Barátom, egy csókkal árulsz el engem?”⁴⁵ Ez Isten igazságossága. Ez része a Misztériumnak. A szeretet és az igazságosság egybeesik, a Misztériumban ez a két dolog eggyé válik, noha mindkettőnek a tartalma külön-külön igaz.

Azonban Isten igazságossága nem azonos az emberek igazságosságával (ahogyan Jézus szeretete is eltér az emberektől): Isten igazságossága egy változást visz végbe. Isten igazságossága a szeretetben, amelyről beláttuk, hogy a legteljesebben fejezi ki Isten magatartását az ember iránt és viszont, radikális változást hoz, egészen a szív legmélyéig hatol: „Az ember a külsőt nézi, az Úr azonban a szívet”,⁴⁶ az ő igazságossága nem lesz a látszat foglyává. Ezért Isten igazságossága mindig együtt jár azzal, hogy teljes mértékben megváltoznak az ember szívét alkotó vágyak, a boldogságra és a tökéletességre irányulnak.

Az, ami kiváltotta Péter „igenjét”, Krisztus szeretete volt, amely átalakította az árulás felett érzett lelkiismeretfurdalását pozitív fájdalommá. Az árulás miatti lelkiismeretfurdalást átjárta Krisztus szeretete és ennek áthangolódása pozitív fájdalommá olyan, mint Krisztus szeretetének visszhangja. Péter elfogadja a szeretetét és átülteti a gyakorlatba, talán bele sem gondolva. Péter „igenje” a legmagasztosabb kifejeződése annak a megváltó műnek, amelyet Krisztus végbevisz az emberben: szinte kirobban a Lét pozitív felfogása, felülkerekedik a negatívumokon és a hazugságokon az ember tevékenységében.

Ezért nevezzük „tanúságtételnek” azt a változást, amely megmutatja Krisztus jelenlétét: az én cselekedetéről van szó, amely Isten cselekedete, *opus Dei*, az Istentől megkívánt szabadság szerint. Vonatkozik az ember életére, idejére, helyére, szeretetére, munkájára és a társaságára – nem nyom el semmit az „énben”, hanem az „én” teljességét jelenti, a végső pozitívumnak megfelelően.

A változás a Misztérium, vagyis Isten tervének gyümölcse, cselekedete az időben. Az ember szabadságának szerepe ebben a kérés. Ezek Isten tervének a tényezői. Az ember szabadságának szerepe a kérés, mivel minden Isten hatalmában van. „Isten minden mindenben”: ő teremtette a természetet, részesítette létezésében a teremtményét, aki így, csakúgy mint Krisztus képe, visszfény, tudatossága az Atyának, vagyis az Atyaisten teljes felismerése. A kérés tehát annak a teljes felismerésnek a kifejezése, amellyel Istentől való függését és Isten létét elfogadja az ember.

Komoly kritikát kap a kereszténység, miszerint nem teljesülnek az ígéretei. Az Úr angyala imádságban így válaszolunk az előimádkozó szavaira: „Hogy méltók lehessünk Krisztus ígéreteire”. Az ígéret pedig ez: *Mecum eris in paradiso*. („Velem leszel a Paradicsomban”),⁴⁷ mondja Krisztus a mel-

⁴⁵ Vö. Mt 26,50.

⁴⁶ 1Sám 16,7.

⁴⁷ Lk 23,43.

lette keresztrefeszített gyilkosnak, s előtte azt ígérte, hogy „ideleln az élet százszorosát” kapjuk.⁴⁸ Az ellenkezés ezzel szemben a tudatunk egy másik szegletéből származik, az áldozattól való félelemből. Eliot ezt írja: „Úgy gondolom, hogy a születés ideje az áldozat ideje”.⁴⁹ A születés ideje, az anya és gyermeke számára áldozattal jár. Áldozattal jár az is, hogy az igazsághoz igazítjuk a szeretetet, amelyet egy másik személy iránt érzünk. Az is áldozat, hogy a pénzkeresetnél lemondunk a csalásról és a zsarolásról. Áldozat az is egy vizsgálóbíró részéről, hogy miközben nyomoz és vádat fogalmaz egy ember jövőjét illetően, nem feledkezik meg a személyről. A vizsgálóbíró nem teheti meg, hogy segít összetörni egy nép reménységét. Mauriac megjegyzi: „A kereszt [az áldozat] ellentétben áll az étellel [...], ahogyan azt mi elképzeljük [...]. De nem áll ellentétben az étellel, aszerint, amilyen az valójában”.⁵⁰ Az áldozat az álmodozásnak mond ellent, de nem a tényleges életnek.

Az áldozat: a tényleges birtoklás feltétele. Az elmúló idő nem semmisíti meg, hanem inkább elmélyíti a birtoklás igazságát minden kapcsolatban – már nincsen ellenérzés emiatt. Ha Isten emberré lett és meghalt a kereszten értem, akkor milyen ellenérzésem lehetne?

Az áldozat segít kitisztítani a képet. Mint egy filmben, amikor egy meghatározott ponton éle- sebbé válik a kép. Amíg kitisztul a látvány, visszafojtjuk a lélegzetünket, azután meglátjuk az előb- bi képet, csak sokkal tisztábban. Ez az értelme annak a versnek, amin már többször elmélkedtünk, Ada Negri *Fiatalságom*⁵¹ című művének. Ahogyan érlelődött benne a hit tapasztalata, hetvenéves korában azt tanította, azt mutatta meg nekünk, hogy a Létezés misztériuma megkívánja az embertől az áldozat fogalmának átalakulását, és a mi magatartásunk változását is. A Lét misztéri- uma, amely az áldozat értékében sokkal inkább megnyilvánul, mint bármilyen más helyzetben vagy alapállásban, megerősíti azt a pozitívumot, amely az ember előtt áll. A bennünk újjászülető érzés legszebb kifejezését olvashatjuk a 8. zsoltárban:

Uram, mi Urunk,
milyen csodálatos széles e világon a te neved!
Dicsőséged az egekig magasztalja
a gyermekek és a kicsinyek ajka.
Védőbástyát emeltél elleneid ellen,
hogy elhallgattasd az ellenszegülőt és a lázadót.
Bámulom az eget, kezed művét,
a holdat és a csillagokat, amelyeket te alkottál.
Mi az ember, hogy megemlékezel róla,
az ember fia, hogy gondot viselsz reá?
Majdnem isteni lényé tetteid,
dicsőséggel és fönséggel koronáztad.
Hatalmat adtál neki kezed műve fölött,
mindent lába alá vetettél:
minden juhót és barmot, a mezők vadjait,
az ég madarait s a tenger halait,
mindent, ami a tengerek ösvényén kering.⁵²

⁴⁸ Vö. Mt 19,29; Mk 10,30.

⁴⁹ T. S. Eliot, “Riunione di famiglia”, in Id., *Opere 1939-1962*, vol. II, Bompiani, Milano, 1993, 145. o.

⁵⁰ F. Mauriac, *Santa Margherita da Cortona*, Arnoldo Mondadori, Milano, 1952, 84. o. (Magyarul: F. Mauriac, Cortonai Margit, Agape, Újvidék, 1991)

⁵¹ A. Negri, *Mia giovinezza. Poesie* [Fiatalságom. Versek]. BUR, Milano 2010, 78.o.

⁵² Zsolt 8,2–9.

Az ember a semmivel egyenlő, ha összeméri saját öntudatát a Létezés misztériumával. Semmi, mégis Isten teremtette, és az ember átérzi, hogy nagy célért él, ezért teremtette őt Isten („dicsőséggel és fönséggel koronáztad, hatalmat adtál neki kezed műve fölött”). Annak bizonyítéka, jele, hogy Isten dicsőséggel és fönséggel koronázta az embert, noha ezt ontológiai értelemben semmivel sem érdemelte ki, nem más, mint az, hogy Te, Isten „hatalmat adtál neki kezed műve felett”, az egész teremtés felett: a tudományt, a tudomány minden szintjét és az ebből fakadó hatalmat: „Ó, Istenünk, milyen csodálatos széles e világon a te neved”.

Lehetetlen élni e pozitív hozzáállás, a nyughatatlan, fáradhatatlan, fékezhetetlen kreativitás nélkül, amely minden pillanatban, minden nehézséggel szemben rácsodálkozik a saját eredetére, forrására a jelenvaló Krisztus valóságában, aki az Egyházban van jelen. Krisztusból, a kifogyhatatlan irgalmasságból, az ember útjának reménységéből kiindulva kérjük, hogy minden nap ébredjünk rá a hálára, amellyel Krisztusnak és anyánknak, az Egyháznak tartozunk, és azt, hogy képesek legyünk teljesen Istenre hagyatkozni úgy, ahogyan a kompletóriumban imádkozzuk: *In pace in idipsum obdormiam et requiescam*.⁵³ benne, a Misztériumban, Istenben, Krisztusban, teljes ráhagyatkozással. Ez az ember utolsó sóhaja: az ő békéjében hajtom nyugovóra fejemet, őbenne alszom el. Paradox módon az álomban találja meg az ember létének képét, tudatosságát, a történelmen uralkodó Krisztus emberi dicsőségét. Cselekedeteinkben is képesnek kell lennünk rá, hogy ráhagyatkozzunk a Misztériumra, Krisztusra, az emberré lett Misztériumra – ezért hallgatjuk megdöbbenően Szent Péter „igenjét” („Igen, én szeretlek”)⁵⁴, amint megformálódik a lelkünkben. Ez a magatartás az a csodálatos újdonság, amelyet a kereszténynek követnie kell, bárhová is megy, hogy Krisztus megdicsőüljön a történelemben. Minél inkább megmutatkozik ez a változás, annál nagyobb lesz Krisztus dicsősége, és annál inkább fogják Krisztus dicsőségét látni, akarni, tudatosan szeretni, minden felett. Ahogyan egy barátom fogalmazott: Krisztus dicsősége válhat egy fiatal vagy egy felnőtt ember élete szenvedélyévé.

⁵³ Vö. Zsolt 4,9.

⁵⁴ Vö. Jn 21,17.

Fórum

Stefano Alberto (don Pino): Az egyes szálláshelyeken tartott beszélgetések kiemelték egy nagyon fontos ténytet: a két elhangzott előadás azonnali és mély hatással volt mindannyiunk életére. Ennek jele a rengeteg kérdés, ami érkezett, amihez még hozzáteszem, hogy a kérdések minősége is kiemelkedő, az előadások lényegi pontjaira térnek vissza. Kiválasztottunk közülük néhányat, egészen pontosan négyet, amelyeket szeretnénk neked feltenni.

Luigi Giussani: Nagyon jó.

Giancarlo Cesana: Úgy tűnik azokból, amiket elmondtál, don Giussani, hogy már nem a „cselekvés” és a formális csatlakozás ideje van elsősorban. Mit jelent, hogy ennyire hangsúlyozod a változást, a megismerés változását?

Giussani: Ezt akkor lehet megérteni, ha arra gondolunk, hogy a változás az ember énjét, személyét érinti, a maga teljességében, kapcsolataival, viszonyulásaival a mindenséghez, az éghez, a földhöz, jó és rossz időhöz, barátokhoz és ellenségekhez, a feleségeddel való béke és vita idején egyaránt. A változás a felelős énben jön létre, különféle mértékben, de mindenképpen felelős énben. Nos, ez a változás, éppen azért, mert az ént érinti, a megismerésnél kezdődik. Az én ugyanis, ahhoz, hogy cselekedjen vagy mást cselekvésre bírjon, racionális okokból indul ki, még akkor is, ha ezek a racionális okok és elvek többnyire csak rejtetten, implicit módon vannak jelen, és kevésbé explicitek, kevésbé jutnak kifejezésre, tudatosulnak. Ezért mondja Jézus arra, aki őt megölni készül, aki keresztre feszítette: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit tesznek.”⁵⁵

A változást úgy is fel lehet fogni, mint az élet egyik körülményét: sőt, leginkább úgy tekintünk az énkre, az életünk változására, mintha az életünk körülményeinek változása volna. Igaz ugyan, hogy a változáshoz mindig köze van a körülményeknek, ám az igazi változás abban áll, ahogyan mi ezekhez a körülményekhez viszonyulunk, ahogyan viselkedünk ezek között. Éppen ezért, minthogy ez a változás pontosan az énkre vonatkozik, nem kezdődhet másban, mint a megismerésben. Az én megváltozása abban a másfajta tudatosságban érhető tetten, amelyet az én megél, amely megvalósul benne. Tegnap reggel például a látszatról beszéltünk. A látszattal szemben az ember különböző magatartásokat tanúsíthat. Gondolhatja ezt: „Ennek a dolognak az a lényege, ami látszik” (ez a legtöbb ember tévedése), de ezt is mondhatja: „Ennek a lényege nem egyszerűen csak az, amit látunk belőle”. Ebben megmutatkozik egy olyan változás, amely a dolgok felfogásában érvényesül, abban, ahogy gondolkodunk a dolgokról.

Így Jézus (ahogy egy milánói prépost kifejtette ezt nekünk negyven éve a szemináriumban), amikor kimondja ezt a mondatot: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit tesznek.”, a védelmükre kelt a tudatlanságuk vékony menedékéből kiindulva, noha éppen az életére törtek. Ez volt az, amiért az Úr, az Atya, az ő cselekedetükből az Egyház misztériumának kezdetét alkotta meg.

Megismerés nélkül nincsen tapasztalat, hiányzik a létezés emberi szintje (hiszen a tapasztalat az, amely a létezés emberi szintjének felel meg leginkább és leghatározottabb módon) – és így nem mehet végbe az ember változása sem. A körülményeket meg lehet változtatni mindenki számára, Isten mindenkit fel tud használni – ám a felelős személy énjének változásához Isten nem teheti

⁵⁵ Lk 23,34.

meg, hogy ne építsen a tapasztalatra, valamilyen új formában. Ezért van, hogy a mi mozgalmunk pedagógiai módszere, amely a lehető legjobban szeretné követni azt, ahogyan Jézus az Egyházat megalkotta, abban áll, hogy bevezet bennünket egy tapasztalatba. Ha nem veszünk részt ebben a tapasztalatban, lehetetlen lesz a valódi változás.

Don Pino: Azt gondolom, érdekes és fontos, hogy megálljunk még ennél a kérdésnél, ami a megismerésben a változás kezdetét jelenti. Van egy olyan kérdés, amely többek részéről felmerült. Tegnap úgy fogalmaztál egy helyen, hogy a modern gondolkodás, a modern racionalizmus egyik legmegdöbbentőbb következménye, hogy összekeveredik a vallásos érzék és a hit. Segítenél nekünk ezt jobban megérteni?

Giussani: Ha az embert nem ösztökélik arra, hogy ismerje meg önmagát, ha nem nevelik rá, nem bátorítják rá, hogy ismerje meg önmagát, akkor csak az ösztönös inputok fogják uralni és ezekre fog reagálni valahogy. Ez a reakció így azonban az állati létből jön. A racionalizmus úgy véli, hogy az értelmünk az igazság székhelye, vagyis az az igaz, amit értelmünk elfogad (ahol ez az elfogadás sokkal inkább az, amit előbb mondtunk, és nem jelent feltétlenül értelmi ítéletet is). Ezáltal az ember azt idealizálja, amit saját maga érez. Végül azt idealizáljuk, amit átérzünk, sőt, azonosítjuk az igazat azzal, amit érzünk. A vallásos érzéket így azonosítjuk egy érzéssel, amely érzés lehet bizonytalan vagy határozott, de akkor is csak érzés, nem áll mögötte értelmi megfontolás. Vagyis nem olyan valóság, amit a megismerés révén értünk el, miután magunk mögött tudtuk az első, ösztönös lépéseket.

A vallásos érzék ezzel szemben nem egy puszta érzés, nem is érzések egyvelege. Köze van az értelmünkhöz. A vallásos érzék eredetileg értelmünk megszületésénél is jelen van, vagyis akkor, amikor az ember tudatos élete megkezdődik: azonosíthatjuk az ember természetével. A vallásos érzék nem csupán egy érzés és az értelem nem egy ezen kívül álló cselekmény.

A hit ugyanakkor egy jelenlétnek a felismerése. Mi most már megszokás szerint ki tudjuk mondani: a hit egy jelenlét felismerése, egy egészen rendkívüli jelenlété. Ez nem egy érzés: még ha köze is van az érzéseinkhez, nem lehet érzésként meghatározni. A jelenlétnek köze van a szemünkhez, a kiváltott érzelmekhez: a szemünk, a szívünk jelzi, mit élünk át. Ugyanakkor a jelenlét jelentőségének a felmérése, aminek révén megértjük, hogy további életünkre is kihat a felismerés, vagyis a jelenlét elfogadása az emberi tudat eredeti állapotához kötődik, mint amikor egy természeti jelenséget megpillantva felkiált egy gyermek: „Milyen szép!”. Amikor kimondja: „Milyen szép!”, nem az érzéseit fejezi ki, hanem azt, hogy miképpen fogja fel a látványt, és ez racionális, ez egy élet, egy értelem szerinti út kezdete.

Cesana: A beérkezett kérdések, ahogyan már utalt rá don Pino is az elején, többé kevésbé minden pontra kitérnek. Ugyanakkor egészen biztos, hogy a legtöbben az áldozat témájára voltak kíváncsiak. Ez is mutatja, hogy bármit mondunk is, az etika problémája mindnyájunkat foglalkoztatja. Kiválasztottunk egy olyan megfogalmazást, amit most Pino fog felolvasni. Úgy tűnt a számunkra, ez foglalja össze legjobban a problémát.

Don Pino: A szombat esti elmélkedés utolsó pontja arra figyelmeztetett bennünket, hogy ragaszkodjunk a mozgalmunkhoz. Mit jelent a mindennapos ragaszkodás? Olyan ez, mint a meg nem tartott ígéretektől való félelem. Hogyan lehet ezen túllépnünk? Ebben az összefüggésben mit jelent, hogy az áldozat a feltétele annak, hogy túl tudjunk ezen lépni?

Giussani: Ez a szó a legérdekesebb és ez határozza meg leginkább a lelkiállapotunkat és azt is, hogy miként látjuk, hogyan határozzuk meg a mozgalmunkat. Az áldozat nem más, mint amikor az életünket bekapcsoljuk egy társaság valóságába (amely lehet a természetes család, de lehet emberi közösség is). A család és az emberi közösség is az élet elkerülhetetlen feltételeként jelenítenek meg valami mást. Ezért fogalmaztunk úgy: „Nincsen annál nagyobb áldozat, mint hogy életünket adjuk valaki Más művéért”.

„Ha az életünket odaadjuk valaki Más művéért”, az egy óriási áldozat, sőt, ez a legnagyobb áldozat. De ki kell mondanunk még valamit ezzel a mondattal kapcsolatban: ha lényeges dolog odaadni az életünket valaki Más művéért, akkor az áldozat a szeretet műve. Hiszen a szeretet nem más, mint odaadni az életünket valaki Más művéért. Az áldozat tehát a szeretet műve, mivel kifejezésre juttatja a létezés pozitívumát, részint a legfőbb Létező kijelentésével, részint azért, hogy a saját életünket a teljes univerzum tükrének tekintjük. Ahhoz, hogy az életünket az univerzum egésze tükrének lássuk, olyan pontnak, amelyben összetalálkozik az univerzum minden inputja az emberi tudat számára – ez a szeretet műve, egy Másik létező kijelentése.

A tér és az idő jelentik a létezés ezen jellegzetességének analógiáját. A tér és az idő ugyanis magukba sűrítnek minden nehézséget mint a létezés pozitív felfogásának kijelentését. Az áldozat nem maga a nehézség, hanem a kiindulópont, ahonnan minden cselekményünket végbevihetjük a dolgokkal és az emberekkel fennálló kapcsolatunkban. Még egyszer mondom: az áldozat nem maga a nehézség, hanem az a kiindulópont, ahonnan szembeszállhatunk minden nehézséggel – vagyis a lét pozitívumának kijelentése. Ahhoz, hogy áldozatot hozzunk látnunk kell, előre kell látnunk valami pozitívát. Az áldozathozatal kedvéért vállalt áldozat: tagadás, csonkítás, ez így nem fogható fel. Hogyha az esetek nagy részében mi így éljük meg az áldozatot, az abból fakad, hogy nem vagyunk eléggé tudatosak...

Cesana: ... és így azután nem is hozunk áldozatot!

Giussani: De aki egy kapcsolatban nem hoz áldozatot, annak nincsen a kezében a kapcsolat, az a kapcsolat nem is jött létre!

Ha csatlakozunk egy mozgalomhoz, az vajon hogyan segítheti a tudatosságunk fejlődését, hogy támaszthatja fel lelkiismeretünket, hogy ne úgy tekintsünk az áldozatra, mint az élet negatív jelenségére? Ha egy mozgalomhoz, egy olyan társadalmi valósághoz tartozunk, amelynek köze van az életünkhöz, azzal az igénnyel lép fel, hogy döntéseket sugall az életünk számára, akkor ez nevel bennünket, vagyis fejleszti tudatosságunkat, segít megérteni a valóságot, illetve annak mozgatórugóit és kihívásait és pozitív célt tűz elénk, a létezés pozitivitását. Ha egy bizonyos karizmát követünk, az lehetővé teszi a számunkra, hogy megragadjuk ezt a pozitivitást. Ha a karizma a megvalósult, valóssá tett vallásos érzéken, a Krisztussal való találkozásra alapul, ez nyilvánvalóan elérhetőbbé teszi ezt a pozitivitást, ami mindenre vonatkozik, mindenre, még a halálra is. Igen, még a halálra is: az egyetlen lehetőség, hogy a halál a dolgok végső értelemben vett pozitivitásának a része legyen, a Lét misztériumából fakadhat. Szent Pál beszél erről több helyen teljes nyíltsággal, felsorolásszerűen, milyen nehézségek és igazságtalanságok fordulhatnak velünk elő: „Akár élünk, akár halunk, Krisztuséi vagyunk”.⁵⁶

Mindenesetre az az objektív tényező, amelyet a Misztérium belehelyezett a dolgok dinamikájába, az a mód, ahogy a Misztérium közli velünk a világ dolgainak dinamikáját, nem más, mint az áldozat. A megélt áldozat biztosítja (ahogyan ezt világosan átlátja az emberi értelem) az élet, a létezés, a lét pozitivitását.

⁵⁶ Róm 14,8.

„Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, soha nem mentek be a mennyek országába”:⁵⁷ nem fogtok semmit sem megismerni és birtokolni. Ha követjük a karizmát, azzal aktuálissá tesszük az evangéliumnak ezt a felszólítását. Ugyanis a mód, ahogyan a Misztérium közli velünk a dolgok dinamikáját, csakis gyermeki szemmel fogható fel. A gyermeki pillantás az *a priori* pozitív hozzáállás: még nem fejlődött ki, nem tudatos, de pozitívan viszonyul a dolgokhoz (bár ebből a pozitivitásból származhat rá nézve akár sebesülés is).

Ezért tehát az áldozat: engedelmeskedni, abban az értelemben, hogy el kell fogadnom, miszerint nem én alkotom a valóságot, minden, amit ajándékba kapok (a Misztériumtól és az édesanyámtól) feltétele annak, hogy még szélesebb, mélyebb tudatosságra juthassak el mindavval kapcsolatban, amit teszünk. Ezért jelenthetjük ki, hogy az áldozat az engedelmesség, és ebből az „előzetes felfogásból”, „előítéletből” jutunk el ahhoz, ami „adott”, ami egy Másik létező műve.

„*In simplicitate cordis mei, laetus obtuli universa*”:⁵⁸ szívem egyszerűségében boldogan ajánlottam fel neked mindent. „Felajánlottam”, abban az értelemben, ahogyan mi használjuk ezt a szót, vagyis tudva, hogy nincsen nagyobb áldozat, mint az életünket adni egy Másik művéért.

A létezés, minden létező dolog pozitív voltának a felismerése, mint első jel, vagy egyfajta tudatosság kezdete, amellyel a dolgok felé fordulunk, pontosan azt jelenti, hogy megértettük, mit nevezünk „engedelmességnek”. Lassanként, felnövekedve értjük meg, mi a valódi engedelmesség. Ezért hát amikor Jézus így fogalmaz: „ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek”, nem azt jelenti, hogy „ha nem lesztek tudatlanok és képtelenek a dolgok megértésére”, hanem ezt: „ha nem lesztek olyanok, mint amilyenek meg vagytok alkotva”, ha nem úgy tekintetek a dolgokra, az életre aszerint, ahogyan meg vagytok alkotva Valaki Más által. Így az is, hogy édesanyád neked adta az életet és ennek az életnek a fájdalmát is, az elsősorban nem haragra gerjeszt édesanyáddal szemben. Valóban érdekes ez a megjegyzés a gyerekekkel kapcsolatban, mert ahogyan ők ellenállnak a fájdalomnak, nem von le semmit abból, ahogyan a dolgokra tekintenek, tágra nyílt szemekkel, teljes nyíltsággal, és amikor a fájdalom eléri őket, nem hagynak fel szükségszerűen ezzel az alapvető egyszerűséggel. Amikor felnőnek, akkor majd panaszkodnak, de amikor még kicsit, akkor úgy panaszkodnak...

Don Pino: ...hogyan nem panaszkodnak.

Giussani: Nem, panaszkodnak ők, de...

Cesana: ... nem esnek kétségbe.

Giussani: Nem esnek kétségbe.

Don Pino: Van itt még egy utolsó kérdés: azt szeretnénk, ha beszélnél nekünk Krisztus dicsőségéről: hogyan érhetjük el, hogy valóban ez váljon életünk szenvedélyévé?

Giussani: Az értelem valódi természete abban áll, hogy megragadja a dolgok létezését, vagy jobban mondva abban fejeződik ki, abban válik valóra az értelem, hogy meglátja, megragadja a dolgokban a létezőt. Az az értelmünk első számú érve: a lét végső pozitivitása az egyetlen olyan lehetséges megha-

⁵⁷ Mt 18,3.

⁵⁸ «*Domine Deus, in simplicitate cordis mei laetus obtuli universa. Et populum Tuum vidi, cum ingenti gaudio Tibi offerre donaria. Domine Deus, custodi hanc voluntatem cordis eorum*» (Antifona all'Offertorio dell'antica liturgia della festa del SS. Cuore di Gesù, in *Messale Ambrosiano. Dalla Pasqua all'Avvento*, Milano, 1942, 225. o.).

tározás, amely értelmet ad az ember létének. Az értelmünk arra való, hogy megragadja a dolgokat létezésükben. Krisztus pedig a teremtés legmagasztosabb momentum, „*omnia in ipso constant*”, „benne áll fenn minden”⁵⁹, bármilyen látszat mögött van is elrejtve ez a „minden”.

A kereszténység történelme erről tanúskodik már a kezdetektől, nem csupán gyermekként, hanem felnőttként is. Pál, Péter és az apostolok mind nem gyermeki alakok, mégis újra gyermekké váltak, amikor megpillantották Jézust, mármint etikai értelemben lettek újra gyermekek. Ezt mutatja a magatartásuk, amit a dolgokkal szemben tanúsítottak. Ebben az összefüggésben tudjuk értelmezni azt az igazságot, amit a tanításban kaptunk, s amely a keresztény misztérium csúcspontját jelenti az ember létezése szempontjából: „benne áll fenn minden”. Ez a kijelentés átjárja életünket ugyanúgy, ahogyan belép életünkbe a dolgok létezésének „mikéntje”. Ez a kiindulópont a letagadhatatlan objektivitás, ahogyan *A vallásos érzékben* olvassuk.

„Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek”. Ha Pál, Péter, Jakab, vagy János, hogy most azokról szóljunk, akik az első feljegyzéseket készítették a kereszténység tényével kapcsolatban, nem lettek volna ennek a megújult szellemi gyermekiségnek részesei, amely a Krisztussal való találkozásból fakadt, ha nem lettek volna ilyenek, nem tudtak volna semmi újat mondani. Még a nagy formátumú személyekben is a dolgokhoz való viszonyulás teljes újdonsága a következetesség benyomását teszi ránk, ami letagadhatatlan – azután később ez bonyolultabbá válik egy előítélet miatt.

Krisztus, mint az értelem szerinti ember, a Misztérium terve szerint az a mindent átfogó momentum, amelyben összetartozik a világmindenség történelme, ideje és tere, az emberiség története is. Krisztus az a Jel, aki tökéletesen, valóságosan egybeesik a Misztériummal. Ha elutasítjuk Krisztust, az egyet jelent azzal, hogy elbukunk, az előítéletek rabjaivá válunk a dolgok használatában.

Ha kijelentjük Krisztust, akkor azt a tényszerű szépséget jelentjük ki, amelynek révén szenvedélyesen szeretjük az életet, és ami miatt minden átláthatóvá válik a szemünk számára. Nem véletlen, hogy az arcunkra kiülő öröm a legfőbb érv, amikor a keresztények tanúságot tesznek a világban mindenki előtt. A szívünkben lévő öröm, ahogyan érettebbek leszünk az időben, megerősítés a magunk számára azzal kapcsolatban, amiről beszélünk és amiben hiszünk. Ám ez az öröm csak egy tényszerű szépség hatására kerül előtérbe, olyasvalaminek a hatására, ami valóban szép és jó. Nincsen öröm olyan dolog kapcsán, ami nem szép és nem jó. Olyankor csak elégedettségről beszélhetünk, nem örömről.

Krisztus az a Jel, amellyel a Misztérium egybeesik, a valóságban és a történelemben, a világmindenségben és a népek történetében. Ezért, ha kijelentjük Krisztust, akkor a tényszerű szépséget jelentjük ki, amelyből az élet iránti szenvedélyes szeretet megszülethet, és minden átláthatóvá válik a tekintetünk számára. Ameddig ugyanis egy dolog, egy valóság nem jut el az átláthatóságig, egy bizonyos érthetőségig, addig úgy birtokoljuk csak, hogy nem igazán a miénk, az értéke is kétséges addig.

Ha Krisztust hirdetjük, akkor odaállunk az első ponthoz, ahonnan már a Misztérium következik, a mindent alkotó Misztérium, ahonnan már tapasztalat mindaz, amit Isten tesz. Krisztus ez az első pont, az első lépés, az első jelenlét. A Krisztussal való kapcsolat teszi átláthatóvá a mi szemünk számára az egész életet. Ennek igazolása abban érhető tetten, hogy ezáltal minden, ami csak létezik boldog keresővé és cselekvővé tesz bennünket: „Nyilvánvalóvá teszem nevem erejét abban az örömben, amely arcukon látszik”.⁶⁰ Az öröm tapasztalata, amit átélhetünk, olyan abszolút pozitívum, amely cselekvővé válik bennük a többi emberhez fűződő kapcsolatainkban.

⁵⁹ Kol 1,17.

⁶⁰ «*Populus Sion, ecce Dominus veniet ad salvandas gentes: et auditam faciet Dominus gloriam laudis suae in laetitia cordis vestri*» (Confrattorio della IV Domenica d'Avvento ambrosiano, *Messale Ambrosiano, Dalla Pasqua all'Avvento*, Milano, 1942, 78. o.; Vö. Iz 3,30).

„CSAK A RÁDÖBBENÉS KÉPES A MEGISMERÉSRE”

„A fogalmakból bálványok születnek, csak a rácsodálkozás képes a megismerésre”.⁶¹ A kereszténység első évszázadai egyik nagy szentjének, Nüsszai Szent Gergelynek ez a mondata kifejezi azt, ahogyan mi fogjuk fel Krisztus megismerését és felismerését, ahogyan a szövegeinkben és a saját nyelvezetünkben is megtalálható. Hogyan határozhatjuk meg azt az okot, amely arra vezet, hogy igent mondjunk Krisztusra? Az ok, amely meggyőz bennünket, hogy igent mondjunk valamire, ami belép az életünkbe, túllépve minden előítéletünkön: a szépség és a jóság, amit talán nem tudunk körülírni, de érezzük róla, hogy értelmünk középpontjává válik, amikor „súlyos” döntést hozunk ezzel kapcsolatban, a hit döntését, hiszen a hit abból születik, hogy értelmünk felismer valamit.

„A fogalmakból bálványok születnek, csak a rácsodálkozás képes a megismerésre”. A gyermekek egyszerűsége annak az igazsága, ahogyan csatlakozunk a hithez, és ahogyan a hitünk csatlakozik ahhoz, amit az Egyház állít, amit a keresztény hagyomány élénk állít, amit az Egyház, a mozgalom mond nekünk. Az egyszerűség a gyermek alapállása, aki úgy tekint a dolgokra, hogy nem védekezik a „de”, „ha”, „viszont” szavakkal, megérinti őket és bánik velük közvetlenül. Ezért mondja Jézus: „Ha nem lesztek olyanok, mint a gyermekek, ha nem lesztek ilyenek felnőttként is, nem mentek be a mennyek országába, nem fogtok semmit sem megérteni és megérezni”.⁶² Ezért jelentjük ki mi is, hogy „a fogalmakból bálványok születnek, csak a rácsodálkozás képes megismerésre”.

Miből ismerhetjük fel, hogy a Krisztushoz való csatlakozásra a mozgalom és Isten Egyháza, a Katolikus Egyház indít bennünket és nem mások? „Csak a rácsodálkozás”: a rácsodálkozás, ahogyan ez Jánossal és Andrással is történt. Ez a szó megmagyaráz mindent, amit mi állítunk a hit megszületésével kapcsolatban. A hit gesztusát egy Jelenlét indította el, bontotta ki Jánosban és Andrásban, akik azután „bánni tudtak” vele (mennyre fontos számunkra az evangéliumnak ez a részlete!). Ez a jelenlét olyan szuggesztív és megdöbbentő volt, hogy nem lehetett nem rácsodálkozni: „De hogyan lehet ilyen?”. És ugyanezt kell tudnia kimondani mindazoknak, akik mellettünk élnek, a példánk, a tanúságtételünk láttán („Hogyan lehetnek ennyire boldogok?” „Te mitől vagy ennyire derűs?”).

A hitünk egy tény kijelentése, Krisztus tényének objektivitásáé, s ebből egy esztétikai alapállás születik, vagyis olyan szuggesztív jelenlét, amely megmutatja, hogy az értelmünk valóban megfelelően érzékeli a dolgokat. A céljának megfelelő értelemből az ember kapcsolataiban megszületik a szépség. Hiszen a jóság, vagy jobban mondva az etika, az esztétikai alapállásból származik. Krisztus alakjának szuggesztivitása, amely megragadott engem még gyermekként, amikor beléptem a szemináriumba, s aztán mindenre kiterjedt, komolyabbá lett bennem, rávette a „kemény fejemet”, a tétovázásomat, hogy mindig a jót keressem, egészen odáig, hogy Isten előtt tudatosan azt tegyem vagy igyekezzem azt tenni.

Ha nem tartjuk meg, nem törekszünk követni ezt a szabályt, akkor a csatlakozásunk a jósághoz, az erkölcshez, ahhoz, amit az Egyház erkölcsnek nevez, nem lesz meggyőző, mert nem felel meg az ember természetének.

„A fogalmakból bálványok születnek, csak a rácsodálkozás képes a megismerésre”: megismer valamit és akkor felfogja. A gondolkodásunk nem igazságos, ha nem ébred tudatára annak az elő-

⁶¹ Vö. Gregorio di Nissa, *La vita di Mosè*, PG 44, 337B; Uő., „*Homilia XII*”, in *Cantica Cantorum*, PG 44, 1028D.

⁶² Vö. Mt 18,3.

ítéletnek, amelyből kiindul. Ha nem leszünk gyermekek, ahogyan az Evangélium mondja, előítéletekből indulunk ki. Akkor nem tudunk csatlakozni egy olyan dologhoz, ami áldozatot kíván tőlünk, ha csak egy előítélet áll mögötte, csakis a benne rejlő vonzerő miatt lehetséges ez. Ahogyan János és András is ezt mondhatta: „Micsoda vonzereje van ennek az embernek!” Ezért merült fel bennük a kérdés: „Mit jelent az, amit Ő önmagáról állít? Mit állít Istenről?”

Ezért fel kell fedeznünk a neveltetésünkben, a felfogásunkban, felszínre kell hoznunk és ki kell jelentenünk ennek a javaslatnak a szuggesztivitását. Csak egy szuggesztív javaslatot vehetünk komolyan. Különbön csak azt fogadjuk el belőle, amit mi akarunk, vagyis valójában lebontjuk a javaslatot. Így jön létre a hit leszűkítése vallásos érzékre.

Nincsen olyan jelenkori filozófus vagy művész, aki ki tudná mondani, vagy el tudná gondolni azt, amit Nüsszai Szent Gergely állított. Manapság többnyire csak arról esik szó, hogy valamihez jobban vonzódunk, döntéseket hozunk, és a kritérium egyedül a mi érzésvilágunk – és ezzel valójában eltávolítjuk saját magunkat a lényegtől az életben és a világban.

Ezért állította Jézus példaképpül a legkisebb gyermekek a nagyobbak elé, mert elsősorban szabadnak és igaznak, őszintének kell lennünk. Ellenkező esetben mindennel szemben ellenkezés ébred bennünk, s mindez az előítéleteinkből fakad, amelyek támadhatatlanok és meggátolják, hogy igyekezzünk megfeleltetni egymásnak egy valódi igazságot az értelmünkkel. Egyedül a rácsodálkozás képes „meggyőzni” az embert, olyan felismerésre jutni, amely eljut a meggyőződésig. Az előítélet a valódi esztétika, az élet valódi jó ízének a kiiktatása.

KRISZTUS MINDEN MINDENKIBEN (1999)*

A Don Giussani ökümenéről és a fiatalok neveléséről szóló első írásait egybegyűjtő új kötetet (Porta la speranza. Primi scritti) a Milánói Katolikus Egyetemen mutatta be az egyetem rektora, Adriano Bausola, Nikolaus Lobkowitz és Carlo Caffarra püspök úr. Világszerte egyre több esemény foglalkozik vele, hogy megvitassa és megismertesse don Giussani gondolatait az emberi és keresztény élettapasztalat megértéséről, elképzeléseit és módszerét a modern és kortárs kultúrával kapcsolatban. Buenos Airesben A vallásos érzék spanyol kiadását José Mario Bergoglio mutatja be, aki nemrég lett az argentin főváros érseke. Washingtonban, a Georgetown Egyetemen David Schindler szervezett konferenciát a kollégáival Luigi Giussani gondolkodásáról. Stanley Hauerwas a bevezető előadásában kijelentette, hogy szeretné, ha ő írta volna A nevelés kockázatát.

Amikor megjelent a Fides et ratio enciklika, don Giussani a La Repubblica napilap hasábjain írt róla kommentárt, felidézve az első éveket, amikor a Berchet Gimnáziumban tanított, s amikor „meg kellett magyarázni a diákoknak, mi a ráció, az értelem, mert értelem nélkül nem létezik hit”.¹

Néhány hónappal korábban fogalmazódott meg az igény, hogy egységes formában adják közre a megelőző húsz évben megjelent írásait, a reflexiókat, elmélkedéseket, felszólalásokat egy új kötetben, amely egyben a megtett út és az előttünk álló út áttekintése is lehet. A keresztény tapasztalat útján (Tracce d'esperienza cristiana) volt a címe annak a kis könyvnek, amelyet don Giussani a diákjaival együtt még 1960-ban írt, s amelyben elemezte az élettapasztalatát és leírta a keresztény jelenlét módszerére vonatkozó észrevételeit, különös tekintettel az iskolai környezetre. Az új projekt címe Új nyomok (Nuove tracce) lett, hogy jelezze a bejárt utat, s megmutassa, hogy a kezdeti lépésektől hogyan jutott el az érett kor gyümölcséig. Don Giussani egy kollektív írásban gondolkodott, és az új könyv Nyomokat hagyni a világtörténelemben (Generare tracce nella storia del mondo) társszerzőinek felkérte don Stefano Albertót és Javier Pradest. Ez jelezte a közös felelősséget és ugyanakkor a közösségi munkamódszert, amelyet a mozgalom megélt és továbbadott.

A lelkigyakorlatot utoljára tartotta ebben az évben don Giussani, ismét az előre felvett videókonferencia kipróbált módszerével. A későbbi években az elmélkedéseket már mások tartották, továbbíve a gondolatmenetet, érzékenységet és a dolgokról alkotott ítéletet a megkezdett úton.

Don Giussani a következőket írta utolsó levelében, amelyet 2004. januárjában írt II. János Pál pápának: „Nem csupán nem akartam semminek az »alapítója« lenni, hanem úgy gondolom, hogy a mozgalom lelke, amit saját szememmel láttam megszületni az a sürgető szükség, hogy visszatérjünk a kereszténység eredeti gondolataihoz, a kereszténység tényének, eredeti alkotóelemeinek szenvedélyes szeretetéhez, és kész. És talán éppen ez adott lehetőséget olyan előre nem tervezett találkozásainkra, amelyek a zsidó, a muzulmán, a buddhista, a protestáns és az ortodox világ személyiségeivel jöttek létre, az Egyesült Államoktól Oroszorszáig, egy hatalmas ölelésben, amely értéket adott min-

* A Comunione e Liberazione Fraternitásának lelkigyakorlata, 1999. április 23–25., Rimini.

¹ L. Giussani, *La ragione contro il potere*, «la Repubblica», 1998. október 24., 13. o.

dennek, ami igaz, ami szép, ami jó és helyes azokban az emberekben, akik megélik a csatlakozást valamihez”.²

Az itt következő gondolatok mélysége megmutatja a szenvedélyes ragaszkodását a kereszténység eredeti és alapvető tényezőihez, amelyekből megszületik az én és a másik ember iránti szeretet.

Don Giussani könyvei, amelyeket immár számos nyelvre lefordítottak, sok különböző származású és alapállású ember számára tették lehetővé, hogy megismerjék a „történelemmé vált karizmát”, amely mindenki számára az élet és az emberi fejlődés lehetőségét jelenti.

Don Giussani szenvedélyes szeretete, amellyel Krisztus testének, az Egyháznak az egységét szolgálta a világban, és amely a venegonói szemináriumban vette kezdetét, és papsága első éveiben is tovább érlelődött, új, meglepő választ kapott a megújult és eredeti ökumenikus dimenzióban.

²II. János Pál pápához írt levél a CL fennállásának 50. évfordulóján. in A. Savorana, *Vita di don Giussani*, id. mű, 1138.o.

EGY HATÁROZOTT SZÓ AZ ÉLET MELLETT

1. A csatlakozás igénye és magától értetődő volta

„Tekints le, mindenható Isten, a halálos fáradtságban kimerült emberiségre és engedd, hogy új életre támadjon egyszülött Fiad szeretetéből”.³ Ez az a nézőpont, amely meghatja a szívünket és rávesz bennünket, hogy ismét komolyan vegyük a keresztségünket.

Az elmúlt évben ezt fogalmaztuk meg: „Krisztus minden mindenkiben”. Most az a feladatunk, hogy mélyebben, figyelmesebben, tudatosabban megértsük, mit jelent, mit kell tennünk egy ilyen nyilvánvaló tény láttán (hiszen a keresztyén ember számára nyilvánvaló, hogy „Krisztus minden mindenkiben”), hogy ez valósággá váljon az életünkben. Meg kell értenünk egy olyan tény, amelyet Isten megengedett tapasztalunk, akár nekünk, akár testvéreinknek.

Ahhoz, hogy világosabb legyen a számunkra, mit jelent, hogy „Krisztus minden mindenkiben” fel kell idéznünk a módszert, a jelenséget, azt a viselkedési módot, amelyből kiindulva új úton vagyunk képesek elindulni, hogy megvalósulhasson ez az eszmény. Bizonyos szempontból ez az „alap”, értéke mégis „örökkévaló”. Emlékezzünk vissza a tavalyi lelkigyakorlat címére: „A változás csodája”. Ahhoz, hogy változzunk, ki kell cserélnünk egy kapcsolatot: egy kapcsolatot meg kell szüntetnünk és másikkal kell helyettesítenünk, vagy másképpen: el kell mélyítenünk a kapcsolatot, komolyabban kell vennünk, törekednünk kell rá, hogy jobban megértsük, hogy jobban megnyíljunk arra, ahogyan ez közölni akarja magát a mi irányunkba. Ezért az a szó, amelyet a Biblia használ, amit megtalálunk a Bibliában, egyrészt kifejezi a változás egyik feltételét, másrészt az erejére is utal: ez az „odatartozás”. A változásnak tehát feltétele, hogy odatartozunk valamihez, kiemeli, hogy az „odatartozás” meghatározó az életünk szempontjából.

De vajon mit jelent az odatartozás? Az ember ráébred a maga emberségére, és szavakat használ arra, hogy leírja, s ezeket a szavakat a tapasztalata jelentésének jelölésére használja. Az ember az értelmét, az érzéseit, a vonzalmait használja, mert ezek alkotják az élettapasztalatát és ezekből tud tanulni. Azok a szavak, amelyeket az ember használ, megvilágítják, hogy milyen tudatossággal tekint arra a tapasztalatra, amelyből születnek. Van egy jól ismert zsoltár, a 32., amely így fogalmaz: „Ne legyetek olyanok, mint a ló és öszvér, értelem híján, úgyhogy kedvük ellenére fékkel és kantárral kell őket kényszeríteni, különben nem közelednek”.⁴ Az ember (ahogyan máshol megfogalmaztuk) tudatosságra törekszik, kénytelen tudatában lenni emberségének (bizonyos értelemben úgy is fogalmazhatunk, hogy nem arra kényszerül, hogy „teljes”, befejezett, pontos legyen, hanem arra, hogy „tudatos” legyen). Az ember úgy ébred rá önnön emberségére, hogy számba veszi tapasztalatát, amelyben ez az emberség megnyilvánul, amelyből az ember valósága épül a találkozásain keresztül. Értelme segítségével azt a feladatot kell elvégeznie, hogy tisztázza azt, amit lát és ragadja meg tapasztalatával. Ellenkező esetben az előítélet, az előre megkonstruált valóság kerül előtérbe.

Az embert saját maga iránt érzett szeretete tudatossá teszi, igyekszik tudatossá tenni saját magával kapcsolatban. Ennek oka, hogy az ember értelmes lény, keresi a világos magyarázatokat arra, amit lát és törekszik ezt megragadni a valóság megtapasztalásában.

Mindenesetre, ha nem a saját tapasztalatunkból, saját valóságunkból indulunk ki, akkor életünket az előítéletek, a már kész válaszok fogják uralni. Emlékezzünk csak vissza Alexis Carrel

³ «Orazione finale», Lodi del lunedì della Settimana Santa, in *Liturgia delle Ore*, secondo il Rito romano.

⁴ Zsolt 32 (31),9.

megjegyzésére, amelyet *A vallásos érzék* című kötet elején idéztem, mert tūpontos és jól összefoglalja a lényegét. Megfogalmazza, hogy miért van szükségünk tárgyilagosságra, és hogy az ember a dolgok tárgyilagosa megismerését sokkal inkább az erkölcsös magatartás és nem a vitatható intelligencia révén érheti el: „A kevés megfigyelés és sok érvelés a tévedéshez vezet. A sok megfigyelés és kevés érvelés az igazsághoz vezet.”⁵ Az értelmünknek tehát az a feladata, hogy tisztázza, amit látni és megragadni képes.

De akkor tehát mit jelent az „odatartozás” az ember magára vonatkozó tapasztalatában, ahol valóban képes megérteni, hogy mi van e szó mögött? Az első dolog, ami a tapasztalat megvizsgálásakor világossá válik, egy még nem tudatos, de egyre inkább megértett, nyilvánvaló tény: az ember *függ valaki* másától, alkotta valaki. *A vallásos érzék* című könyv első fejezetében olvashatjuk: Az ember ugyanis önmagát igazán csak akkor jelenti ki, ha elfogadja a valóságot. Olyannyira, hogy az ember csak akkor jelenti ki magát, ha elfogadja a létét: azt a valóságot, amelyet nem maga szerzett önmagának”.⁶ Ez az oka, hogy kimondhatjuk: az ember Istenhez tartozik. Ugyanez az oka arra késztet minket, hogy Istentől, a valaki Másától, a tőlünk különböző létezőtől való függésünk nyilvánvaló ténye nyomán odatartozunk azokhoz a lehetőségekhez, amelyeket Isten nyújt nekünk: vagyis a családhoz és a társadalomhoz. Ez az odatartozásunk azonban sokszor nem következetes: megtörténik, hogy a szülők tekintélye meginog, ellentétbe kerül a lelkiismeretünkkel, vagy a társadalom esetében, főként, ha a hatalom igyekszik „megszabadítani” az egyént minden befolyástól, amely meghatározhatná személyiségét, akár a szülőkétől is. Az állam hajlamos rá, hogy az emberre pusztá individuumként tekintsen, olyan tényezőként, amely csak magától függ.

Ebben az összefüggésben valóban dicsérendő és vigasztaló az ima, amely a bibliai zsoltárokon alapszik. A 139. zsoltár így fogalmaz: „Te alkottad veséimet, anyám méhében te szőtted a testem. Áldalak, amiért csodálatosan megalkottál, és amiért csodálatos minden műved. Lelkem ismered a legmélyéig, létem soha nem volt rejtve előtted. Amikor a homályban keletkeztem, és a föld mélyén elindult életem, szemed már látta tetteimet, s könyvedben mind felírta őket. Meghatároztad napjaimat, mielőtt még egy is megjelent belőlük”.⁷ Az ember énje függ másvalakitől és a tapasztalatunk megmutatja, hogy *a teljes függés létünk igénye és nyilvánvaló ténye*. Amiképpen az értelemről azt mondtuk, hogy szerkezetét tekintve természetes módon arra törekszik, hogy megragadja a valóságot, annak minden tényezője szerint, hasonlóképpen az emberi tapasztalat megmutatja számunkra, hogy lényünk igénye és nyilvánvaló ténye a teljes függés a lét forrásától: ez a függés teszi teljessé. Nem fogalmazhatunk ennél szűkösebben, mert akkor az ember „elfordul önmagától”, nem használja ki saját magát.

A Biblia segít azokban az érzelmekben, amelyeket az ember a saját tapasztalatával kapcsolatban átél. Azok a szavak, amelyeket az ember kimond, ha tudatosan és szándékosan kapcsolatba lép az őt körülvevő valósággal, tovább erősítik az ember alapvető függését Teremtőjétől, megfogalmazzák azt, ami elkerülhetetlenül igaz az emberi énrre, a teremtésnek erre a csúcására. Világos, hogy az ember énjét nem kezelhetjük úgy, mint a világmindenség esetleges jelenségét, hanem csak olyan módon, ahogyan a 8. zsoltár fogalmaz, mint legfőbb értéket, amelynek kedvéért Isten megteremtette a világmindenséget: „Mi az ember, hogy megemlékezel róla, az ember fia, hogy gondot viselsz reá? Majdnem isteni lényé tette, dicsőséggel és fönséggel koronáztad”.⁸

Az odatartozás, amely (általában véve is) a teremtmény jellemzője, magában hordozza az ember megtapintható, megtapasztalható fejlődését. A változás ekkor (és ez az egész természetre,

⁵Vö. A. Carrel, *Riflessioni sulla condotta della vita*, id. mű, 35. o. Vö. L. Giussani, *A vallásos érzék*, id. mű, 9. o.

⁶L. Giussani, *A vallásos érzék*, id. mű, 18. o.

⁷Zsolt 139 (138), 13–16.

⁸Zsolt 8, 5–6.

minden teremtett lényre, az emberre is igaz) elsősorban az előző pillanathoz képest érezhető különbség, amit az ember képes tudatával felfogni. A változás gondolata uralja a vallásos lelkeket, mint például Szent Ágostonét, aki úgy képzelte el, hogy Isten *rationes seminales*-t⁹ teremtett, vagyis megalkotta mindennek a magját (és ez alapvetően igen hasonlít arra a magyarázatra, amivel a tudósok a Föld és a világmindenség fejlődését kifejtik). Ám egyedül az emberrel történt meg egy bizonyos esemény, amennyiben a Misztérium, amelyből származik, felfedte önmagát létének misztériuma szerint. Ezért lehetséges, hogy az ember a Létezéssel, Isten misztériumával kapcsolatban az ismeret hatalmával élve arra is képes, hogy a világmindenségen uralkodva Isten követőjeként cselekedjen. Valóban, a 8. zsoltár ekképpen folytatódik, váratlanul kijelentve a következőt: „Hatalmat adtál neki kezéd műve fölött, mindent lába alá vetettél: minden juhot és barmot, a mezők vadjait, az ég madarait s a tenger halait, mindent, ami a tengerek ösvényén kering”.¹⁰

„Mindent a kezeibe adtál”. Marco Bersanelli írásai a *Tracce* című folyóiratban megerősítik, bár távolról indulva, mindazt, amit a 8. zsoltár kimond. A táguló világegyetemmel kapcsolatban elmondja, amit nem lehet nem ideidézni. A világegyetem fejlődésének célja az én megjelenése, hogy a dolgok zavaros létéből a hatalmas, ugyanakkor véges világegyetemben megjelenhessen egy pont, amelyet „énnek” nevezünk, és a világegyetem itt ébred öntudatra. Az egész világegyetem itt válik tudatossá, itt érti meg önmagát és célját, ebben a pontban, amely az én, vagyis az ember. Ám az én is tartozik valaki máshoz, ahhoz, akihez az egész világegyetem tartozik.

Az ember természete ezen a ponton megvilágítja az Istenhez tartozásnak az első meghatározó következményeit. Példának okáért az ember természetéhez tartozik a szabadság, mivel eredete maga a Létezés, a Misztérium. A szabadság természete pontosan az, hogy felismerjük ezt a mindenre képessé tevő eredetünket, az Istennel való kapcsolatot (ezért idéztem a 8. zsoltárt). Az én nem más, mint a kapcsolat a végtelennel, minden közbeiktatott elem nélkül, vagyis olyan teremtmény, amelyet a Misztérium kapcsolatként alkotott meg önmagával. A szabadság abban áll, hogy csatlakozunk a Létezéshez. Ekkor a teremtett világ minden eseménye megerősíti az ember számára, hogy az őt alkotó, megelőző „valami”, amely birtokolja az egész valóságot, maga a Misztérium.

„Az ember nem lehet elég önmagának, különben nem létezne. Ebben áll az emberi lét misztériuma”,¹¹ állítja Bergyajev. Ahhoz, hogy szabad legyen, az ember nem elégedhet meg önmagával. Ez az ellentmondás, amely megbotránkoztat, illetve az a kérdés, amely arra sarkall, hogy tovább mélyítsük az emberről való tudásunkat. Ám a teremtmény ehhez a Misztériumhoz tartozik, tehát bizonyosan nem ellentmondásos: ha kijelentjük, hogy az ember nem lehet elég önmagának, azzal azt állítjuk, hogy az ember létezik. A létezés misztériuma abban áll, hogy az ember létezik és nem elégséges önmagának.

Misztérium mindaz, ami túlmutat mindenben, legyen bár közeli vagy távoli, de elgondolható. A teremtmény ehhez a Misztériumhoz tartozik. Az a tény, hogy a teremtmény odatartozik a Misztériumhoz, nem csupán azt jelenti, hogy rezonál a szabadság tényére. A szabadság ugyanis azt is jelenti, hogy az embernek lehetősége nyílik eredeti, kreatív módon megnyilvánulni. Véleményem szerint ez az, ami teljes mélységében megvilágítja Dávid király nyolcadik zsoltárát. Az ember nagyobb, mint bármi más, ő az a pont, ahol láthatóvá válik vagy láthatóvá kezd válni a világmindenség teljessége. Isten megtehetette volna, hogy a világot egyetlen emberi én számára teremti meg. Ezzel szemben egy tengernyi sokaság, számtalan sok ember hirdeti Isten dicsőségét. Az ember

⁹ Vö. Szent Ágoston, *De Genesi ad litteram libri duodecim*, IV, 33; IX, 17; X, 20; Vö. ugyancsak Szent Ágoston, *Confessiones*, XIII, 4; *De Trinitate libri quindecim*, III, 8,13; 9,16; VI, 7,8; *De Civitate Dei contra Paganos*, XI, 21; XII, 2.

¹⁰ Zsolt 8,7–9.

¹¹ N. Berdiaev, *Regno dello Spirito e regno di Cesare*, Edizioni di Comunità, Milano, 1954, 28. o.

azáltal nagy, hogy Istennel való kapcsolata a többi létező fölé emeli. Még akkor is, ha amit mi látunk, tapasztalunk belőle, ha meg akarjuk ragadni a lényegét, ha a társadalmi igényekkel állítjuk szembe, ugyan mi az ember? Ha megöregszik, ugyan mi az ember? És így gondolunk nem csupán az öregekre, hanem a gyermekekre is. És elfeledkezünk a gyermekkorról és az öregkorról, azokban az években, amikor elfordul az ember a lényegtől, és csak arra figyel, amit csinál, vagy amiről azt hiszi, hogy ő csinál. Pedig „Isten minden mindenben”.

2. Az odatartozás megtagadása és ennek következményei

Az ember (a konkrét ember, vagyis én, te, bárki) régebben nem volt és most van, holnap nem lesz többé, vagyis a léte függ valami mástól. Vagy az időbeli előzmények függvénye, a hatalom rabszolgája, azé, aki többet birtokol, vagy pedig attól függ, ami a dolgok folyásának eredete, vagyis az Istentől. Egyedül az isteni misztérium mentheti meg az embert, egyedül ez képes az őt megillető méltó helyre helyezni.

Végtelen érzékenységgel mindaz iránt, amit a magunk területének érzünk, így fogalmaz a zsidó Hannah Arendt: „Ha nem volna képes cselekedni, valami újat kezdeni és így kifejezésre juttatni azt az új kezdetet, amely a világba érkezik minden egyes emberi lény születésével, az ember élete a születés és a halál között valóban kárhözatra volna ítélve a megváltás reménye nélkül [...]. Minden bizonytalansága ellenére a cselekvés olyan mementó, amely mindig jelen van az emberekben: bár meg kell halniuk, nem a meghalásra születtek, hanem azért, hogy belekezdjenek valami újba. *Initium ut esset homo creatus est*, mondta Ágoston. Az ember megteremtése révén új kezdet jött létre: a szabadság alapelve jelent meg a világban”.¹² Az ember azáltal válik emberré, hogy belekezd valami újba. Az ember mindig megkezd valamit: amint megszületik, új dologba kezd, és ennek az új kezdetnek a folytatása Isten kezében van, annak a kezében, akihez az ember odatartozik.

A modern kultúra, legyen bár jobb- vagy baloldali, amely megtagadta a korábbi világ értékének elismert jelenlétét, abban leli meg legmagasztosabb nevelési elvét, hogy kiiktatja a múltat, a korábbi dolgokat, és ezzel lerombolja a csatlakozás, az odatartozás értékét. A modern kultúrában, a modern civilizációban, a valamihez való odatartozás helyébe olyan szabadságeszmény lép, amely a lét Misztériumához való odatartozás tagadása, és ezzel a hazugság forrásává válik. Jézus mondja ki, hogy az ördög „a hazugság atyja”.

Ha megtagadjuk odatartozásunkat a Léthez, ezzel megöljük a szabadságot. Ezért a modern kultúra, amely kijelenti, hogy az ember mindennek a mértéke, valójában eltörli a szabadságunkat, mert ahogyan azt felfogja, az hazugságra épül. „Miért nem értitek a beszédemet? – kérdezi Jézus. – Azért, mert nem vagytok képesek meghallani a szavamat. Az ördög az atyátok, és atyátok kedvére igyekeztek tenni, aki kezdettől fogva gyilkos, nem tartott ki az igazságban, mert nincs benne igazság. Amikor hazudik, magából meríti, mert hazug, és a hazugság atyja”.¹³

Amellett, hogy hazug, a modern kultúra embere erőszakos is. Istenhez tartozásunk elméleti, de főképpen gyakorlati tagadása hazugság, a hazugság forrása, s ez erőszakot szül. Ez az erőszak végigvonul az egész történelmen, a társadalom minden rétegén és kapcsolatában (még a családban, a legmélyebb barátságokban, a bajtársakkal, munkatársakkal szemben is). Minden olyan emberi kapcsolat az erőszakra épül, amelyben nincsen jelen a végcél tudatossága, annak tudata, hogy valami máshoz tartozunk.

¹² H. Arendt, *Lavoro, opera, azione. Le forme della vita attiva*, Ombre corte, Verona, 1997, 70. o.

¹³ Jn 8,43–44.

Ez az erőszak eljut addig a pontig, hogy önmagát nevezze ki „igazságosságnak”, vagyis amikor a törvények oldják meg az ember minden problémáját a társadalomban, mintha az ember teljes mértékben annak a társadalomnak a függvénye volna, amelyben él. Ám az ember lelke, Istennel való kapcsolata nincsen másutt, mint ahol a teste lakik, eszik, találkozik a barátaival, nem áll külön ettől: a lélek nem egy különálló dolog, és ez elmondható az ember minden cselekedetéről, hiszen első és legfontosabb gondja az Istenhez fűződő kapcsolata kellene, hogy legyen.

Ezzel szemben manapság sokan, még papok és teológusok is hajlamosak rá, hogy alapvető értéként magasztalják a „törvényességre nevelést”, és miközben ehhez hasonló dolgokat fogalmaznak meg, megfélemlenek arról, hogy az emberi törvények mindig csak részlegesek és mindig alá vannak rendelve Isten törvényeinek. Nem lehet az igazságszolgáltatást elszigetelni minden tényezőtől, az emberség minden aspektusától, amit egy bírói ítélet sújthat egy emberben.

„Mert nem tartották meg parancsaimat – mondja Ezekiel –, elvetették törvényeimet [...] és szemük apáik bálványain csüggött [örökölték apáik hibáit]. Ezért olyan parancsokat adtam nekik – mondja az Úr –, amelyek nem voltak jók, olyan szokásokat, amelyek nem tartanak életben”.¹⁴

A társadalom hatalmát, amely törvények formájában is megjelenik, felül kell tudni bírálnia egy másik törvénynek, amely az Istenhez tartozás törvénye. Evilági odatartozásaink ugyanis (a család, a társadalom és az állam vonatkozásában is) a nagy Istenhez tartozásban értelmezhető, mert csak az Örökkévalóval, az örök törvénnyel, Isten törvényével összehasonlításban állnak fenn. Bármekkora csodálatot és egyetértést váltanak is ki egy újság olvasói körében, Isten nem hagyja őket nyugton. Lehetnek olyan változások, amelyeket látszólag szentesít egy törvény, mégsem lesz igaz, nem lesz erkölcsös, mivel az ember nem a társadalom terméke, nem lehet csak úgy tekinteni rá, ahogyan azt az állam erőszakos igazságszolgáltatása megkívánja, amikor az állam a hatalmával alakítja a jogot, mintha istenség volna.

Erőszak és szolgaság. Ha nem létezik az identitásunkban a szabadság és az odatartozás, vagyis ha a szabadságunkat nem az odatartozás szüli, abból komoly háborúk következnek.

„Nem tetszik nekem a ti hideg igazságszolgáltatások, a bíráitok szemében mindig a hóhért látom és a jéghideg kardot. Mondjátok, hol találkozik igazságosság, a mely hálás szemű szeretet? Rajta, találjátok föl nékem a szeretetet, a mely nemcsak minden büntetést visel, hanem minden bünt is!” – fogalmaz meglepő módon Nietzsche az *Im-ígyen szólott Zarathustra* című művében.¹⁵

„Érdekes – jegyzi meg intelligens módon ismét Arendt –, hogy az emberi természet megmen-tésére tett kísérlet az emberség rovására éppen egy olyan pillanatban következik be, amikor mindnyájan tudjuk: az ember természetének megváltoztatása a hagyományos körülmények radikális átformálásán alapulnak. A legkülönbözőbb kísérletek a modern tudományok és a politika területén arra irányulnak, hogy »átalakítsák« az embert, és nincsen más céljuk, minthogy a társadalom nevében megváltoztassák az emberi természetet”.¹⁶ Az emberi természetet a társadalom oldaláról azonosítják a renddel, a hatalommal.

„Az esztelen ezt mondja szívében: »Nincs Isten!«”.¹⁷ Ez az esztelenség lett a világ vezérlő elve. De ez minket is veszélybe sodorhat, ha magával sodor az, amiben a többség legalábbis látszólag osztozik. De hiszen ez esztelenség! Lehet, hogy egy államban megölnék mindenkit, aki hisz Istentben (ez nem egyszer megtörtént a keresztényekkel), de Istent nem lehet ezzel kiiktatni, hiszen ő ott van a tudatunk legmélyén, ő a lelkiismeretünk egyetlen forrása: ezért lehet a lelkiismeretünk

¹⁴ Ez 20,24–25.

¹⁵ Vö. F. W. Nietzsche, *Così parlò Zarathustra*, Adelphi, Milano, 1996, 76. o. (Magyarul: F. W. Nietzsche, *Im-ígyen szóló Zarathustra*, Gril Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908.)

¹⁶ H. Arendt, *La lingua materna*, Mimesis, Milano, 2005, 77. o.

¹⁷ Vö. Zsolt 14 (13),1; Zsolt 53 (52),2.

a folytonos gazdagodás színtere, az igazság felfedezésének a helye, amit soha nem fogunk tudni megragadni.

A probléma egészen radikálisan vetődik fel, mert itt két világ néz egymással farkasszemet: az egyik elfogadja Istentől való függését, a másik nem fogadja el. Aki azt állítja, hogy nem fogadja el, hogy elutasítja, akit taszít az elképzelés, hogy függ valamitől, amit mi most itt hangsúlyozunk, az ezzel azt állítja, hogy az ember mindennek a mértéke. Ám ha az ember mindennek a mértéke, és megfelekedzik arról a tragédiáról, amely nyugati civilizációnkat jelenleg jellemzi, akkor az ember tagadja az Istentől való függését, a hozzá való odatartozást, és ebből minden odatartozás tagadása következik (társasághoz, hazához, barátsághoz). Ugyanakkor, ha az ember mindennek a mértéke, és tagadja Istenhez tartozását, nem menekülhet az előítéletektől való függéstől (ezt csak szavakban tagadhatja), és ezek az előítéletek fogják meghatározni a cselekedeteit, még ha tudat alatt is, nem ésszerű befolyások mentén.

Ki kell mondani: annak számára, aki tagadja az Istenhez tartozását, enélkül nincsen történelem, nincsen hagyomány. Viszont, ha elismerjük Istenhez tartozásunkat, lehetetlen, hogy ne érezzük át mindazt, ami előttünk létezett, amit Isten előttünk hívott létre. Ha nincsen Istenhez tartozás, akkor nem létezik az én drámai feszültsége, mert nincsen szabadság. Nem lehet magunkat a semmihez, a haszontalansághoz, az elvont erkölcsi elvekhez mérni. Ahogyan Camus fogalmazott: „először a szeretettel kell találkozni, csak utána létezik az erkölcs. Ha nem így történik, az csak kín”.¹⁸ De hát mi a szeretet? A szeretet vagy a másik birtokbavételére tett kísérlet saját ideiglenes céljainkra – vagy útítárrá válás, minden időben, késlekedés nélkül, amelynek kiindulópontja a vágy, hogy a másik ember elérje életének célját. „Mielőtt az erkölccsel találkoznánk, előbb a szeretettel kell találkozunk”; ez azt jelenti, hogy „vissza kell állítanunk az erkölcs helyét a személyes megszólítás révén”.¹⁹ Camus-nak ez a két állítása igen jelentős, igaz és közel áll a keresztény erkölcs-felfogáshoz. Péter anélkül, hogy kimondta volna az „igent” Jézusra, nem jutna el az erkölcs teljességére, a Templom és az izraeli környezet volna számára csupán a meghatározó.

Aki elhárítja az Istenhez tartozását, az senkihez sem tartozik. Magában áll, többnyire csak gazdasági és kereskedelmi paraméterei határozzák meg, és úgy él, hogy egy másik, látszólagos odatartozást tekint elsődlegesnek. Ez az egyetlen lehetséges alapállás ahhoz, hogy megtagadjuk Istenhez tartozásunkat, ha a világhoz tartozunk, ahhoz, amelyről Jézus ezt mondta: „Nem a világgért könyörgök”.²⁰

Ismét Arendtet idézem: „A valóságot globális értelemben felváltja a semmi, mivel a semmi révén megkönnyebbülünk. Megkönnyebbülünk, de emögött nincsen valóság, csak pusztán pszichológiai pótszer, nyugtató az aggódásra és a félelemre”.²¹ „Amikor az embernek nincsen eszköze az események értelmezéséhez, elveszti a valóság megértésének lehetőségét”.²² Az emberi hatalmon alapuló rezsimnek ez a következménye.

Éppen erre vonatkozik Mario Luzi éleselméjű megfigyelése is: „a modern emberben az emlékezés indítékai és megszólításai már nem a reményt hívják elő, hanem attól függetlenek”.²³ Az ember olyasmire kap meghívást, ami nem esik egybe a reménységével, azzal a reménységgel, ami mindazonáltal ott él benne. Olyan dolgokat cselekszik, amelyeket nem a reménység sugall, és ez az elidegenedés tönkreteszi az útját.

¹⁸ A. Camus, *Taccuini (gennaio 1942 – marzo 1951)*, vol II, Bompiani, Milano, 1992, 217. o.

¹⁹ Uo., 82. o.

²⁰ Jn 17,9.

²¹ H. Arendt, *La vita della mente*, Il Mulino, Bologna, 1987, 249. o.

²² H. Arendt, *Ebraismo e modernità*, Feltrinelli, Milano, 1993, 127. o.

²³ M. Luzi, *L'Inferno e il limbo*, Il Saggiatore, Milano, 1964, 17. o.

Szeretném itt lekerekíteni mindazt, amit elmondtam azzal, hogy rámutatok, mi az Istenhez, a mindent alkotó Misztériumhoz tartozásunk keresztény felfogásának a legfontosabb jellemzője. Olyan, mint a fény, amely megvilágít minden kapcsolatot, hogy a kapcsolatok a helyükön legyenek és jól éljük meg őket.

3. Az Istenhez tartozásunk történetisége

Mi a Misztériumhoz, Istenhez tartozunk. De milyen úton jutunk el hozzá, a Misztériumhoz? Ha elismerjük azt, hogy a Misztériumhoz tartozunk, milyen úton indulhatunk el felé, hogyan jutunk el hozzá? Hogyan ismerhetjük meg az utat, amelyet Ő készített számunkra válaszként az odatartozásra vonatkozó igényünkre? Odatartozásunk ugyanis egy javaslat, ennek felismerése, elfogadása, az életünk elrendezése e felismerés alapján, az odatartozás tapasztalatának megfelelően. Vajon a Misztérium készített-e utat az Istenhez tartozásunk számára? Vajon létezik-e ilyen út a Misztérium felé? Mi a Misztériumhoz tartozunk – milyen úton induljunk el felé? Hogyan lehetséges megélni a Misztériumhoz tartozásunkat?

Istenhez tartozásunk lényegi tényezője a *történetiség*, amely kézzelfogható dolgokban és ismerős személyekben ölt testet. Ha ezek a mieink, akkor bánhatunk velük ennek megfelelően. Istenhez tartozásunk lényegi tényezője a történetiség – ebben mutatkozik meg a Teremtő zsenialitása, aki a hatalmát ilyen különleges módon érezteti velünk. Ezért hívjuk őt Úrnak, ő az Úr. Emlékezzünk vissza arra a jelenetre, amikor Mózes a Sinai hegyen beszélt Istennel, és Isten egy felhőbe rejtezve vonult el mellette és így szólt: „Jahve, Jahve, irgalmas és könyörülő Isten...”²⁴

a) Egy nép kiválasztása

A zsidók és a keresztények nyilvánvalóan vallják, hogy Isten minden egyes ember odatartozásának az alapja, még akkor is, ha az illető nem zsidó vagy keresztény. Van azonban egy alapvető különbség, a zsidók és a keresztények között is.

Nem beszélhetünk úgy az Istenhez tartozásról, hogy ne értenénk, követnénk, másolnánk mindazt, amiről ő úgy döntött, hogy megismerteti az emberrel, mivel Isten a történelemben mutatta meg önmagát. A történelem az a tér és idő, amely az embert a végcélja felé sodorja.

Az egész világ teljes történelme világossá válik egy mezopotámiai ember, Ábrahám történetén keresztül. Isten kiválasztotta őt, hogy megismertesse magát az emberekkel és megmentse az embereket, akik a teljes feledésben vagy a saját elképzeléseik szerint berendezett világban éltek. Minden más vallás az ember elképzelései alapján értelmezi a Misztériumot. Ábrahám kiválasztása ezzel szemben az első olyan momentum, amely az embernek a Misztériummal való konkrét kapcsolataként értelmezhető. „Isten – fogalmaz Martin Buber, a zsidó filozófus – be akar lépni a világba, amely az övé, de ezt az emberen keresztül akarja megtenni: íme, ez a mi létünk misztériuma és az emberi nem emberfeletti lehetősége!”²⁵

Ábrahám csak azért indul el földjéről, mert bízik Istenben. Ennek az embernek Isten kinyilvánítja önmagát és az Ő jelenlétének titokzatossága révén, kétezer évvel Krisztus előtt Ábrahám felmerül a gondolat, hogy kapcsolatba lépjen Istennel, és ilyet nem találunk semmilyen más táján a világnak. Ez olyannyira elképzelhetetlen, felfoghatatlan, hogy nehéz is értelmezni. Ábrahám gyökerezik ez az Istenről alkotott tiszta elképzelés, amely végigvonult a zsidó történelmen.

²⁴ Kiv 34,6.

²⁵ M. Buber, *Il cammino dell'uomo. Secondo l'insegnamento chassidico*, Edizioni Qiqajon – Comunità di Bose, Magnano (BI), 1990, 63–64. o.

Ábrahám és leszármazottai Istenhez fűződő kapcsolatának a középpontja a *kiválasztás*. Ábrahámot kiválasztotta, hogy ő legyen az atya egy új folyamatnak, egy új népnek.

A kiválasztás, a döntés, a privilégium módja különösképpen megmutatja a történelmi eseményeken keresztül, hogy milyen módon közli magát a Misztérium az emberrel. A Misztérium közli magát az emberrel, akit kiválaszt, a választott néppel, és annyit fed fel magából, amennyit ő kíván. Nem is tudjuk elképzelni, hogyan korlátozhatnánk Isten szabadságát.

A kiválasztás folyamata azzal a határozott igénnyel lép be a történelembe, hogy tanítást jelent az egész világ számára. A zsoldárokból látszik, hogy a zsidóknak, Jézus idejében is, szenvedélyük volt és kifejezetten vágytak rá, hogy misszióba menjenek. Az ő életük, a csoportjaik élete ennek a misszióknak az eszköze volt, amelynek segítségével a világot meg lehet ismertetni ezzel az Istennel, akiről világos fogalmuk volt: mindenhatóknak ismerték, kiismerhetetlennek („az én utaim nem a ti utaitok”)²⁶, ugyanakkor igazságosnak is.

A zsidóság kiválasztásának ténye megmutatja, hogy Isten egy konkrét időbeli és ténybeli helyzetben közli önmagát (milyen szerencsés az a hely és az az idő, ahol Isten megjelenik a világban: nincsen ennél szebb dolog). A zsidók nevezték el Templomnak azt a helyet, ahol Isten közölte önmagát az emberekkel és megítélte őket.

Nincsen még egy ilyen nép a világon, amelynek ilyen kapcsolata lett volna Istennel. A többi nép döbbenet figyelte, világosságot merített a maga élete számára abból, ami a zsidók körében már megnyilvánult. Ezért a régi korok, a távoli események, a dolgok eredetének megértésében a zsidóság központi szerepet kap az emberi tudat szempontjából. Az emberi tudatot ekkor árasztotta el, s ettől kezdve gazdagította az Istenhez tartozás ténye. A Templom Istene volt ez, mivel a zsidó ember és társadalom számára a Templom volt az Istenhez fűződő kapcsolat felfogásának középpontja: Isten a tanácsait és segítségét a Templomban adta a zsidóknak.

„Ezt mondja az Úr: »Vegyétek szemügyre az ősi utakat, és kérdezősködjétek a régi ösvényekről: Melyik volt a jó út? És azon járjatok! Akkor majd megtaláljátok lelketek nyugalmát.«”²⁷ A múlt nem az, ami már elmúlt, hanem az alakulófélben lévő jelen. „Emlékezzél a rég letűnt napokra – mondja Mózes élete vége felé –, vedd fontolóra az esztendőket nemzedékről nemzedékre! Kérdezd meg atyádat, majd elmondja, véneidet, ők majd elbeszélnek!”²⁸ A modern kultúra egésze ugyanakkor ellenségének érzi az Istenhez tartozást, mert „a régiek, a távoli esztendők” olyan szavak, amelyek utalnak erre a titokzatos eredetre, amelyből erőt merítünk és amely tettekre ösztönöz.

Ez a nép sokkal nagyobb erőfeszítést tesz minden más vallási irányzatnál, ugyanis az egység és Isten, vagyis a Misztérium szentsége „rávetül” a mindennapi élet teendőire. A lélek, a tudat felfogja Istennek ezt a jelenlétét, ám a test elnehezíti a lelket, a megrontott test lefékezi a lélek széles gesztusát (*et corpus quod corrumpitur aggravat animam*).²⁹ Ám Isten, a Biblia Istene felülkerekedik. Az egység és Isten szentsége befolyásolja a mindennapos élet teendőit. „Halld, Izrael! Az Úr, a mi Istenünk az egyetlen Úr! Szeresd Uradat, Istenedet szíved, lelked mélyéből, minden erőddel! Ezeket a parancsokat, amelyeket ma szabok neked, őrizd meg szívedben, és vésd gyermekeidnek is az eszébe, beszélj róluk, amikor otthon tartózkodsz s amikor úton vagy, amikor lefekszel s amikor fölkel. Igen, jelként kösd őket a kezedre, legyenek ék a homlokodon. Írd fel őket házad ajtófélfájára és kapujára.”³⁰ Ez mutatja, hogy a Misztériummal való kapcsolat mit jelent, mennyire csontig, zsigerig hatoló, és mennyire mindent meghatároz, amit csak teszünk. Isten minden mindenben.

²⁶ Iz 55,8.

²⁷ Jer 6,16.

²⁸ MTörv 32,7.

²⁹ Sap 9,15.

³⁰ Dt 6,4-9.

Kockázatot hordoz a Misztériumnak az a döntése, hogy kiválaszt egy népet eszközül arra, hogy megjelenjen a világban a megismerés és a cselekvés szintjén. Mégis rábízta magát erre a Teremtő, hogy elmélyítse a kapcsolatot önmaga és az emberi lét között, és biztosítsa annak tudatosítását, hogy a nép és az egyének hozzá tartoznak azok között a körülmények között, ahol ő bevonja őket életébe.

Egyszóval ez olyan, mintha így szólna a Misztérium: „Akarom, akarjuk, hogy elismerjenek a semmiből kiindulva”. Hogyan lehetséges valamit elismerni a semmiből kiindulva? A semmi mit mondhat a Létezővel szemben? Ez annyira igaz, hogy még az is képzelgés, ahogyan erről beszélünk. Olyan ez, mintha a Szentháromság így szólt volna: „Tegyünk olyasvalamit, amiből ránk ismerhetnek”. Mintha Istennek abban telt volna a kedve, hogy ezt mondja: „Még a semmi is kénytelen meghallgatni és elfogadni bennünket. A semminek ki kell jelentenie: »Én semmi vagyok, de Te létezel«”. És hogyan tette meg Isten, hogy ilyesmit alkotott? Megteremtette az embert, az emberi ént, ami maga a szabadság. De mi a szabadság? A szabadság abban áll, hogy elismerjük a Létezőt, csatlakozunk a Létezőhöz. Ezért ha nem ismerjük fel a Létezőt, ez szorongatja a nekünk adott létet, kényszeríti, fojtogatja, gyengíti. Azután pedig ebben a helyzetben, amikor élete szenved, ellentmondásokkal találkozik, amelyeket Isten és az élet ad elébe, az ember ürügyet talál, hogy filozofáljon és következtetéseket vonjon le. Olyan, mintha égne a háza, és ő ahelyett, hogy vizet hozna a tűz eloltására, a vizet távolra locsolná, a tűzzel ellentétes irányba.

A Misztérium döntése, hogy kiválaszt magának egy népet, kockázattal jár, amelyet a Misztérium magára vállal. Az idő múlásával haladunk előre a történelemben. A történelmet események alkotják: Ábrahám, Izsák, Jákob története. Olyan ez, mint egy folyó, mozgásban levő valóság, amely a Misztérium kezdeményezéséből születik meg, történelmi forrásokból, Ábrahámból és a nép más vezetőiből kiindulva. Megdöböntő dolog, hogy Isten felhasznál egy népet, és hogy ez a nép azt állítja magáról, ő a választott nép. (A kereszténységről írott könyvem címe is erre utal: *A kereszténység kihívásának eredete*).³¹ Eseményről eseményre erősödik meg bizonyos családok, bizonyos törzsek léte, akiket mind az ősök határozott meg. Az előző törzshöz hasonlóan intenzív kapcsolatokat hoztak létre, amelyek megteltek tartalommal. Mindennek a folyamatnak a tengelye a legismertebb és legnagyobb személyiség: Mózes. Mózes idejében a történet már annyira jelentéssel teli volt, hogy ő vált a legnagyobb hadvezérré, tanítómesterré, az Istennel fenntartott kapcsolat őrévé, és ő mutatott példát, miképpen kell tisztelettel és szeretettel viszonyulni aziránt a hely iránt, amely az Istenhez tartozásukat szimbolizálta, mert itt volt tetten érhető az eredete és minden jellemzője a nép reménységének, amely miatt útnak indult és vállalta a vándorlást.

A szövetség szóval lehet pontosan megjelölni az ember és az Isten közötti kapcsolat legmagasabb rendű formáját. Ez elsősorban a kiválasztott emberek és Isten kapcsolatára igaz, hogy a választottak hírt adjanak erről a világnak: a népüknek, és népükön keresztül az egész világnak. Ez a mód, amely a Biblia népével vette kezdetét, a keresztény néppel teljesedett be. Ugyanis akit Isten kiválaszt, hogy hozzá tartozzon, annak ehhez a néphez kell tartoznia (ezért határoztuk meg magunkat mi is zsidóként).

„»Én vagyok a mindenható Isten: járj előttem, és légy tökéletes. Szövetséget hozok létre köztem és közted, s megsokasítlak, szerfölött megsokasítlak.« Erre Ábrám arcra borult és Isten szólt hozzá».³² Nincsen az irodalomban ennél drámaibb elbeszélés.

„Nincsen a világon még egy nép, amelynek ilyen kapcsolata volna Istennel. Ez az ősi nép egészen régi idők óta ismeri az Istent. Megtapasztalta hatalmas jóságát és kérlelhetetlen igazságossá-

³¹ Vö. L. Giussani, *A kereszténység kihívásának eredete*, Vigilia, Budapest, 2002.

³² Ter 17,1–3.

gát, sokszor vétkezett és keményen megbűnhődött érte, tudja, hogy bármikor büntetést szenvedhet – de soha nem hagyta el Istent” – írja Joseph Rott a *Vándorló zsidók* című könyvében.³³

„Nézd, ez az én szövetségem veled. Te népek sokaságának atyja leszel. [...] Szerfölött megsokasítlak, néppé teszek és királyok származnak tőled. Szövetséget hozok létre köztem és közted, majd utánad utódaid Istene leszek».”³⁴ „A te Istened...” A tiéd! Te Istené vagy, a Misztériumé, mert teljesen Ő alkotott téged. És Isten azt mondja „a te Istened vagyok” olyasvalakinek, akinek mindene a Misztérium: Istentől jön és ezért Istené.

„Nem azért hajolt le hozzátok és választott ki benneteket az Úr, mert számban fölötté álltok az összes népnek, hiszen a legkisebb vagytok minden nép között, hanem mert szeretett benneteket az Úr, és megtartja esküjét, amelyet atyáitoknak tett”.³⁵ Ez a szeretet és ez a hűség megmarad az időben.

A „szövetség” szó mindenki számára a boldogság ígéretét hordozta, valamint népe végső győzelmét jövendölte minden nemzet felett. Ezért a szövetség (vagyis a kapcsolat Isten és kiválasztottja között) annak a magatartásnak a tetszetős meghatározása, amely Istent jellemzi a teremtett világ felé. Isten üdvözíteni akar minden embert, akik a halál felé tart (így fogja fel ugyanis mindenki a saját tisztavirág életét). Valóban: Istennel fenntartott kapcsolat nélkül az emberlét véges.

A szövetség megmutatja, körülírja, „miképpen” áll az ember (és a világegyetem) oldalán a teremtő Isten, akié minden. „Ezek a törvények, amelyeket ma szabok neked, nem túlságosan nehezek és nem elérhetetlenek számodra. Nem az égben vannak, hogy azt kellene mondanod: »Ki hatol fel értük az égbe, ki hozza le és hirdeti őket, hogy hozzájuk szabhassuk tetteinket.« De a tengeren túl sincs, hogy azt kellene mondanod: »Ki kel át értük a tengeren, ki hozza és hirdeti őket, hogy hozzájuk szabhassuk tetteinket?« Egészen közel van hozzád a törvény, a szádban és a szívedben, így hozzá szabhatod tetteidet”.³⁶ A Második Törvénykönyvnek ez a része mindig tápláló és vigasztaló volt.

A szövetség értelméből következik tehát a következő: 1) Az egész emberiség Isten misztériumához tartozik, amely belép az emberek büntől megtépázott életébe, mert üdvözíteni akarja őket. 2) Ennek az üdvösségnek az útja Isten értékének a mind nyíltabb kinyilvánítása azok részéről, akiket elsőként kiválaszt, hogy felfigyeljenek rá és az ő hírvivői legyenek a világban, hogy mindenkinek felkeltsék a figyelmét. Ez az Istenhez tartozás valódi, teljes, mindenre kiterjedő tartalma. (Van ugyanis az odatartozásnak egy általános értelme is: az ember ragaszkodhat a kutyájához is, és ha éjjel nincsen vele senki más, és hallja a kutyát ugatni, akkor függ is tőle. Azért itt másról van szó egy kicsit!) Nem létezik olyan emberi élet, amelyre ne vonatkozna ez az összefüggés, amelynek ne ez volna a célja, amely ne erre szolgálna, hogy Isten misszionáriusa legyen, hiszen Isten a Létezés, ő a Lét, amelyből minden dolog származik, s ez jelenti a dolgok pozitív oldalát (amint ez megmutatkozik végső soron az irgalmasság fogalmában, amelyről másutt beszéltünk).

b) A názáreti Jézus

Ezen a ponton, miután utaltunk a különös kezdetre és a zsidó nép különös felfogására, amely Isten jelenléte, az Istennel való kapcsolat lehetséges helyének tekinti magát, megjelenik a történelem egy bizonyos pontján a Messiás problematikája, vagyis egy olyan emberé, aki által Isten üdvözíteni akarja az emberiséget. A próféták Isten szolgájának nevezték ezt a férfit.

A zsidó nép életében és felfogásában volt egy üres pont: nem tudták, Isten miként fogja rajtuk keresztül elérni a többi embert. Isten válasza erre hatalmasabb volt, mint az Isten és az eredeti bűn

³³ J. Roth, *Ebrei erranti*, Adelphi, Milano, 1995, 33. o.

³⁴ Ter 17,4.6–7.

³⁵ MTörv 7,7–8.

³⁶ MTörv 30,11–14.

érthetetlen, borzasztó eseményének pusztá megértése: azt hirdette ugyanis, hogy új tényező fog megjelenni az emberi történelemben. Ez volt a tartalma a tudatuknak és a várakozásuknak, amit tovább kellett adniuk az egész világ számára.

A szövetség volt a felfoghatatlan mód, amely az ember szíve számára utat készít a saját élete és a hűséges Isten iránt hű nép számára. A hűséges nép feladata végbevinni azt az ígéretet, amelyet Isten tett Ábrahámnak és amelyet a Messiás, vagyis a Krisztus, a názáreti Jézus hozott el a világba. Isten nem kíván mást, mint a kezdeti esemény újraélését mélyebben és szélesebb perspektívában.

Telnek az évek és az évezredek, és megdöbbenő, hogy a választott nép körében egy kicsiny rész fenntartja az élet értelmének magyarázataként a Misztériumtól kapott ígéretet. Főként a régiek, a próféták tanúságából kiindulva ez a „maradék” követi Istent és megdöbben rajta, hogy egy bizonyos irányzat egy dátumot jelöl meg arra a kérdésre, hogy ki számukra Isten (aki „minden mindenben”). Egyszer csak felbukkan egy dátum. Krisztus előtt több száz évvel is a régiek és a próféták állították: lesz valaki, aki Isten küldötte, aki helyreállítja a népet. Ez a zsidók körében olyan volt, mint egy álom, a Messiás eljövetele, a politikai diadal, amelyet majd a zsidó nép arathat. Ez az irányzat úgy határozza meg, hogy Isten küldöttének eljövetele Heródes jeruzsálemi királyságára kellett, hogy essen, sőt, (néhány próféta) megjövendölte a város nevét is, ahonnan a Messiás jönni fog.

Nem tehetjük meg, hogy mindezt nem alkalmazzuk saját magunkra. Harminc évvel ezelőtt lehetséges volt egy keresztény számára, hogy úgy alkosson ítéletet erről a világról, hogy azt saját lelkiismeretén belül, erkölcsi alapon tette. Ma már ez nem lehetséges: az a feladatunk, hogy tudatosítsuk a Misztérium minden olyan aspektusát, ahol fel kell őt ismernünk, ki kell őt ragadnunk az emberek felejtéséből, romlottságából és elidegenedéséből, amelyben ma található. A többi emberrel együtt, a kiválasztottak, mint új törzs vagy nemzet a világban el kell hogy szenvedjék bűneik büntetését.

A Misztérium, a végtelen értelme a történelem során másfajta magatartásra indít. Ez az irgalom, amely kiterjed a népre és a szövetségre igazságban (az igazságosság az az univerzum, amelyben Isten tervét elfogadják és megvalósítják a kiválasztottak a világban). Isten mindenképpen támogatja az embert, akit ő alkotott, hogy legyen egy „véges” valaki, egy lény, amely csatlakozik hozzá, és amely elismeri őt Urának. Az egész teremtnésnek értelmet kölcsönöz ez a felismerés!

Az egész emberiség habozik felismerni Istent, és így elárulja önmagát: még ha Isten napvilágra is hozta a „maradékon” keresztül a szándékait, uralmának módozatát. A zsidó nép figyelmezteti az emberiséget, hogy az ember szívében van egy titokzatos rossz. Az eredeti bűn folytatódik, és az igazságosság nem volna lehetséges, ám „Izrael maradéka” képtelen rá, hogy úgy nézze esténként a szép naplementét vagy élvezze a hajnali derengést, hogy ne várakozzon, ne várna tudatosan valamit.

Erre a kitartó, megtisztult és valóban jámbor várakozásra és vágyakozásra az Úristen, a Misztérium pozitív választ adott: „Veletek vagyok”. Miközben a többiek, mint elmondtam az imént, engedtek a világ kísértéseinek, Isten ennek a népnek pozitív választ adott: Krisztust. Isten válasza az ember tekintetébe egy új elemet épít, egy nagy pozitívumot, még ha a nép, mint olyan, nem is ismeri fel a Krisztust a názáreti Jézusban. Izrael „maradéka” azonban felfigyel rá aznap, amikor a gyermeket bemutatták az Atyának a Templomban. Egy asszonytól született, tökéletesen emberi lény, aki növekedvén felfogja, mit tett benne és általa a Misztérium. Azután még nagyobbá válik és kimondja mindenki előtt: „Én és az Atya egy vagyunk”.³⁷

Jézus jelenléte azonban, mint válasz a választott nép és minden nép hosszas várakozására, átöleli az egész történelem időszakát. Tudjuk, hogy a várakozás a Megváltó, vagyis az ember bol-

³⁷ Jn 10,30.

dogságának a várása. Minden egyes ember várakozása a Megváltóra való várakozás. „Ha ez az Isten képes megindítani az embert, akkor az emberi arca miatt van”,³⁸ mondja Camus. A názáreti Jézus, akinek az Atya mindent a kezébe adott, a történelemben egy misztikus testben jelenik meg, amennyiben magába vonja kiválasztottait, mindenkit, akit kiválaszt magának a keresztségben (hiszen Ő az, aki választ minket), és őket teste részévé teszi. Azt mondta, hogy ahol ketten, hárman összejönnek az Ő nevében, Ő ott van: ez Krisztus teste. Ez az új és örök szövetség, ez az egység, amely a történelem teljes tartamára vonatkozik.

„A keresztényt nem egy minimum elvárás szerint kell meghatározni – mondja Péguy –, hanem a közösség alapján. Nem azért vagyunk keresztények, mert eljutottunk egy bizonyos erkölcsi, értelmi, esetleg lelki szintre. Azért vagyunk keresztények, mert „hozzá tartozunk” egy bizonyos néphez [...] amely lelki és testi, időleges és örök, egy bizonyos *vérből* táplálkozik”.³⁹

³⁸ A. Camus, *Taccuini (1935. május – 1942. február)*, vol I, Bompiani, Milano, 1992, 161. o.

³⁹ Ch. Péguy, *Un nouveau théologien*, M. Fernand Laudet, «Cahiers de la Quinzaine», n. 2, vol. XIII, 1911. szeptember 25., in Uó., *Oeuvres en prose complètes*, vol. III, Gallimard, Paris, 1992, 573–574. o.

HA VALAKI KRISZTUSÉ, AKKOR ÚJ TEREMTMÉNY

1. Egy eltérő emberség eseménye

Azzal szeretném kezdeni ezt az elmélkedést, hogy felolvasok két részletet Giorgio Gaber sokak által ismert dalából, az Összetartozás dalából (*Canzone dell'appartenenza*): „Az összetartozás nem emberek véletlenszerű halmaza, nem az egyetértés egy látszat gyülekezettel: az összetartozás az, ha a többieket hordozod magadban”, De hogyan tud ez végbemenni (olyan ez, mintha délibáb volna csupán): „a többieket hordozod magadban”? A dal utolsó mondata így fogalmaz: „Biztos volnék benne, hogy megváltozik az életem, ha el tudnám kezdeni kimondani azt, hogy »mi«”.⁴⁰

Az odatartozás, a ragaszkodás szó foglalja össze jól azt a magatartást, amelyet az embernek tanúsítania kell Isten felé – ez nyilvánvaló tény, amely segít benne, hogy kialakítsuk ezt az alapállást, amely azután igen hasznos lesz az emlékezés szempontjából is. Ha az ember nem tartozna oda semmihez, semmi volna maga is. Az odatartozásból természetesen módon az következik, hogy az ember énjé, ami korábban nem volt, ettől kezdve létezik. Ha az ember nem tartozna oda semmihez, öntudatában a semmi képe ott volna előtte vagy mögötte, amikor az emlékezése másra összpontosít egy pillanatra vagy egy időre. Ha nem létezne az odatartozás tudata, akkor az ember, amikor gondolkodik, reflektál valamire, a saját semmi voltát látná maga előtt.

„Aki az igazságot keresi, az nem lelhet békét a pusztá nihilizmusban” – mondta helyesen Pável Florenszkij. „Ha ugyanis az értelmünk – folytatja a szerző – nem vesz részt a létünkben, akkor a létünk sem vesz részt az értelmünkben”.⁴¹ A dolgok megismerésének aktusa nem csak az ismereteket, a gnóvizt érinti, hanem a létet, az ontológiát is, nem pusztán az ideákra vonatkozik, hanem a valóságra is. Ha az értelem nem vesz részt a létezésben, vagyis nem ismeri fel, hogy van valami, ami megelőzi és befolyásolja az értelmet. Sőt, ha nem ismeri fel, hogy pontosan ez a találkozás a célja az értelemnek, miután öntudatra ébredt, hozzá sem tud kezdeni a dolgok megismeréséhez. Valójában már Szent Tamás is aláhúzta ezt, amikor azt mondta, hogy a valóság, a valósággal való találkozás felébreszti az ember énjét, az ént befolyásolja és figyelmezteti a valóságra.

Az odatartozás Istenhez a leginkább magától értetődőbb dolog, amit egy természetes módon tudatos embernek el kell ismernie (el „kell” ismernie, felismerhet!). A legnyilvánvalóbb ennek az odatartozásnak a totális jellege, az Istenhez tartozásé. Az ember nem létezett – Isten, vagyis valaki más megalkotta, aki a világegyetemet is teremtette. A világon semmi sem képes önmagát megalkotni, mindig van valami „előtte”, ami alapvetően meghatározza, belülről. Aki „megalkotta” ahhoz „odatartozik”. Isten a Teremtő, a teremtett világ pedig a Teremtőé. Nem egy pusztá elképzelés segítségével ragadhatjuk meg a dolgokat: ez a kapcsolat az egyetlen dolog a világon, ami valóban érdekel bennünket.

Ahogy ma délelőtt már megfogalmaztuk: az Istenhez való odatartozás a totális odatartozást jelenti egy emberhez, akivé Isten vált. Ha ezt az embert magához hasonlóvá tette, megragadta Isten, akkor az Istenhez való odatartozásunk egybeesik a csatlakozással hozzá. Nem létezik olyan emberi értelem, még ha abszurdnak tűnik is számára a feltételezés, amely meggátolhatná, hogy a végtelen megjelenjen a véges világban.

Most azt fogjuk megvizsgálni, mit jelent Krisztushoz tartozni teljes egzisztenciánkkal („Isten minden mindenben” és ezért „Krisztus minden mindenben”). Ez egy újfajta emberség létrejöt-

⁴⁰ G. Gaber, «Canzone dell'appartenenza», az *Un'idiografia conquistata a fatica* című duplaalbumról. Gaber 98–99, © GIOM, 1999.

⁴¹ P. A. Florenszkij, *Il cuore cherubico. Scritti teologici e mistici*, Piemme, Casale Monferrato (AL), 1999, 203–204. o.

tének eseménye: Krisztussal érkezett egy újfajta emberség, és mi is Krisztusban új emberré születünk, amely eltér a többiektől. Ennek az eseménynek megvan a pontos helye, ahol megvalósul: a keresztségben, hiszen a keresztség az az aktus, amelyben Krisztus elfogad egy életet, kiválaszt és elfogad egy életet. Krisztusban új emberekként születünk újjá, amely eltér másoktól, mert meg van kereszelve. A keresztség, ahol meghal az emberi gonoszság és feltámad a benne lévő isteni erő, az a hely, ahol az Istenhez tartozás magától Istentől kap egy természetfeletti megerősítést, egy újfajta természetet.

Szent Pál így ír erről: „Krisztusban az Atya választott ki bennünket a világ teremtése előtt, hogy szentek és feddhetetlenek legyünk előtte. Szeretetből eleve arra rendelt bennünket, hogy Jézus Krisztus által – akarata és tetszése szerint – fogadott gyermekeivé legyünk”.⁴² Krisztus akarata szerint, mivel aki kiválaszt bennünket, Krisztus, vagyis Isten a názáreti Jézusban.” „Isten Lelke lakik bennetek. Akikben nem lakik Krisztus Lelke, azok nem az övéi”.⁴³

Ezek szerint a keresztségben lesz lehetősége az embernek naggyá válni, öntudatra ébredni, s ebből az öntudatból erőt merítve hirdetni a rendkívüli, mindent felülmúló kapcsolatot, amely több, mint az ember valamennyi lehetősége. „Ki volna képes elbeszélni, milyen békétől túláradó szeretettel fordul Krisztus az ember felé?”.⁴⁴ Az új ember fogantatása és megszületése eltér a természetes emberétől: az első születésünket egy második születés követi.

Ami igazán érdekes még ebben, az az, hogy minden megkeresztelt embernek a többi megkeresztelttel különleges a kapcsolata, és az egység kiemelkedik minden különbözőséggel szemben. Itt az egység abból fakad, hogy minden megkeresztelt emberben tükröződik Istennek, a Misztériumnak az egysége. Ezért misztérium ez is, titokzatos esemény.

Ha az Isten egygé lett közülünk, hogy képessé tegyen bennünket a jó életre, arra, hogy megéljük a hitünket Krisztusban, ennek feltétele Krisztus befogadása és az együttélés vele. Bensőséges részvétel az ő életében, vagyis a keresztjében és feltámadásában (és ennek a bensőséges részvételnek az útja az Egyház liturgiája). Ezt teszi képessé az embert, hogy egy közösségen belül valósítsa meg önmagát (ezért van, hogy Gaber soha nem találta meg az utat, amelyet az utolsó strófában jelzett: „Biztos volnék benne, hogy megváltozik az életem, ha el tudnám kezdeni kimondani azt, hogy »mi«” – mi ezzel szemben szinte kötelezően jutunk el ide, hiszen ez közös történelmünk definíciója). Ha az Isten egygé lett közülünk, hogy képessé tegyen bennünket a jó életre, arra, hogy megéljük a hitünket Krisztusban, ennek feltétele Krisztus befogadása, annak felismerése, hogy Krisztushoz tartozunk, vagyis az együttélés vele, a bensőséges részvétel élete eseményeiben (az emlékezésben és az Egyház liturgiájában), hogy úgy tekintsünk a másik emberre, mint saját magunk megvalósult részére a közösségben. A Misztérium egyesíti mélyen ontológiai értelemben a lényeinket, amit a szentségi jelek juttatnak kifejezésre. Közösségünk tehát a legmagasabb rendű szentségi jelben, az Egyházban ízesül.

„Ha úgy jött volna el, mint Isten – mondja Szent Ágoston –, nem ismertük volna őt fel. Ha ugyanis úgy jött volna, mint Isten, nem azoknak jött volna el, akik képtelenek Istent meglátni. Mint Istenről nem mondhatjuk róla, hogy eljött, vagy hogy elment, mivel Istenként mindenütt jelen van és egy hely sem tartalmazhatja. Hogyan jött akkor el? Látható ember alakjában”.⁴⁵

Az Egyház történetének egyik legrégebbi atyja, Lyoni Szent Iréneusz ezt állítja: „Isten Igéje a hajlékát az emberek közé helyezte és ember fiaként született, hogy arra szoktassa az embert, hogy

⁴² Ef 1,4–5.

⁴³ Róm 8,9.

⁴⁴ Dionigi l'Areopagita, *De divinis nominibus*, XI, 5, 953 A. (Magyarul: Areopagita Szent Dénes, *Isten nevei*.)

⁴⁵ Sant'Agostino, *Commento al vangelo di san Giovanni* 1, 2, 4. (Magyarul: Szent Ágoston, *Beszédek Szent János evangéliumáról I.*)

elfogadja Istent és arra szoktassa az Istent, hogy hajlékot vegyen az emberek között, a Misztérium [az Atya] akarata szerint”.⁴⁶

Szent Bernát így fogalmaz: „Isten eljött testben, hogy megmutassa magát a testben élő embereknek is és hogy megismerjük jóságát, amely ember formájában mutatkozott meg. Amikor Isten megnyilvánul ember alakjában, nem lehet elrejtteni a jóságát. Milyen jobb bizonyítékát tudta volna adni jóságának, mint azt, hogy embertestet öltött? [...] Amilyen kicsinnyé lett megtestesülésekor, olyan nagyra mutatkozott a jóságban, és annál kedvesebb ő a számomra, minél inkább le kellett hozzám hajolnia”.⁴⁷

Az Istenhez való odatartozás nem valódi, ha nem válik Krisztushoz tartozássá. A kiválasztott nép, a meghívott emberek mind ebben élnek, a Krisztushoz tartozásban, aki az emberré lett Isten, az az Isten, aki leszállt az ember történelmébe mint akármilyen ember, megölték őt a népért és feltámadt hallottaiból. A Misztérium erőt adott neki, vagyis a Lélek közölte vele önmagát, hatalmat adott neki minden dolog felett. Ezért mondjuk, hogy a történelem értelme Krisztus, a názáreti Jézus.

A Krisztushoz tartozás nem engedi, hogy az ember énje önmagába zárva maradjon, és csak olyan dolgok miatt aggódjon, olyan dolgokkal törődjön, mint az emberek általában. Ez egy olyan jelenlét, amely a személyt alakítja és cselekvésre indítja.

Az Istentől kiválasztott, megkeresztelt ember nem zárkózik önmagába, tudatában van annak, hogy valaki más alkotta őt, nem elégszik meg vele, hogy csak azokkal a dolgokkal törődjön, mint mindenki más. A jelenlétről tudja, hogy őt alkotta és Krisztus jelenléte az Egyházban – ezt éli meg és ez indítja cselekvésre.

Ezért írja Szent Pál az első korintusi egyháznak: „Mert Krisztus szeretete ösztönöz minket, hiszen arra a meggyőződésre jutottunk, hogy ha egy mindenkiért meghalt, akkor mindenki meghalt. És ő azért halt meg mindenkiért, hogy akik élnek, ne maguknak éljenek, hanem annak, aki értük meghalt és feltámadt”.⁴⁸ Így beszéltek egymással a kezdeti időkben a keresztények. Szent Pál ezt mondja a Rómaiakhoz írt levelében, a 14. fejezetben: „Senki közülünk nem él önmagának, és senki nem hal meg önmagának. Míg élünk, Istennek élünk, s ha meghalunk, Istennek halunk meg. Tehát akár élünk, akár meghalunk, az Úréi vagyunk”.⁴⁹ A Galatáknak írt levelében tovább részletezi ezt: „Élek, de már nem én, hanem Krisztus él énbennem”.⁵⁰ Nem létezik olyan emberi képzelet, ami eljuthatott volna erre a feltételezésre.

Ezért aztán az új embernek megvannak ugyan ugyanazok az aggodalmai, mint minden más embernek, de ezek máshol vannak az értékrendjében; ha a munka a Krisztushoz tartozás tudatoságának megélése, akkor az is a Krisztushoz tartozás szempontjai szerint nyer értelmet. Legfőbb aggodalma az lesz, hogy Krisztushoz tartozzon, nem a munka.

Ilyen lelkülettel ugyanaz meghalni Krisztusért vagy egy gyermeket szoptatni. „Az ő alkotása vagyunk: Krisztus Jézusban jótettekre teremtett minket; ezeket az Isten előre elrendelte, hogy bennük éljünk”.⁵¹

Amikor Isten ilyen módon megragadja az embert, aki felismeri, hogy minden a Teremtőjétől származik, arra is rádöbben, hogy Isten a történelem egy eseményével is azonosul. Ezért a kiválasztott személy mindent ennek a Krisztushoz tartozásnak a dinamikája szerint él meg. A keresztény nép számára a szertartásban elrendezett dolgok és minden bizonyító erővel rendelkezik

⁴⁶ Ireneo di Lione, *Contro le eresie III*, 20,2. (Magyarul: Szent Iréneusz, *Az eretnekek ellen.*)

⁴⁷ Bernardo di Chiaravalle, *Discorso 1 per l'Epifania*, 1–2.

⁴⁸ 2Kor 5,14–15.

⁴⁹ Róm 14,7–8.

⁵⁰ Gal 2,20.

⁵¹ Ef 2,10.

(nem marad ki semmi, nincsen semmi, ami ne játszana ebben szerepet, nincsen olyan kapcsolat, amely csökkentené a szív és a lélek alapállásának szintjét). Minden szinte látványként, drámaként, drámai eseményként is bizonyíték örökké a keresztény nép számára. Minden Krisztus műve, és a Krisztussal zajló párbeszédén keresztül, az ő jelenléte által, a mellette lévőkkel és az idegenekkel folytatott párbeszédben, az ő válaszain keresztül.

Nem szabad szégyellnünk, sem haboznunk kimondani, hogy mi másmilyenek vagyunk: a cselekvéseket másképpen látjuk és másképpen fogjuk fel, mint a többi ember.

Amikor május 30-án úgy határoztuk meg az életet, hogy a koldulás alapállását javasoltuk, hogy kifejezzük az ember legmagasabbrendű szükségletét, ha Krisztushoz és Istenhez csatlakozva éli az életét. Az imádságról szóltunk, mint a szabadság legmagasabb kifejeződéséről, mivel az ima annak a létezőnek az elismerése, aki mindent alkot.⁵² Ez kölcsönöz mindennek, még a halálnak is hatalmas pozitív erőt. Hányszor idéztük Ibsen Brand című drámáját, ahol a főszereplő, Brand, a lelkipásztor így kiált fel kétségbeesve: „Válaszolj nekem, Isten, ezen az órán, amikor a halál elragadni készül: nem elég tehát az ember minden akarata sem ahhoz, hogy elnyerje az üdvösségnek akár csak a legkisebb darabkáját?”⁵³ Erre válaszol Lisieux-i Szent Teréz mondata: „Amikor szeretettel vagyok eltelve, egyedül Jézus cselekszik bennem”.⁵⁴ Ebben a mondatban Szent Teréz kimondja, hogy személyének értéke az, ha kimondja, benne minden jó és jóra való képesség, és egész élete is a megtestesült Úrtól származik, aki meghalt és feltámadt értünk. „Amikor szeretettel vagyok eltelve, egyedül Jézus cselekszik bennem”.

2. A csatlakozás célja

Miért jön létre ez az új teremtmény? Isten miért avatkozott és avatkozik be a világba, hogy létrehozza ezt az új teremtményt? Vegyük tehát szemügyre a Krisztushoz tartozás célját.

Az első dolog, amit ma már tisztáztunk, hogy az Istenhez tartozásnak feltétlenül Krisztushoz tartozással kell válnia és hogy ezáltal lép a világba az új ember, a másfajta teremtmény. (Amikor a szeminárium első éveiben hallottam az „új ember” kifejezést, nem értettem, de még akkor sem, amikor már elvégeztem a szemináriumot. Csak később vált számomra világossá a jelentése: az idő értékes eszköz Isten kezében.)

a) Az Atya dicsőségére

Az új teremtmény azért jön létre, hogy beteljesedjen az Atya titokzatos terve Krisztus által, az ő Atya iránti feltétlen engedelmissége által. Krisztus, a Misztérium iránti feltétlen engedelmissége révén engem is megváltoztat, és az emberiség hatalmas tömegét is, amely Isten titokzatos tervének megfelelően arra törekszik, hogy beléphessen az üdvtörténet folyójába, s így a názáreti zsidó Jézus révén kinyilatkoztatott dolgok eljussanak a krisztusi tengerbe. Azért történik mindez, hogy beteljesedjen bennem, vagyis a világban az Atya misztériuma. Ez az oka annak, hogy az Atya megteremtette az embert, mivel azt akarta, hogy a semmi felismerje őt. Ez a teljes ingyenesség, amelyben létrejön a tudatos lét cselekvése, vagyis az a teremtmény, aki ráébred, hogy egyedül Isten létezik, ilyen módon megtalálta annak a lehetséges módját, hogy végtelenül megsokszorozza ezt a paradox találkozást.

⁵² Ez a mondat arra a találkozóra utal, amikor II. János Pál pápa a római Szent Péter téren találkozott az egyházi mozgalmakkal és új közösségekkel 1998. május 30-án. Vö. L. Giussani – S. Alberto – J. Prades, *Nyomaink a világ történelmében*, id. mű, 9–13.o.

⁵³ Vö. H. Ibsen, Brand, *Drámai költemény öt felvonásban*. Bur, Milano, 1995, 240. o.

⁵⁴ Teresa di Lisieux, *Storia di un'anima. Manoscritti autobiografici*, Ancora, Milano, 1997, 291. o.

Az első szó, amit kimondhatunk, mi a célja annak, hogy megéljük a Krisztushoz tartozás tudatosságát, ez: az Atya dicsősége, amelyben nyilvánvalóvá lesz a kapcsolat a Lét és a semmi, Isten és a teremtmény között (ahol mindig hangsúlyoznunk kell, hogy az ember énje a teljes világegyetem, a teremtés öntudatra ébredése).

A Misztérium titokzatosan vitte végbe a teremtést, párbeszédet kezdeményezett a semmivel, a koldusként könyörgő emberrel. Mi semmik vagyunk. A Misztérium titokzatosan vitte végbe a teremtést, párbeszédet kezdeményezett a semmivel, Isten akaratának számunkra felfoghatatlan egységében, amely felteszi a kérdést az embernek: „Ki vagyok én a te számodra?” és az ember ezt válaszolja: „Nem ismerlek fel téged, nem tudom, ki vagy. Én szabad vagyok.” Ebből csak az első válasz igaz, helyes, nem hazugság. Ezért mondtuk ki a Szent Péter téren május 30-án: az igaz ember könyörögve koldul.

A Misztérium titokzatosan vitte végbe a teremtést, párbeszédet kezdeményezett a semmivel, a könyörgő emberrel, Isten dicsősége érdekében. Ezeknek a dolgoknak csak a tényét, a jelentőségét, a nagyságát tudjuk felmérni, de nem tudjuk, hogyan történnek. A dolgok „mikéntje” csak az örökkévalóságban lesz előttünk világos – most még csak a probléma megnevezését látjuk, annak összetevői lassan válnak csak világossá.

b) Egy új nép

Ez a könyörgő ember, a megkeresztelt, nem maradt egymaga, hanem annyi lett belőle *quasi arena in litore maris* [mint homokszem a tengerparton].⁵⁵ Ebből kialakult egy nép, a „*sui generis* etnikai valóság” ahogy VI. Pál pápánk fogalmazott.⁵⁶ Ezt a népet néhányan hozzák létre, akik kifejezésre juttatják, elterjesztik, amit Isten rájuk bízott. Ez tehát egy olyan nép, amelyet Isten alkotott és Isten vezet néhány emberen keresztül, akiknek Isten megengedi, hogy a többiekre is erős hatásuk legyen.

Ez a nép eléri azt a csúcspontot, hogy Krisztus jelenlétének szentségi jeleként szolgáljon (a szentségi jel azt jelenti, hogy a jel nem csupán a térben esik egybe a Misztériummal, hanem hogy az a tartalom, aminek jele, meg is valósul). Ez azt jelenti, hogy van egy érezhető, látható, tapintható aspektusa, hasonlóan ahhoz, amit a megtestesüléskor végbevitt. Ha nem megtestesült valóság, akkor nem olyan hely, ahol Isten műve valósul meg, mint Krisztusban. A názáreti Jézus embersége, amely részt vett az isteni természet misztériumában, meghosszabbodik az időben, hogy végbemenjen az a mód, amit az Atya meghatározott, egy érezhető, látható, tapintható valóságon keresztül. Olyan nép ez, amelynek van intelligenciánkra, érzéseinkre vonatkozó vetülete. Ez Krisztus misztikus teste, vagyis Krisztus megtapintható teste, amelyben a láthatatlan istenség eljut azokra a területekre, amelyeket az Atya a Fiúnak ad. E szétáradás nyomán olyan személyek jönnek létre, akiknek új a gondolatmenete és új termékenységgel vannak megáldva.

„Az a kegyelem, amely az Egyházat Krisztus testévé tette, adja meg, hogy a szeretet minden tagja [vagyis a szeretet, minden tagja annak a helynek, ahol Isten megmutatta, hogy szereti az embereket] együtt maradjon és tartson ki a test egységében. Legyen ez a mi imádságunk”,⁵⁷ fogalmazott Ruspei Szent Fulgentius.

Mi, keresztények, az Egyházból nyerjük eredetünket, a ma itt élő Krisztusból, Krisztus Lelkének szabad kezdeményezéséből, amely élővé, érthetővé és vágyottá teszi a csatlakozást hozzá. Annak a történelmi feltétele, hogy ez az átmenet bekövetkezzen (a „történelmi”, „tényleges” előfeltétel): a *karizma*. A karizma Krisztus Lelkének a fellépése a világban, hogy növekedjen a Krisztushoz csatlakozók száma a világban. Olyan tény a minket körülvevő történelemben, amellyel a Szentlé-

⁵⁵ Ter 22,17.

⁵⁶ VI. Pál, *La proiezione dell'Anno Santo nell'avvenire della Chiesa*, Általános kihallgatás, 1975. július 25, 1.o.

⁵⁷ San Fulgenzio di Ruspe, *Ad Monimum libri III*, II, 11–12.

lek meglep bennünket, amit az Atya készített a számunkra. A mindennek eredetét alkotó Misztérium, az Atya, meghatározott pályára helyezett bennünket az Egyházon belül, Krisztus tényén belül, ismeret és érzélem szintjén az ő részévé tett. A karizma ezek szerint Krisztus szeretetének jele, amellyel a sajátjaivá tesz bennünket az ismeret és a szeretet szintjén, vagyis gondolkodásunk tekintetében és abban a módban, ahogyan az emberi szeretetet megéljük és gyakoroljuk.

Az újdonság tehát abban áll, hogy felfogjuk: Krisztus, vagyis Krisztus Lelke milyen módon alakít ki bennünk egy *másfajta gondolkodásmódot*, látásmódot, a szó teljes értelmében. Ebből kell azután következtetéseket levonnunk, ítéletet, a megismerés új, másfajta módját megalkotnunk, amely minden dologgal kapcsolatban érthető és igaz. Főként azonban ebből kell merítenünk a természetes szeretet dinamikájának, rezdüléseinek új felfogását.

Mi, keresztények, az Egyházból nyerjük eredetünket, a ma itt élő Krisztusból, Krisztus Lelkének szabad kezdeményezéséből, amely élővé, érthetővé és vágyottá teszi csatlakozást a hozzá. Ebből kötelesség fakad, a lelkiismeretnek olyan törvénye, amely az emberlét horizontján mindenre érvényes.

c) Krisztus emberi dicsőségéért

Mindennek célja, ami miatt az új ember belépett a világba, Krisztus emberi dicsősége. Bár Krisztus be-robbanása a valóságba emberileg támadhatatlan, ugyanakkor fizikailag olyan helyzetet teremt, amelyben a test (az egyéné és a közösségé egyaránt) fizikailag üldözhetővé válik, pontosan amiatt az igazság és szeretet miatt, amely Krisztusból származik, ennek az igazságnak az ereje miatt, a Krisztusból áradó szeretet nagy és hűséges volta miatt.

Mindaz, ami megtörtént, újra megtörténhet ugyanis, ahogyan Eliot állítja, amikor arról beszél, hogy a keresztényeknek meg kell építeniük az oltárt, amit aztán ellenségeik szétzúznak. A rombolás után az építés újabb korszaka fog eljönni. Amíg Isten ezt akarja, fenn fog állni ez az alternatíva.⁵⁸

Éppen ezért a keresztény számára lehetetlen az egyeduralom élvezete, a hatalom megszerzése, hiszen a hatalom Istené, és ő ennek jelét adja; ez igen fontos szellemi kritériumként és a szeretet valódi minősége miatt.

Ennek a titokzatos testnek a fejlődése során minden pillanatban bekövetkezhet az üldöztetés, ugyanakkor az emberség kiemelkedése is, vagyis az, hogy telítődik Krisztus jelenlétével, a csodával, az erkölcsi változással, az esztétikai elköteleződéssel. Az értelem által elfogadott igazsággal együtt ez az emberség képes kialakítani az új társadalmat, amely eljuthat olyan szintre, amely általában már felfoghatatlan az ember mértéke szerint. Olyan közösség jön létre a történelemben, amely immár szentségi több szempontból is: így volt ez a középkorban, a középkor egy bizonyos időszakában.

A világegyetem végső értelme (amely magában foglalja az emberi történelmet) Krisztus, aki „megtörténik” ennek a népnek az élete folyamán (egészen Andrástól és Jánostól az utolsó napon eljövő Emberfiáig) és akinek az Atya mindent a kezébe adott.⁵⁹ Az Atya az, aki kiválasztja népét, felismeri a szentséget abban, aki meglátja szövetsége beteljesülését és intenzív módon képes megélni a hozzá tartozást (mint például Anna és Simeon Izrael „maradékából” vagy Mária és József...). Mint-hogy azonban az Atya mindent a Fiú kezébe adott, az Egyház népének kezdete és annak beteljesülése egy ember: a názáreti Jézus, aki számomra a Lét, a Misztérium, az Isten jelenléte. Ez a valóság kétezer évvel ezelőtt vette kezdetét. Ezért a keresztény ember élete emlékezés, ez a mozgatórugója

⁵⁸ Vö. T. S. Eliot, *A sziklák*. VII. kórus. id. mű.

⁵⁹ Vö. Jn 17,1–10; Vö. Mt 11,27; Lk 10,22; Jn 16,15.

és ugyanakkor bizonyosság, vagyis remény is Krisztus ígéreteiben, amit minden embernek tett, akit csak meghívott. Mindig erre gondolok, amikor az Úrangyalát imádkozzuk, és a könyörgésünkben megfogalmazzuk, hogy mi, akik az angyal üzenete révén a Krisztus megtestesülését megismertük, az ő halála és feltámadása révén eljussunk Krisztus dicsőségébe. Tetteink dicsősége, vagyis annak az elvnek a kialakítása, amely szerint élünk, annak a jelenlétnek az elfogadása, amely szerint élünk egy emberben, a názáreti Jézusban lehetséges, aki ezért a Krisztus, vagyis a Messiás, akit a zsidók vártak, azután pedig, hogy megmentsék a népet, végül halálra szántak.

Ez az új ember másképpen tekint a világra, pozitív módon fordul minden élőlényhez egy bizonyos körön belül (amely kört a teremtés, vagyis saját természete határoz meg), mindenben, amit Isten, vagyis Krisztus tervei szerint végez.

A keresztény embernek tehát szeretnie kell Krisztust. A tudatos keresztény ember számára, aki elfogad minden elkerülhetetlen körülményt az életében, mint a Misztériumhoz, vagyis Istenhez tartozásnak és az odatartozás tudatosságának kifejeződését, minden Krisztus szeretetéből születik és oda vezet vissza. Vagyis Krisztus szeretete járja át a keresztény ember minden kapcsolatát mindennel és mindenkivel, ez a mértéke és mércéje mindennek, cselekedeteinek a célja. Ha szeretjük Krisztust, akkor ennek következménye, hogy mindent Krisztus gondolkodásmódja szerint közelítünk meg, magunkra öltjük Krisztus gondolkodását és aszerint cselekszünk.

Vannak olyan problémák, amelyek a társadalmi élet alapvető tényezői, és durván ezekben foglalhatunk össze: a munka, az érzelmek problémája (az érzelmek beteljesülésének gondja), az igazságosság. Ez a három szó, amelybe igyekeztünk belesűríteni az emberi szabadság minden törekvését, cselekvőképességét és elkötelezettségét (a munka, az érzelmek és az igazságosság), olyan területeket jelölnek, amelyeket már érintettünk így vagy úgy, és ismerjük ezek alakulását, ugyanakkor remélem, hogy közösségeink életében még jobban elmélyültök ezek elemzésében.

d) Átmenet a végső jelentés felé: hit, remény, szeretet

Engedjétek meg egy utolsó megjegyzést. Megállapítottuk, hogy Krisztust kell szeretnünk életünk minden meghatározó körülménye között, abban, ahogy azt megéljük és ahogyan cselekszünk. Ebből a szempontból vizsgáljuk most meg a tudatosságunk legvégső lépését, ha valóban a létnek, a világnak, a történelemnek értelmet adó Misztériumhoz, az Utolsó Ítélethez csatlakozunk. Senki sem ismeri ennek az utolsó ítéletnek a napját, egyedül maga az Atya, a Misztérium, aki mindennek az eredete. Ő határozza meg a titokzatos tervet, amely szerint a keresztények történelmében is vannak jó és rossz napok, ahogyan voltak ilyenek a zsidó nép történetében is. Ez teljesen nyilvánvaló elv, vagyis legalábbis annak kellene lennie minden keresztény életében.

Miben tér el alapvetően egy keresztény ember gondolkodása annak az embernek a mentalitásától, aki nem tartozik Krisztushoz? (Itt most mentalitás alatt a dolgok megértését és átérzését értjük, mivel a keresztény felfogás, a keresztény mentalitás egyik vonása, hogy rámutat arra az alapvető, mélyen fekvő kapcsolatra, amely a megismerés és a szeretet között fennáll. Ezért mondjuk, szoktuk mondani, hogy a szeretet, amelyen osztozunk, a barátság csakis egy közös ítéletből születhet: az olyan szeretet, amely nem ítéletből születik, nem emberhez méltó.) A különbség egy keresztény ember gondolkodása, megismerése, szeretete és annak az embernek a mentalitása között, aki nem tartozik Krisztushoz abban áll, hogy a keresztény a lét és a történelem körülményeit egy mindenre kiterjedő pozitív látásmódból ítéli meg. Ez az alapállás nem fenntartható, egyedül csak a kereszténység eseményéből kiindulva.

Gondoljunk csak azokra a szülőkre, akik elvesztik gyermeküket, vagy egy olyan keresztény közösségre, amely eleinte lelkes, azután elveszti lendületét, mint amilyenekről már Szent János apostol is írt a Jelenések könyvében („Ismerem tetteidet, hogy se hideg, se meleg nem vagy. Bár-

csak hideg volnál, vagy meleg! De mivel langyos vagy, se hideg, se meleg, kivetlek a számból. Azt mondod: Gazdag vagyok, dúsgazdag, nincs szükségem semmire. – Nem látod, hogy nyomorult vagy, szájalomra méltó, szegény, vak és mezítelen?”).⁶⁰

Gondoljunk csak a családjainkra, vagy az egyes személyekre, amikor valami súlyos dolog történik az életükben. Azt hitték esetleg, hogy egy hívő ember számára az ember nem tartogat kemény ellentmondásokat, ám a megpróbáltatás idején a reménybe kell neki is kapaszkodnia. Mindig növekszik a szentség foka, az Istenhez tartozás tudatossága, annak az intelligens elfogadása, hogy Isten megpróbáltatásokat is küld, és annak megértése, hogy ő azért küldi nekünk ezeket a nehézségeket, hogy általuk növekedjen bennünk az Isten iránti szeretet.

Ha csökken a reményre való képesség, akkor az egyházi intézmények is csak a világban elfoglalt helyüket igyekeznek megmenteni, és a világból merítik méltóságuk és tiszteletük forrásának kritériumait (ez éppen ellentétes azzal, hogy a keresztény ember a reménységét igyekszik kifejezésre juttatni a világban). Minden annak a jele, hogy a Krisztushoz tartozás alábbhagy, és akkor visszhangzik igazán a lelkünkben az a drámai kérdés, amit Krisztus tesz fel arra a napra és órára vonatkozóan, amit maga a Fiú sem ismer: „Csak az a kérdés, hogy amikor az Emberfia eljön, talál-e hitet a földön?”.⁶¹

Ez volna a hitünk legvalódibb tesztje! A hit nem más, mint a jelenvaló Krisztus felismerése, aki reménységünk alapja, mindenkor, még a halálra tekintve is. Ebben áll a végső lépés, amit meg kell tennünk a világmindenség és az egész történelem jelentésének megragadásához, a végső ítélethez: ez a válasz az Istenhez tartozás problémájára. Ha eljutunk erre a szintre, az Istenhez tartozásunk végső céljának felismerésére, az már jutalom, amely megerősíti és igazolja a Krisztushoz tartozás értékét, amely lelkünkben növekszik.

A keresztény lét a Krisztushoz tartozás, ahhoz, amilyen „módon” Krisztus személye megmutatkozott az ember számára. Krisztus alakja egy nép történetében nyer kifejezést és terjed. A mi Krisztushoz tartozásunk egybeesik a Krisztus népéhez, az Isten Egyházához tartozásunkkal. Mi a karizmán keresztül éljük meg az Isten Egyházához tartozásunkat.

Szent Pál ezt írta az első thesszalóniki híveknek: „Hiszen Isten nem a haragra szánt minket, hanem az üdvösség elnyerésére Urunk, Jézus Krisztus által, aki meghalt értünk, hogy akár élünk, akár meghalunk, vele együtt elnyerjük az életet. Ezért vigasztaljátok és bátorítsátok egymást, mint ahogy meg is teszitek. [...] Legyetek derűsek. Imádkozzatok szüntelenül. Adjatok hálát mindenért, mert Isten ezt kívánja mindnyájatoktól Krisztus Jézusban. Ne oltsátok ki a Lelket, s a próféta beszédet ne vessétek meg. Vizsgáljatok felül mindent, a jót tartsátok meg”.⁶² Itt fedezik fel a keresztény kultúrát. Mozgalmunk kezdetén, a kicsiny *Gioventù studentesca* közösségben [Gioventù Studentesca: katolikus diákközösség, a CL első megjelenési formája az 1950-es évektől] a következő Szent Páltól vett idézettel határoztuk meg, mi a kultúra: „Ne vessétek el a jövődöléseket: vizsgáljatok meg mindent és tartsátok meg, ami értékes!” De miért vessünk össze minden dolgot ezzel a találkozással olyan módon, hogy az „értékes” voltát ennek alapján ítéljük meg? Ez az örökös felfedezés, amely a Krisztushoz tartozásból fakad: a szeretet minden iránt.

Ez a pozitív alapállás, amire előbb utaltunk, a szeretetteljes odafordulás minden felé, vagyis a részvétel a *caritas*-ban, abban az ingyenes szeretetben, amellyel az Isten tekint mindenre és amellyel Isten megalkotott minden teremtményt.

A Nagyböjt 5. hetének a szombatján az ambrozián Egyház ezt imádkozza: „Kegyelmes és hűséges Istenünk, aki megalkottad és megújítod az ember életét [Ábrahám óta a zsidó nép történelme

⁶⁰ Jel 3,15–17.

⁶¹ Lk 18,8.

⁶² 1Tesz 5,9–11.16–21.

egyre inkább várta Istentől a választ a népének hűségére, egészen Krisztus koráig; Isten ekkor emberré lett, eljött Krisztus és ezzel megújult az ember, az ember léte], tekints kegyelmesen a népre, amelyet magadnak kiválasztottál és hívj mindig új nemzedékeket szövetségbe, hogy ígéreted szerint elnyerhessék Isten fiainak méltóságát, amely felülmúl minden reményt, beteljesítve a természetükben rejlő lehetőséget”.⁶³

Az Egyháznak ez az imádsága valóban jól összefoglalja azt, amit a kereszténynek tudnia kell, amit el kell tudnia mélyítenie, a megtörtént események tekintetében csakúgy, mint a Krisztus iránti szeretetben. Ugyanis ha az ember fő feladata szeretni az Atyát, a Misztériumot, a keresztényé a Krisztus iránti szeretet. A Krisztus iránt érzett szeretet viszont az a mód, ahogyan a Misztérium nevelni akarja az emberiséget, azon keresztül, amit megérintettünk, amit kezünkkel érintünk, hiszen a Krisztus iránti szeretet tudatos szeretet, a teste iránt érzett szeretet élteti közösségeinket.

⁶³ Inizio assemblea liturgica del sabato della V settimana di Quaresima «*In traditione symboli*», in *Messale Ambrosiano quotidiano. Tempo di Avvento, Natale, Quaresima, Pasqua*, vol I.

Fórum és összegzés

Giancarlo Cesana: Tegnap este folyt a szállodákban hagyományosan a hallottak feldolgozása. Ebben az évben az egyes közösségeknek az volt a feladata, hogy egyetlen kérdésben foglalják össze a körükben zajlott vitát. Egy észrevétel: szinte valamennyi beérkezett kérdés az első elmélkedést érinti. Ez azt jelenti, hogy a másodikat majd alaposan el kell olvasnunk és fel kell dolgoznunk, mert központi jelentőségű és nagyon tömör. Az első kérdés a következő: ebben az évben miért került előtérbe a „csatlakozás, odatarozás” fogalma, miután tavaly a „megismerés, ismeret” kifejezésen volt a hangsúly?

Luigi Giussani: Azért az „odatarozás” lett a központi fogalom, mert a megismerésünk tartalmát az a kritérium árnyalja és juttatja kifejezésre, amit mentalitásnak is nevezhetünk, és az határoz meg végső soron, amihez odatarozunk. Akár tudatában vagyunk ennek, akár nem, az a mód, ahogyan érzünk, látunk, megítélünk dolgokat abból származik, amihez csatlakozunk, amihez odatarozunk. Ezért van, hogy nem beszélhetünk kereszténységről, nem mondhatjuk magunkat kereszténynek, ha Isten segítségével nem próbáljuk aszerint nézni a dolgokat (a saját életünket, a világ dolgait, korunk szörnyű eseményeit), és aszerint választ fogalmazni ezekre, hogy a kritériumot ehhez az Egyházból merítenénk, amelyhez csatlakoztunk, amelyhez odatarozunk.

Stefano Albert (don Pino): Van egy sokszor visszatérő kérdés: „Meg tudnád jobban magyarázni a kapcsolatot az odatarozás és a szabadság között?”. Az általános vélekedés szerint ugyanis, írták a barátaink az egyik szállodából, az odatarozás, vagyis az, hogy „valakié” vagyunk, általában a szabadság tagadásának számít. Te ezzel szemben azt mondtad, hogy a szabadság az odatarozás lényeges tényezője és első következménye. Egy másik ehhez kapcsolódó kérdés: „Miért van bennünk ellenállás azzal szemben, hogy saját énünket valakihez odatarozóként fogjuk fel?”

Giussani: Ha a csatlakozás, odatarozás azt jelenti, hogy függünk valakitől, aki alkotott, annak tudata, hogy most is ő alkot minket, folyamatosan fenntartja életünket a Teremtő, Isten, Isten misztériuma, akkor mit kaptunk voltaképpen Isten misztériumától? Mindent! Vagyis azt is, amit „szabadságnak” nevezünk. Így az odatarozásunk Istenhez egyben a szabadságunk forrása is. Ezt többé vagy kevésbé lehet megvalósítani a gyakorlatban, de ez nem csupán a szabadságunktól függ, hanem egy másik tényezőtől is, ami a Misztérium akarata, Isten titokzatos akarata. Mindenesetre azt hiszem, elegendő arra utalnom a számotokra, hogy ha az odatarozásunk arra a tényezőre mutat rá, amit nekünk adott és ad Isten, akkor az az energia, amely bennünk a szabadság magatartását létrehozza, az is az odatarozásunkból származik. Ugyanis a szabadság nem képes önmagát létrehozni.

Cesana: De ha így van, miért lázadunk ez ellen ennyire?

Giussani: Azért lázad ellene az ember elsősorban, mert nem ismeri a probléma összetevőit, nem tudja, mi a szabadság, soha nem gondolkodott el rajta. A szót mindenki használja, mert olyan fogalomról van szó, amely a tapasztalatunkból származik (minden olyan fogalmat, amely az emberre vonatkozik, az ember tapasztalatából kell megragadnunk). Azután a szót mindenki más-más gondolati irányzat, érdek, hatalmi helyzet szerint használja. Ha azonban lehántjuk a szó értelmezéséből ezeket a dolgokat, hogy megragadjuk a fogalom lényegét, nekem úgy tűnik, hogy a szabadság nem más, mint felismerni Azt, aki az életet adja nekünk (ahogyan ezt már két évvel ezelőtt leszögeztük), Azt, aki alkot bennün-

ket, megteremt bennünket, és mindazt, ami őszintén és tevékenyen együttműködik Vele, ami eszköz Isten kezében arra, hogy megvalósítsa tervét, elképzelését az életünkben. Hogy még pontosabban fogalmazzak, most hozzáteszem: a szabadság nem más, mint hogy felismerem, Isten minden mindenben. Isten azért teremtette a világot, hogy kihívást intézzon a semmi ellen (ezek persze szófordulatok, de nem tudok jobb képet, hogy elmagyarázzam, mi a szabadság, mi a teremtés). Isten azt akarta, hogy a teremtménye felismerje: Ő minden mindenben, legyen annak a dicsőségnek a visszhangja, amely a Misztériumon belül létezik.

A kérdés másik része azt firtatja, miért van bennünk ez ellen lázadás. Szinte nevetséges feltenni magunknak ezt a kérdést, hiszen mi nem tudjuk megérinteni, kimeríteni a Misztériumot, a Misztérium és a teremtmény közötti kapcsolatot. Végző soron szerintem nincs rá válasz, miért utasítja el valaki a legnyilvánvalóbb tény, ami létezik. A dolog azért lesz sürgető és zavaró, mert eszünkbe juttatja az ördögöt (*daimón*), a lázadó angyalt, akit nem véletlenül határozunk meg úgy, mint olyasvalaki, aki nem ismeri el, hogy valaki Más alkotta őt („Nem, nem ismerlek el Téged, a léteimet nem Tőled kaptam”): ez olyan számunkra, mint a tagadás, olyan hazugság, ami tagadásban valósul meg. Van ebben a helyzetben egy olyan aspektus, amit teljesen elfed a titok: más szóval a szabadság nem határozhatja meg önmagát. A lázadást nem lehet megmagyarázni: csak úgy tudjuk megmagyarázni, hogy ez egy makacs csend önmagunkkal szemben, az utolsó ajtó előtt, amely annak elismerése volna, hogy megéltük teremtett, más által alkotott voltunkat: „Nem ismerlek el Téged”. Semmi nem törölheti el azonban azt, ami ezt megelőzi, mármint, hogy Isten minden mindenben; a Teremtő minden az összes teremtett lényben.

Cesana: Hogyan lehet elkerülni az egyeduralomra törés kísértését, ha a keresztények történelmi felelőssége oldaláról vizsgáljuk?

Giussani: Akkor nem motivál bennünket személyesen az egyeduralom elérése, ha elkötelezettségünk nem az önszeretetből, egoizmusból, részérdekből fakad – ebben az esetben feloldható az ellentmondás a hegemoniára törekvés és a történelmi felelősség között. Az egyeduralom vágya a hübriszből, vagyis a gőgből származik, ez pedig a napjainkat uraló erőszak egy formája (sajnos!) – ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a keresztények történelmi felelősségének kérdését. Nevezük más néven, ne a személyes sikert keressük, ne a gögre támaszkodva igyekezzünk elérni a mások feletti uralmat, mint-ha csak a gyűjtőszenvédélyünket akarnánk kiélni. A keresztény ember történelmi felelőssége másból fakad: Krisztus szeretetéből, amelyből az Egyházban részesedünk. Krisztus személyesen árasztja el a lelkünket és egészen másfajta buzgóságra indít. Azt akarja, hogy érdekeljen bennünket mások élete, minden emberé, és hogy használjunk ki minden eszközt, amit Isten a rendelkezésünkre bocsát és valóban megfelelő. Ugyanakkor a szeretet, amely sürget minket, soha nem törekedhet az egyeduralomra. A kereszténynek tudnia kell küzdeni a maga hitéért, a szabadságért és az igazságosságért, általa is, hogy hatalmi pozíciókba kerül. Ugyanakkor, ha nem tud ilyet a magáénak, akkor nem volt célja, nem volt feladata ilyet szerezni, hiszen azok a körülmények, amelyeket Isten megenged a számára, alkalmassá nem tesz ezt számára lehetővé. Hiszen Jézust is megölték, noha azért jött, hogy békét hozzon a világba!

Don Pino: Van itt egy speciálisabb kérdés, amely az első elmélkedés egy részére vonatkozik: „Mit jelent az, hogy még az igazságosságot is alá kell vetni az odatartozás törvényének?”

Giussani: Az igazságosság nem olyasmi, ami a levegőben lóg, mint egy csillag, nem csak úgy van magában cselekvő alany nélkül. Éppen ezért, ha egy ember ítéletet mond ki egy másik emberről, akkor

képesnek kell lennie rá, hogy tudatosan Isten törvénye alapján tegye ezt meg, mert a másik ember is Istenhez tartozik, akár te vagy én. És ha eszerint mond ítéletet a másik ember felett, akkor nem azért teszi, hogy politikai előnyre tegyen szert ezáltal, vagy például azért, hogy karriert fusson be a bírói karban. Úgy hiszem, kemény és nehéz dolog Isten törvényének engedelmeskedni sok mindenben, például nekem papként, de bíróként is. Igaz, hogy én a bíróságon nem lehetek bíró, de Isten előtt mégis megtehetem: a gyónás erről szól, nem? Van itt egy részlet, amely felszínre kerül és megmutatja, mi van itt a háttérben: meglátszik, ha valaki nem szereti az embereket. Ezért idéztem fel Nietzschének azt a bizonyos mondatát („bíráitok tekintetében mindig a bakót látom és hideg vasát”).⁶⁴ Ugyanis mindig, de mindig a társadalom végső, valódi érdeke ellen való, ha egy bíró, aki ott és akkor a társadalmat képviseli, a törvénykönyv látszólag pontos, túlon túl részletes olvasatára támaszkodva úgy határoz, hogy nincsen tekintettel a mondott dolgokra: vagyis arra, hogy ő maga is Istentől függ.

Cesana: Egyébiránt azt is állíthatjuk, mivel valaki vagy Istenhez vagy a Mammonhoz tartozik, akkor főként, ha ennek nincsen tudatában, akkor az uralkodó hatalomnak megfelelően mond ítéletet.

Giussani: Pontosan! És az uralkodó hatalom keresztülviszi a gondolkodásmódját, minden eszközével, amelyek egyre inkább befolyásolják a személyiséget pszichológiailag, és egyre inkább képes valami közös álláspontot létrehozni mindenkiben, mindenben – hacsak nem tartozunk eleve már valami máshoz, nem ideiglenesen, hanem a magunkról alkotott alapvető gondolkodás terén: mik vagyunk, mi a dolgunk a világban. Ezt hallottátok tegnap az első apostoloktól, Szent Jánostól és Szent Páltól: „Senki sem él és senki sem hal meg önmagának”; és „ha valaki meghal, az Úrnak hal meg és ha valaki él, az Úrnak él”.⁶⁵

Cesana: Az a kérdés, amit most felolvasok, egy igen elterjedt helyzetet ír le, amely itt kicsit egyszerű, de világos szavakkal van leírva: „Van egy egybeesés, amibe beleremegek. Ábrahám Istene, aki megnyilvánul Krisztusban, és aki folytatódik az Egyházban, és aki elér minket a te karizmádon keresztül, olyan emberekben ölt testet, akik a városomat vezetik, akiknek engedelmeskednem kell. Mit jelent az Istenhez tartozás abban az engedelmisségben, amit ezek iránt a személyek iránt tanúsítok?”

Giussani: Az „engedelmisség” fogalmán sokat kell dolgoznunk abban az értelemben, ahogy az ideai elmélkedésben meghatároztuk. Hiszen ha az eredetünk valaki Másától indul, ha valaki Más alkotott engem, nyilván engedelmeskednie kell ennek a valaki Másnak. Az engedelmisség azzal szemben, akitől az ember származik, olyan erény, amely biztosítja a kapott dolgok további fejlődését. Ezzel szemben az engedelmisséget, főként mint a tudatunk megkísértését, határozottan elvetjük az olyan korban, mint amilyen a miénk is, amikor nem értik, nem veszik figyelembe, negligálják az Istentől, Jézustól kapott természetes dolgokat és eseményeket, mert úgy kezelik őket, mintha szembe mennének a szabadságunkkal, az élvezettel, mintha ellentétesek volnának az étellel. De engedelmisséggel éppen Annak tartozunk, akitől függünk, aki alkotott minket. Hiszen semmi sem tied, ami benned van, eredetileg nem a tied, ajándékba kaptad. És ajándékhoz intelligenciát és szeretetet is kaptál. A mennyei Atyának van terve veled: az életedben, a létedben ott vannak a „jelek” arra nézve, hogy miből származik és hogyan kell felhasználni. Ezeket nevezzük törvényeknek, erkölcsi törvényeknek: az erkölcsi törvényeket nem az emberek alakítják ki, hanem annak az embernek a sajátja, aki ismeri a saját eredetét. Ezért mondhatjuk, hogy az engedelmisség a keresztény ember sajátos erénye. Krisztus engedelmes lett mindhalá-

⁶⁴ Vö. F.W. Nietzsche, *Così parlò Zarathustra*, id. mű, 76. o.

⁶⁵ Ld. Róm, 14,7–8.

lig, mégpedig a kereszthaláláig. Olyan, mintha az életünkben minden ellentmondana ennek. Pedig az a kritérium, ami szerint megéljük a dolgokat, a vágyainkat, ahogyan igyekszünk beteljesíteni ezeket a vágyakat, ami hasznos a számunkra, ami szépnek tűnik fel előttünk, tehát ez a kritérium (ahogyan beszéltünk róla ezekben a napokban), valaki Másától függ. Ezért kezdtük azzal a lelki gyakorlatunkat három évvel ezelőtt, hogy kimondtuk: „Isten minden mindenben”. Mégis, a modern gondolkodásmód szerint a cselekvő, dolgozó ember, akit Isten alkotott, akiben a kezdetektől fogva ott van Isten, mintha elhagyta volna ezt az eredetet. Az ember magától értetődőnek tekinti, és ezzel ködbe burkolja, s végül elfeledi önnön eredetét. A helyébe már óvodáskorunktól kezdve, az osztálytársakon, egyetemi társakon keresztül egyre inkább és egyre hangosabban belép a „világ” – ahogyan Krisztus maga nevezi –, hogy a saját ítéleteit, tanácsait, vonzerejét gyakorolja. És úgy válunk felnőtté, vagy inkább azt hisszük, azáltal válunk felnőtté, hogy elfeledjük az eredetünket, megtagadjuk a kötelességünket. Nem engedelmeskedünk senkinek, még saját apánknak és anyánknak sem, de a múltnak sem, azoknak a javaslatoknak sem, amelyek a múltból származnak. Az engedelmség megtagadása az ember számára már-már klasszikus cselekedet. A múlthoz kötődő szálak elvágása a kormányaink oktatási minisztereinek közös alapelve.

Cesana: Ugyanakkor, aki engedelmeskedik, az a karizmát keresi, vagyis az eredetet, és aki erre hívja fel a figyelmet, nem önmagát tolja előtérbe, hanem a karizmát, amelyet az Egyház is elismer.

Giussani: Köszönöm neked ezt a megjegyzést, mert megpendítettél vele egy igen érdekes következményt, ami az Egyház és a mozgalom iránti engedelmséget érinti, s ami sokszor nem tűnik logikusnak és meggyőzőnek. Amit tőlünk hallhattok, az olyan mértékben meggyőző, amennyire egyszerűek és őszinték vagytok ti magatok. Ha nem így volna, Isten tévedett volna, amikor emberré lett! Hiszen ha nem lett volna emberré, nem volnának igazak ezek a következtetések. Ám ahogyan Nazianzi Szent Gergely fogalmazott: „Ha nem volnék a tiéd, Krisztusom, véges teremtménynek érezném magamat”,⁶⁶ nem volnék ember, hiszen az emberségemet tőled kaptam. Isten úgy határozott, hogy eljön a kétségbeesett, szerteszéledt, irányukat vesztett emberek közé. Isten emberré lett, eggyé közülünk, és ugyanúgy, mint kétezer éve, ma is itt van közöttünk. Ez a kiindulópont. Krisztus mondhatta és gondolhatta volna azt, amit egy átlagos ember: „Én itt vagyok örökre, az Atya kezembe adta az egész világot, és én idejöttem megmenteni? De ha az ember elfogadja, hogy meghal, hogy keresztre feszítsék, mi lesz utána?”. Nos itt, ezen a ponton gondolta el emberi szívével, amit az Atya, Isten misztériuma helyezett belé, hogy létrehozza az Egyházat. Ez az Egyház bukkan fel mindenütt, ahol ketten vagy hárman összejönnek az ő nevében (ez a mi Fraternitásunk alkotóelve is). Lehet, hogy a te közösséged vezetője egy olyan senkiházi, akinek nem adnál egy forintot sem. Mégis ahhoz szoktatott minket Isten, hogy ne keressük ezt a kibúvót, és a pápák is, akiket megismertünk és igazán kiválóak voltak, mélyen és okosan hívők. Maga az Egyház is, és valamennyi mozgalom is az Egyházban, mindazok a formák, amelyek az Egyházat alkotják: az egyházmegyék, a plébániák és a mozgalmak, mind a három világosan vallja, hogy Isten szavát és Isten kegyelmét remegő kezek nyújtják át a számunkra. Ha valaki már hetven éves, remeg a keze, s az ostyát tőle vesszük át, ugyanúgy, mint mikor az a kéz még szilárd volt. Az Egyháznak abban rejlik az értéke, hogy Krisztus alkotta meg és Krisztus nem is hagyja el, hiszen a Szentlélek leszállt az apostolokra és a Szűzanyára, majd kiáradt az egész emberiségre. Krisztus itt marad, mindenki számára az idők végezetéig. S így a közösségekben mindenkinek megvan a maga feladata: amit ránk bíznak, hogy megtegyünk, az legyen tökéletesen azonos azzal, amit minden kereszténynek szerepénél, szeretetéből, kapcsolatai-

⁶⁶San Gregorio Nazianzeno, Carmina, II/I, carme LXXIV, vv. 4–12, in Patrologia Graeca, XXXVII, Paris 1862, coll. 1421–1422.

ból fakadóan tiszteletben kell hogy tartson és szeressen. Az engedelmisség a legkeményebb dolog éppúgy a lovagoknak, mint a szerzeteseknek és a mozgalmak világi tagjainak is.

* * *

Szeretnék rátok hagyni egy jókívánságot. Mindazok után, amit itt hallottatok, lehet, hogy érthetetlen lesz, mégis megteszem, mert nem tudnék most mást vagy jobbat mondani.

Azt kívánom nektek az életben, hogy ha találkoztatok ezzel a nagyszerű dologgal, ami Isten kegyelméből fakad, ahogyan ezt ma természetesen és spontán módon ki is mondják sokan ott, ahol megfordulunk... Annál a kegyelemnél fogva, amelyben részesültünk ebben a találkozásban, van bennetek egy képesség, amit a Szentlélek helyezett belétek, hogy tanúságot tegyetek Krisztusról. Ez az egyetlen dolog, amit a világ valóban vár, hiszen ahol Krisztus van, ott a kapcsolatokban egység és béke uralkodik, éppen úgy a házastársak között (az egység és a béke kellene hogy legyen az a két szó, amely minden családot meghatároz, és mindenkire vonatkozik)... Bármi legyen is a hivatásotok formája, azt kívánom nektek, hogy ez a nagyszerű dolog, amit az Úrtól kaptatok, legyen egyre személyesebb a számotokra, vagyis tudjatok egyre engedelmesebbek lenni (hiszen a személyesebbé válás nem más, mint az okosan vállalt engedelmisség), s találkozzatok egy atyával, s ti magatok is éljétek át az atyaság tapasztalatát. A fiziológia, a társadalmi kapcsolatok szintjén ugyanis, és szemlátomást is az első odatartozás-élményünk, ha szülők lehetünk. Istent kapjuk meg édesapánk és édesanyánk által.

Azt kívánom, hogy mindnyájan valóban újra fel tudjátok fedezni ezt a szerepeteket, ami nem is igazán szerep: ez a feltétel, amely szerint az ember Istenre néz és látja az Istent, és Isten rábízta azt, amit gondol. Az apaság és az anyaság, ami egy és ugyanaz, nem két lelkileg különálló funkció, csak anyagi tekintetben van eltérés, mert mindkettőnek megvannak a maga korlátai. Ezért akarom eljönni ide, hogy köszöntselek benneteket. Éljétek meg az apaság és az anyaság tapasztalatát: ezt kívánom közösségeitek vezetőinek, de mindnyájatoknak is, és ebben nem valami felsőbbrendűséget akarok kifejezni, csak a valódi szeretetemet közlöm felétek. Senki sem érezheti magát ugyanis olyan szerencsésnek, mint az a férfi és az a nő, akiket az Úr apává és anyává tesz. Apjává és anyjává lesznek mindenkinek, akivel csak találkoznak. Emlékezzetek rá, hogy mit ír a közösségi iskola második könyve arról, amikor Jézus a mezőkön járt az apostolokkal és meglátott egy Nain nevű falu mellett egy asszony, aki meghalt gyermeke koporsója felett sírt és jajongott? Ő akkor odament hozzá, és így szólt: „Feltámasztom a fiadat”. De ezt is mondta, gyengédséggel: „Asszony, ne sírj!”, és ebben az emberek iránti utánozhatatlan gyengéd szeretete nyilvánult meg. És valóban: utána visszaadta az asszonynak a feltámasztott gyermeket.⁶⁷ De most nem erről van szó, hiszen csodát más is tud tenni, ám ez a szeretet, Krisztusnak az emberek iránt érzett szeretete semmivel sem mérhető! Menjünk.

⁶⁷ Vö. Lk 7,11-17.

HOZZÁSZÓLÁSOK, KÖSZÖNTÉSEK (2000–2004)

2000-től kezdődően a CL Fraternitásának lelkigyakorlatait már nem don Giussani tartotta. A videokonferencia is túl bonyolulttá vált egészségi állapotának romlása miatt, és nem tanácsolták számára, hogy „hosszú beszédeket” tartson, mint amilyenek az elmélkedései és előadásai voltak korábban. Hatalmas áldozat volt ez annak az ember részéről, aki megtapasztalta, hogy ha a modern ember életében a hit nincsen jelen, annak oka egyrészt az ésszerűség hiánya a keresztény üzenetben, másrészt az, hogy nem vagyunk képesek úgy beszélni róla, mint az élet konkrét, emberi kérdéseire adott jó válaszlól.

Ennek ellenére, ahogyan ez tőle várható volt, nem adta fel, és továbbra is kifejezésre juttatta különféle fórumokon mindazt, amit az élet változó körülményei között felfedezett, saját lelkiismeretében, olvasmányaira, zenei élményeire, egyes eseményekre reagálva, a közös életről alkotva ítéletet mindig éles szemmel. Ezeket a hozzászólásokat konferenciákra küldte el, és felolvasásukkal munkatársait bízta meg, illetve megjelentek cikkei és vele készített interjúk is az országos lapokban, üzeneteket küldött a közösségeknek speciális alkalmakkor vagy találkozókra készülve, leveleket írt a Fraternitás tagjainak 2002-ben és 2004-ben, valamint televíziós műsorokban is szerepelt. Amikor Nasszíriában támadás érte az olasz katonákat, a római temetésük után, amely általános megindultságot keltett, a Tg2 hiradó igazgatója felkérte don Giussanit, hogy írjon „felvezetőt” az esti fél 9-es kiadás elé. Ebben a szövegben don Giussani Giosuè Carducci Ősi sírás (*Il pianto antico*) című versét és Dante Isten színjátékából a Paradicsom XXXIII. énekét elemezte, majd kitért Coletta százados feleségének levelére és kifejezte annak fontosságát, hogy „nevelni kell az emberek szívét”: „Ha nevelnék a népet, mindenki jobban érezné magát”.¹ Ugyancsak a Tg2 csatornán hangzott el egy elmélkedése a 2004. évi karácsonyi műsorban, az ünnep előestéjén. Ez volt utolsó nyilvános megszólalása, ahol többek között elmondta: „A karácsony Krisztus szeretete az ember felé. [...] Egy új lény lép be a történelembe”.² Egy hónappal korábban a CL karácsonyi plakátjára a következő idézetet választotta Cesare Pavesétől: „Az egyetlen öröm a világban elkezdni valamit. Azért szép élni, mert az élet mindig, minden pillanatban új kezdet”.³ Abban az imádságban, amelyet a Fraternitás pápai elismerésének 33. évfordulóján (2005-ben) mondott misékre fogalmazott meg, don Giussani arra szólította fel a mozgalom tagjait, hogy „kockáztassanak” és legyenek olyanok, mint Krisztus, és a Fraternitást úgy határozta meg, mint „olyan hely, amelyhez tartozva azonnal megértjük, mi a létünk eredete”.⁴

A lelkigyakorlatok határozott logika mentén folytatódtak, az én és a személyesség problémájára összpontosítva, erről vallanak a címek is: *Mi az ember és honnan tudhatja meg a választ* (2000); *Ábrahám: az én megszületése* (2001); *Bár testben élek, Isten Fiába vetett hitemben élek* (2002); *A szabadság eseménye* (2003); *Az ember életének célja* (2004).

¹ L. Giussani, *L'urto del cuore*, «Tracce Litterae-unionis», n. 11, 2003, 26–27. o.

² L. Giussani, *La scommessa del potere di Dio nel tempo*, «Tracce Litterae-unionis», n. 1, 2005, 128. o.

³ C. Pavese, *Il mestiere di vivere. Diario 1935–1950 con il taccuino segreto*, id. mű, 96. o.

⁴ L. Giussani, idézi: A. Savorana, *Vita di don Giussani*, id. mű, 1166. o.

Ezek az összejöveteleken don Giussani a saját lakásából vett részt, és 2003 kivételével az esemény végén üdvözetet küldött a résztvevőkhöz, akik Riminiben találkoztak vagy videóközvetítésen keresztül csatlakoztak hozzá.

Ezek a szinte rögtönzött szavak arra reagáltak, amit maga is hallott, súlyos gondolatokkal, érzelmekkel, szeretettel telve mindazok iránt, akik a rimini vásárváros hatalmas csarnokaiban egybe gyűlve hallották a hangját telefonon keresztül vagy látták őt a képernyőn. Emlékezetes felszólalások voltak ezek („Asszony, ne sírjál”, „Veni Sancte Spiritus”, „az élet pozitív volta”), amelyeket azóta is felidéznek barátai, és részévé váltak a résztvevők egyéni tudatának, kitörölhetetlen nyomot hagyva benne. Olyan szavak ezek, amelyekből érződött, mint mindig, hogy mennyire közel állt don Giussani mindenkinek az életéhez akkor és mind a mai napig.

Miután néhány éven keresztül másokkal osztozott a lelkigyakorlat megtartásán, és vagy egy-egy elmélkedéssel vagy záróelőadással vett benne részt, 2004 után don Julián Carrón tartotta a teljes lelkigyakorlatot a Fraternitás számára . Amikor don Giussani videókonferencián hozzászólt az eseményhez, kifejezésre juttatta lelkesedését és határozott egyetértését mindazzal, amit hallott.

A reményben nem lehet csalódní volt a címe a 2005-ös lelkigyakorlatnak, amely don Giussani az év február 22-ei halálát követte.

DON GIUSSANI ZÁRÓ GONDOLATAI A 2000. ÉVI MI AZ EMBER ÉS HONNAN TUDHATJA MEG A VÁLASZT CÍMŰ LELKIGYAKORLATON *

Beszélek hozzátok... ma, tegnap és tegnapelőtt egész nap, egész életemben beszéltünk egymással, hiszen tényleg igaz minden, amit a legelső énekeinkben megtaláltok.

1. „Nem vagyok méltó arra, amit értem teszel, te, aki annyira szeretsz egy ilyen embert, mint én”⁵ Tényleg igaz, hogy keserű érzés, mennyire méltatlanok vagyunk rá, hogy Isten mindig szeretettel vett körül bennünket, és annak az élő tudatában növekedhettünk, hogy mi az ember, mit jelent a mozgalom, mit jelent az Egyház és mi az ember végcélja, az ember életének az értelme.

„Nem vagyok méltó arra, amit értem teszel”. Gondoljatok bele, hogy amint múlnak a napok, egyre növekszik bennem a csodálkozás amiatt, amit Isten cselekszik velem! És Isten ma is megteszi azt, amit tegnap megtett. Ezért mondhatjuk, hogy ez egy új valóságként lép a világba: új egység az Egyház világában. Ezért azt is hozzátehetjük, hogy ez az új valóság az Egyházban tovább növeli, szeretettel kibontja, megvilágítja, hogy mi az Egyház.

Látod: . „Nem vagyok méltó arra, amit értem teszel, te, aki szeretsz egy ilyen embert, mint én”. Én viszont kimondom: „Ha akarod, végy el engem.”

2. Ezekben a napokban visszagondoltam arra a rengeteg tapasztalatra és gondolatra, amit együtt élünk át. Nagyon jelentőségteljesnek látom, hogy az első énekünk (ami „történt velünk”, mondhatnám, mert tényleg így volt) már akkor megragadta a kérdés egész lényegét, a dolgok miértjét, ami mozgat bennünket. Ugyanakkor a választ is megadta.

Gondoljatok csak bele a mozgalmunk himnuszába, abba a versbe, amelyeket Maretta Campi írt, és aztán Adriana Mascagni szerzett hozzá dallamot: „Egy nem létező ember szegény kicsi hangja a mi hangunk, ha nincsen miértje”⁶ Azután: „kiáltani kell, könyörögni kell, hogy az élet lehelete ne érjen véget”. Ez a megdöbbenés, amiről olyan jól beszéltek a ma reggeli fórumon, az élet utáni vágy hatalmas megdöbbenése, az érzésekből fakadó erővel és elkötelezettséggel, a szabadság lehetne egy kötelesség, amit végbe kell vinnünk.

„Egy nem létező ember szegény kicsi hangja a mi hangunk”: ha a hangunknak nincsen miértje, álságos és üres volna. Éppen ezért, miközben kiáltania és könyörögnie kell, hogy az élet lehelete ne érjen véget, azért is „énekelnie kell, mert az élet létezik”. Ez a semmivel nem összemérhető hatalmas oka az éneknek. „Az egész élet az örökkévalóságot kéri”. Amikor felkelünk egy olyan napra, amikor rengeteg dolgunk lesz, nehéz lesz a napunk, vagy olyan napra, amikor nincsenek előre meghatározott teendőink, „énekelnie kell, mert az élet létezik, az egész élet az örökkévalóságot kéri”.

Az egész élet az örökkévalóságot kéri. Próbáljátok csak elgondolni ezt a negyven évet, amíg az élet az örökkévalóságot kérte! „Nem halhat meg, nem érhet véget a mi hangunk, amit az élet kér a szeretettől”. Ezért aztán már „nem egy nem létező ember szegény kis hangja a mi hangunk – a mi hangunknak már van miértje”.

* A CL Fraternitásának lelkigyakorlata, 2000. május 19–21., Rimini.

⁵C. Chieffo, «Io non sono degno», in *Canti*, Società Cooperativa Editoriale, Milano, 2014, 201–202. o.

⁶M. Campi — A. Mascagni, «Povera voce», in *Canti*, id. mű, 208. o.

Amikor ezekben a napokban visszagondoltam azokra, akik ennek a dalnak a szövegét és dalamát szerezték (akkor 15-16 évesek lehettek), feltettem magamnak a kérdést: ki az, aki ilyen összefogott és élő módon meg tudja ma fogalmazni ezt a kérést, úgy, hogy mindenki számára komolynak és őszintének tűnjön?

3. Amikor Júdás elhagyta Jézust és elindult, hogy elárulja őt, az evangélium hozzáteszi: *Erat autem nox.*⁷ Éjszaka volt.

Elfeledni vagy hagyni a semmibe hullani mindazt, amit mondtak nekünk, amit most mondanak nekünk azt jelentené, hogy átengedjük az életünket az éjszakának, a sötétségnek, amiben az emberek nagy részének az élete telik.

Mi egyenesen haladunk az életben egy biztos úton, ami keresztülvezet apró-cseprő körülményeskedéseinken és félelmeinken, erőt tudunk meríteni, amikor fogytán van.

A remény a mi számunkra egy bizonyosság, a jövőre vonatkozó bizonyosság. Ha valaki nem olyan biztos úton halad, amelyről tudja, hova érkezik, az a tragédiával néz szembe, szegény feje.

Mégis túl sokszor engedjük meg, hogy a sötétség körbeöleljen bennünket, és az igazság iránti vágyunkat is legyőzi néha a hitetlenkedés és az ebből fakadó csalódottság.

„Mondd, hogyan remélhet egy olyan ember, akinek mindene megvan, de nem képes megbocsátani?”⁸ Claudio Chieffo egyik dalának ez a sora talán a legemberibb, legmegrázóbb észrevétel ezzel kapcsolatban.

„Hogyan remélhet egy olyan ember, akinek mindene megvan, de nem képes megbocsátani?” A megbocsátás a Misztériummal való kapcsolatunk legdrámaibb és legmeggyőzőbb oldala, de nem engedi, hogy ez legyen a legkiemelkedőbb formája a kapcsolatnak közte és az emberek között (a Miatyánkban így imádkozunk: „Bocsásd meg a mi vétkeinket, amiképpen mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek”). Az ember leginkább a saját semmi voltát, tehetetlenségét érzi át, ezért engedi, hogy uralkodjanak rajta, és így annak lesz a szolgája, amit a világ diktál. A világ pedig előbb vagy utóbb az emberi boldogság bizonyossága helyébe a tagadást állítja.

Erat autem nox, éjszaka volt. A sötétségben erejét veszti a reménységünk ereje, és még mi is ráerősítünk erre, hiszen a remény nem ad azonnali választ, ami megélhető és valóra váltható. Olyanok vagyunk ilyenkor, mint az ember, akit becsaptak. Homályossá válik előttünk a barátságunk értéke, a Fraternitás előnyei, mindaz a jó, amit az Egyház élete jelent a történelemben.

Minden negatívum előtérbe kerül, amikor az emberből Júdás lesz, amikor nem tudja elkerülni, hogy Júdással, az árulóval azonosuljon, noha ahelyett, hogy kiáltozik, könyörögnie kell, hogy az élet értelmének ne legyen vége.

Mindenesetre semmi sem lett volna a világban, ami valóban segített volna a mi helyzetünkön. De minthogy „szükség volt valakire, aki megszabadít bennünket a gonosztól”,⁹ az Isten, a Misztérium megtapinthatóan jelenvalóvá lett, emberi testben.

Ha látjuk a Szűzanya ölében fekvő gyermeket, ennél nincsen megszabadítóbb, hatalmasabb dolog, olyan hatalmas, hogy fel sem tudjuk fogni. Segítsünk egymásnak, hogy mindinkább ennek fényében járjunk, hogy az energiáink elgyengülése ne homályosítsa el a fény igazságát.

⁷ Jn 13,30.

⁸ C. Chieffo, «Ballata del potere», in *Canti*, id. mű, 219–220. o.

⁹ Uo.

**DON GIUSSANI ZÁRÓ GONDOLATAI A 2001. ÉVI
ÁBRAHÁM: AZ ÉN MEGSZÜLETÉSE
CÍMŰ LELKIGYAKORLATON ***

Igyekeztem követni a lelkigyakorlatot, amennyire az Úr megengedi nekem, korlátozottabban és nehezebben, mint korábban. De az életünkben minden Isten útja. Mindenesetre nincsen más mód, ahogyan a szívünket erkölcsileg, igen, erkölcsileg is felkészítjük arra, hogy készen álljon a szenvedésre, mindarra, amit Isten számunkra készített.

Hogy ne nyújtsam el túlzottan az otléteteket, csak egy dolgot szeretnék ma kiemelni, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni, amiről nem szabad elfeledkeznünk: imádkoznunk, könyörgönnünk kell Hozzá, akihez odatartozunk, hogy ne legyen hiábavaló a meghívásunk.

Minden nap, minden órában, minden percben, minden pillanatban hív minket. És az, ami az embernek értéket ad minden más emberi magatartással szemben, amely értékkel ruházza fel, nem más, mint a végtelenhez fűződő kapcsolata. Ha egy nő csak varr, varrogat vagy főz a konyhában, az is kapcsolat a végtelennel. Az, ami az embert jellemzi, az ez a végtelen távolság a magunk kicsinysége, semmi volta és aközött, ami alkotta, alkotja: az Istennel való kapcsolat.

De itt most nem akarok olyan dolgokról beszélni újra, amelyekről már volt alkalmunk beszélgetni. Egyszerűen csak azt akarom mondani nektek: imádkozzunk, imádkozzunk, mert ezt megtehetjük aközben is, ha valamilyen más munkát végzünk. Hiszen ez egy szándék, megnyit egy szándékot, mint amikor egy esős napon kisüt a nap a felhők közül, áttöri a fellegeket és mindenre fényt sugároz: arra, amik vagyunk és arra, amit teszünk.

Mostanában azt alkalmaztam, azt fedeztem fel teljes szívemmel, megindultan, mennyire teljes keresztény szempontból ez az egyszerű imádság: „Jöjj, Szentlélek, jöjj a Szűzanya által”. *Veni Sancte Spiritus. Veni per Mariam.* Ismételjétek ezt az imát minden nap, minden órában, amikor az Úr kiválaszt benneteket, hogy érezzétek őt. Olyan ez a pillanat, mint amikor minden összeér és minden helyére kerül: titokzatos módon minden eggyé és széppé válik.

Veni Sancte Spiritus, mivel *Spiritus est Dominus, Spiritus est Deus* (Isten a Lélek, a Lélek Isten). A Lélek Isten, őhöz tartozunk. A lélek ugyanis öntudat, lelkiismeret és ha ezt jól alkalmazzuk, akkor rámutat: az ember felfogja, hogy valaki Máshoz tartozik. Egy Jelenléthez tartozunk, amely titokzatos (azért titokzatos, mert nem birtokoljuk – és bizonyos értelemben nem az, mert ha más a forrása, akkor nem tőlünk ered).

„Jöjj, Szentlélek” minden cselekedetemben, „jöjj, Szentlélek” minden pillanatomban.

Veni per Mariam, ez igazán... A Szűzanya valóban a legteljesebben emberi és meggyőző mind-
abban, amit Isten az ember irányában tesz.

Veni per Mariam. Gondoljunk csak bele ennek az asszonynak a fejlődésébe, és abba, hogy milyen módon van jelen a történelemben. Nyilvánvalóan Istentől van, Istenben van odatartozásának alapja. Máskülönben Mária az emberség teljessége, amely benne felmagasztosul egészen addig, hogy az Istennel való kapcsolatunk eszközévé válik (amely szükséges, nem a szó közvetlen, hanem végső értelmében). *Per Mariam*, ugyanis nem követett el hibát, Isten nem engedte, hogy az ördög igazság elleni támadásának tárgya legyen. Tiszta és szép szűz: a szépség jel, szinte szentségi jele annak a szépségnek, amelynek kedvéért Isten a világot teremtette.

* A CL Fraternitásának lelkigyakorlata, 2001. május 18–20., Rimini.

Nos, örülök, hogy felhívhattam a figyelmeteket erre a rövid imára, keresztény életünk mindig megújuló dicsőségére: *Veni Sancte Spiritus, veni per Mariam*. Legyen ez a támaszotok, a tiszta lelki támasz, amely tisztán a gyökerekből fakad, az emberi természet eredetéből.

Azt kívánom nektek, hogy ennek az imának az ismétlése, az őszinteségnek és az egyszerűségnek ez a gesztusa minden nap megtalálja a szívetekben a helyét, hogy figyelmeztessen emberi valóságunkra abban a végső rendben, amely létünk értelme. Ez az életünk célja, és éppen ez hiányzik sokszor, noha soha nem hagy el egy pillanatra sem: Isten nem szűnik meg soha, egy pillanatra sem a boldogságunk, a teljességünk forrása lenni.

DON GIUSSANI ZÁRÓ GONDOLATAI A 2002. ÉVI BÁR A TESTBEN ÉLEK, ISTEN FIÁBA VETETT HITEMBEN ÉLEK CÍMŰ LELKIGYAKORLATON*

Azon az estén Jézusnak meg kellett állnia az útján a falu felé, ahova tartott, mert hangos asszonyi sírásra lett figyelmes, olyan fájdalmas kiáltásra, amely megrázta az összes jelenlévő szívét, legfőképpen pedig Krisztus szívét.¹⁰

„Asszony, ne sírj!”¹¹ – szólt Jézus, bár soha nem látta, nem ismerte őt korábban.

„Asszony, ne sírj!” Vajon milyen támaszt kaphatott az az asszony, aki Jézusnak ezeket a szavait hallgatta?

„Asszony, ne sírj!”: amikor hazafelé tartunk, megyünk a villamoson, vonatra szállunk, amikor látjuk az autókat a dugóban az utcán, ha belegondolunk abba a rengeteg dologba, ami aggasztja sok millió ember életét... Hogyan nézhetett egy gyermek vagy akár egy felnőtt is erre a férfira, aki barátai egy csoportjával jött arrafelé, és soha nem látta még azt a bizonyos asszonyt, de a hangját hallva megállt, megérintette a sírás visszhangja. „Asszony, ne sírj!” – mintha senki nem ismerné őt jobban, mélyebben, meghatározóbb módon!

„Asszony, ne sírj!”. Amikor magunk előtt látjuk, mint az előbb mondtam, az egész világ mozgását, amelynek folyóit, patakjait emberek képezik, akik élnek az életüket, megértjük, hogy ismeretlen céljuk egybeesik azzal a titokkal, amely elvezetett minket erre az újdonságra. Ez az az újdonság, amelynek segítségével az asszony találkozik ezzel a férfival, akit sohasem látott még, és aki fájdalommal látta mégis így tud szólni hozzá: „Asszony, ne sírj!”. „Asszony, ne sírj!”

„Asszony ne sírj!” – ez a leglényege annak, ahogyan szembe kell néznünk a fájdalommal, a szomorúsággal minden emberben, akivel csak kapcsolatba lépünk, amikor úton vagyunk, amikor utazunk, amikor utunkat járjuk.

„Asszony, ne sírj!”. Mennyire elképzelhetetlen dolog, hogy Isten, aki ebben a pillanatban is fenntartja az egész világot, meglátja és meghallja az embert és így szól hozzá: „Ember, ne sírj!”, „Ne sírjál!”, „Ne sírj, mert nem a halálra, hanem az életre szántalak! Én helyeztelek a világba és csodálatos társakat adtam neked!”

Férfiak, nők, fiúk, lányok, ne sírjatok! Ne sírjatok! Ez a pillantás, ez a szívből jövő hang behatol a legbensőtökbe és szeret benneteket, életetek céljának megfelelően. Ezt a pillantást és ezt a szívből jövő hangot senki sem tudja eltéríteni, senki sem foszthatja meg attól, hogy kifejezze, amit gondol és érez, senki sem foszthatja meg hatalmától!

„*Gloria Dei vivens homo*”.¹² Isten dicsősége, annak nagysága, aki megalkotta az ég csillagait, aki a tenger minden cseppjének a kékséget kölcsönözte, nem más, mint az élő ember.

Nincsen semmi, ami meggátolhatná a szeretetet, a ragaszkodást, a nagybecsülést, a remény áradását. Ő mindenkinek a reménye lett, aki meglátta őt és hallotta, amint kimondja: „Asszony, ne sírj!”, aki hallotta Jézus szájából: „Asszony, ne sírj!”.

Senki sem állíthatja meg haladásunkat a titokzatos, jó és biztos cél felé!

Azért vagyunk együtt, hogy elmondjuk egymásnak: „Te, akit még sohasem láttam és akiről nem tudom, ki vagy: ne sírj!”. Hiszen a sírás a sorsod, úgy tűnik, az a te elkerülhetetlen sorsod: „Ember, ne sírj!”.

* A CL Fraternitásának lelkigyakorlata, 2002. május 3–5., Rimini.

¹⁰ Vö. Lk 7,11–17.

¹¹ Lk 7,13.

¹² Ireneo di Lione, *Contro le eresie*, IV, 20,7.

„*Gloria Dei vivens homo*”: Isten dicsősége, azé, aki fenntartja a világot, a mindenséget, nem más, mint az ember, aki él, minden élő ember: az élő ember, a síró asszony, a mosolygó asszony, a gyermek, az asszony, aki anyaként hal meg.

„*Gloria Dei vivens homo*”. Mi ezt akarjuk, és semmi mást: hogy Isten dicsősége megnyilvánuljon a világban és megérintse a Föld minden helyét: a leveleket, a virágok leveleit és az emberek szívét.

Még soha nem láttuk egymást, mégis ezt látjuk magunk között és ezt érezzük magunk között.
Szervusztok!

**DON GIUSSANI HOZZÁSZÓLÁSAI A 2004. ÉVI
AZ EMBER ÉLETÉNEK CÉLJA
CÍMŰ LELKIGYAKORLATON ***

Hozzászólás az első elmélkedés után

Carrónnak ez az előadása volt a legjobb dolog, amit az Úr megértenem engedett lelkigyakorlataink teljes folyamán. Arra kérlek benneteket, papjaitokon, vezetőiteken keresztül kérjétek el Carrón atya beszédének leiratát. Ez volt a legszebb dolog, amit életemben hallottam, a legvilágosabb, legszebb felszólítás, amelynek alanya a Krisztustól kapott kegyelemben az a nép, amely az élet eseményei közepette hatalmas, semmivel össze nem mérhető dolgot lesz képes létrehozni.

Remélem, hogy az Úr megadja nekem a kegyelmet, hogy részt vehessek minden összejöveteleken, és hallhatom ott, amint megbeszélitek annak az értelmét, amit ma hallhattunk. Higgyétek el nekem (bár nem igazán tudom magamat jól kifejezni, mert akkor képesnek kellene lennem arra, amit Carrón atya olyan jól megtett épp az imént): hűek akarunk lenni Krisztushoz. A Krisztus iránti hűség azt jelenti, hogy hűek vagyunk a tényhez, miszerint létezik az életnek értelme, fel van fedve előttünk, fontos és nyilvánvaló mindnyájunk számára, és megdöbbenő látni, hogy az élet értelme mindenképpen pozitív.

Olyan helyzetben vagyok, hogy ki tudom „számolni”, mivel járul hozzá az én tapasztalatom ahhoz a célhoz, amelynek elérésére teremtve vagyunk. Ez nem egy részlet, egy részeredmény, ez a valódi győzelem: az élet pozitív voltának kijelentése. Ebből származik Krisztus győzelme a halálán keresztül: abból, hogy megmutatja, az életen nem uralkodik a gonosz, a nyelvi nehézség, nem írják le új szavakkal, mégis csalhatatlanul bizonyos, igen csalhatatlan, mert a mi létünk, a mi célunk pozitív volta nem kétséges.

Emlékeznünk kell a tényre, hogy a pogányok is meghívást kaptak arra, hogy tanúságot tegyenek az igazságról, arról, hogy Krisztus győzedelmeskedett az ő életükben. Minden nap emlékeznünk kell erre, minden nap emlékeznünk kell az egészség, a győzelem, Krisztus feltámadása győzelmére. Krisztus győzelme az, amely arra indítja a szívünket, hogy továbbítsa az ismereteket, amiket mi is a közösségbeli társainktól kapunk, akiknek az a feladata, hogy ezeket velünk közöljék, hogy az élet pozitív volta legyen annak a győzelmére, amit mindig is akartunk.

A probléma nem az, hogy a halálból kiemelkedjen egy győzelem, hanem az, hogy a halál is értelmet kapjon az élet lüktetésében.

Arra kérlek benneteket, hogy teremtsetek rá alkalmat, hogy megcsodálhassam hűségeteket, az elhatározásaitok, a társaságotok, a társaságunk hűségét, mert ez a közösség menti meg a világot.

* A CL Fraternitásának lelkigyakorlata, 2004. április 23–25., Rimini.

Záró hozzászólás

Engedjétek meg, hogy újra köszöntselek benneteket. Minél többet gondolkodom rajta, annál inkább érzem, hogy köszönetet kell mondanom az Úrnak és mindnyájatoknak, mert az idei lelki gyakorlatunk témája a legszebb és legátfogóbb volt, amit csak el lehet képzelni. Hiszen Krisztus győzelme a halál felett aratott győzelem. És a halál felett aratott győzelem győzelem az élet felett. Mindenben van pozitívum, minden annyira túlaradóan jó, hogy amikor az Úr szólít minket és minden véget ér, meglátjuk majd azt a hatalmas célt, amiért az egész világot alkotta.

Ezért aztán bátorság kell hozzá mindnyájunknak, hogy megjelenjen az életnek ez a pozitivitása, olyannyira, hogy bármilyen ellentmondásba vagy fájdalomba ütközünk ebben az életben, arra pozitív választ tudunk adni.

Mint példát hadd hozzam ide: remélem, hogy meg tudunk állapodni az Úrral, hogy világítsa meg a számunkra mindazt, amit az „új” körülmények között tennünk kell, hogy meglássuk: az ember életében minden pozitív, alapvetően pozitív végső kicsengése szerint.

Az élet ugyanis szép: az élet szép, ezt ígéri nekünk Isten Krisztus győzelmén keresztül. Ezért kelünk fel nap mint nap az ágyunkból, bármilyen is legyen a közvetlenül érzékelhető helyzetünk, még ha szenvedünk is elképzelhetetlen módon: akkor is egy jó dolog készül megszületni emberi látóhatárunkon.

Törekednünk kell rá, hogy ezt történelmi léptékben lássuk. Végig kell gondolnunk a saját életünket, a világ népeinek életét a legvégső határokon élt legkorábbi népekétől kezdve egészen a sajátunkig, meg kell vizsgálnunk, mi valójában az ember élete. Új szemléletre van szükségünk, olyan látásmódra, amely magában hordozza a nagy pályadíjat, amely minden dolog végén ott vár minden egyes emberre. Amiben támogatnunk, segítenünk kell egymást, amiben testvéreknek kell lennünk, az ez a pozitív szemlélet minden fájdalommal szemben, ez a belenyugvás, amely békét hoz odatartozásunkba.

Ha eszerint „végigtanulmányozzuk” az emberiség életét, hogy ezt megmutassuk, az egy új eszköz rá, hogy köszönetet mondjunk annak, aki örömmel tölt el Isten jóságának láttán.

Jókívánságomat küldöm mindenkinek, hogy ki-ki az élete útján rátaláljon a különleges jóra, a feltámadt Krisztusra, s megjelje a segítséget, ami felkelti az emberekben a pozitív szemléletet és értelmet ad a további életüknek. Dicsérjük az Urat, aki győzött a halálon és mindannyiunkon! Üdvözlöt mindenkinek!

FORRÁSOK

Az ebben a kötetben összegyűjtött szövegeket a kiadás céljára szerkesztettük és átírtuk azokból a felvételekből kiindulva, amelyeket a CL Fraternitásának levéltára őriz.

A korábbi, részleges kiadások:

1997

«Introduzione e Parte prima», in L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, Marietti 1820, Genova 1999, pp. 7-60.

Tu o dell'amicizia. Appunti dalle meditazioni di Luigi Giussani e Stefano Alberto, Rimini, 16-17 maggio 1997; supplemento a «Tracce - Litterae communionis», n. 6, giugno 1997, pp. 43-46.

1998

«Parte terza», in L. Giussani, *L'uomo e il suo destino. In cammino*, id. mű, 103-154.o.

Il miracolo del cambiamento. Appunti dalle meditazioni di Luigi Giussani, Rimini, 24-26 aprile 1998; supplemento a «Litterae communionis-Tracce», n. 7, luglio 1998, pp. 49-56.

1999

Cristo è tutto in tutti. Appunti dalle meditazioni di Luigi Giussani, Rimini, 23-25 aprile 1999; supplemento a «Tracce - Litterae communionis», n. 7, luglio-agosto 1999, pp. 12-28, 29-40, 47-54.

2000-2004

2000

«Intervento conclusivo di don Giussani», in *Che cos'è l'uomo e come fa a saperlo*, Rimini, 19-21 maggio 2000; Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano, giugno 2000, pp. 47-49.

2001

«Intervento conclusivo di don Giussani», in S. Alberto-J. Carrón, *Abramo: la nascita dell'io*, Rimini, 18-20 maggio 2001; supplemento a «Tracce - Litterae communionis», n. 6, giugno 2001, pp. 48-49.

2002

«Intervento conclusivo di don Giussani», in S. Alberto-J. Carrón, *Pur vivendo nella carne, vivo nella fede del Figlio di Dio*, Rimini, 3-5 maggio 2002; Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano, giugno 2002, pp. 47-48.

2004

«Interventi di don Giussani», in S. Alberto-J. Carrón, *Il Destino dell'Uomo*, Rimini, 23-25 aprile 2004; Cooperativa Editoriale Nuovo Mondo, Milano, maggio 2004, pp. 30-31, 48-49.

«Intervento conclusivo di don Giussani», in S. Alberto-J. Carrón, *Il Destino dell'Uomo*, op. cit., pp. 48-49.

TARTALOM

Előszó (Julián Carrón)	
„Ő ÉLETEM ÉLETE: KRISZTUS”	3
„Te” vagyis a barátság (1997)	14
Bevezetés	16
„ISTEN MINDEN MINDENBEN”	17
1. Egy új kiindulási pont: az ontológia	17
2. Két kísértés: a nihilizmus és a panteizmus	17
3. Az én létezése	19
4. Kérni a létezést	21
5. A szembenállás választása	22
„KRISZTUS MINDEN MINDENBEN”	24
1. Az ember természete és végcélja	24
2. Krisztus követése	25
3. Isten: Atya	26
4. Jézus magatartása az Atyával szemben	27
5. Az erkölcs a barátságból születik meg	29
6. Világosság, erő és segítség az ember számára	29
7. A világ történelmének folyamatában: ökumené és béke	31
Fórum	36
KRISZTUS, ÉLETEM ÉLETE	39
1. „Cselekedett és tanított”	39
2. Egy jelenvaló esemény	40
A változás csodája (1998)	44
ISTEN ÉS A LÉT	46
1. A megismerés problémája	46
2. Tapasztalat és értelem	47
3. A három súlyos leszűkítő értelmezés	48
4. A vallásosság megromlása	52
5. Hagyomány és karizma	54
A HIT ISTENBEN NEM MÁS, MINT A HIT KRISZTUSBAN	56
1. Új gondolkodásmód	56
2. A kiüresített hit: az öt „hiány”, amely a modern racionalizmusból fakad	59
3. Az új erkölcsiség	63
Fórum	67
„CSAK A RÁDÖBBENÉS KÉPES A MEGISMERÉSRE”	72

Krisztus minden mindenkiben (1999)	74
EGY HATÁROZOTT SZÓ AZ ÉLET MELLETT.....	76
1. A csatlakozás igénye és magától értetődő volta	76
2. A csatlakozás megtagadása és ennek következményei	79
3. Az Istenhez tartozásunk történetisége	82
HA VALAKI KRISZTUSÉ, AKKOR ÚJ TERETMÉNY	88
1. Egy eltérő emberség eseménye	88
2. A csatlakozás célja	91
Fórum és összegzés	97
Hozzászólások, köszöntések 2000–2004	102
DON GIUSSANI ZÁRÓ GONDOLATAI A 2000. ÉVI	
MI AZ EMBER ÉS HONNAN TUDHATJA MEG A VÁLASZT CÍMŰ LELKIGYAKORLATON	104
DON GIUSSANI ZÁRÓ GONDOLATAI A 2001. ÉVI	
ÁBRAHÁM: AZ ÉN MEGSZÜLETÉSE CÍMŰ LELKIGYAKORLATON	106
DON GIUSSANI ZÁRÓ GONDOLATAI A 2002. ÉVI	
BÁR A TESTBEN ÉLEK, ISTEN FIÁBA VETETT HITEMBEN ÉLEK” CÍMŰ LELKIGYAKORLATON	108
DON GIUSSANI HOZZÁSZÓLÁSAI A 2004. ÉVI	
AZ EMBER ÉLETÉNEK CÉLJA CÍMŰ LELKIGYAKORLATON	110
FORRÁSOK	112

